

Lakty'añ ch'ol

Lengua chol
Chiapas y Tabasco

Tercer grado

NOMBRE DEL ALUMNO (A)	
ESCUELA	GRUPO
POBLACIÓN	
ENTIDAD FEDERATIVA	

Este libro de texto ha sido elaborado por el Gobierno de la República y se entrega en forma gratuita a los niños de las escuelas primarias del país.

Los juicios y opiniones de los maestros, de los padres y de los alumnos son muy importantes para mejorar la calidad de este libro. Sus comentarios pueden ser enviados a la siguiente dirección:

COMISIÓN NACIONAL DE LIBROS DE TEXTOS GRATUITOS

Rafael Checa núm. 2 col. Huerta del Carmen
C.P. 01000, México, D.F.

Las obras de arte que ilustran las cubiertas de los libros de texto gratuitos son representativas de las grandes etapas del arte mexicano. Constituyen un valioso respaldo educativo y son motivo de orgullo nacional.

SEP

Libro de texto en lengua chol Chiapas y Tabasco.

Elaborado en la Dirección General de Educación Indígena de la Subsecretaría de Educación Básica de la Secretaría de Educación Pública

Autores

Domingo Meneses Méndez

Colaboración

Profesores de la Región del Valle de Santo Domingo, Mpio. de Ocosingo, Chiapas

Fotografía

Ramón Outón

Ilustración de Portada

“Los animales mensajeros”, 3.72 x 6.82 m.

Pintado por los niños mayas de la comunidad

La Presumida, José Ma. Morelos, Quintana Roo.

Lizbeth Noemí Kú Dzib, Yolanda Ramos López, Ma. Marcelita Briceño Cisneros,

Rosa Ma. Gutiérrez May, Magaly Rosalba Dzib Poot, Mitka Zehuely Koyok Chan,

Ma. Yuriana Chan Blanco, Paula Cauich Puc, Olga Ek Peraza, Adela Chan May,

Gloria Ek Uk, Rufino Catzín Zapata, Pedro P. Susste Canto, Gualberto Mukyl Yah,

José Z. Uc Alvarado, Marcos R. Poot Cherrez, Fili Alberto Dzib Poot, Porfirio Poot Cherrez, Rey-

naldo Ek Uc, Juan M. Chan Blanco, Gener G. Dzib Poot, William Poot Cherrez,

Gumersindo Mukul Yah, Alfredo Ek Uc y Hermenegilda Chan Chín.

D.R. © **Colorín colorado. El arte de los niños indios. México, 1993**

Reproducción autorizada por el Fideicomiso para la Salud
de los Niños Indígenas de México, A.C.

D.R. © Secretaría de Educación Pública, 1995

Argentina No. 28

Col Centro, C.P 06029

México, D.F.

ISBN 978-968-29-7542-4

Primera edición 1995

Vigésima reimpresión 2013

Impreso en México

La Patria (1962),
Jorge González Camarena.

Esta obra ilustró la portada de los primeros libros de texto. Hoy la reproducimos aquí para que tengas presente que lo que entonces era una aspiración: que los libros de texto estuvieran entre los legados que la Patria deje a sus hijas y a sus hijos, es hoy una meta cumplida.

A seis décadas del inicio de la gran campaña alfabetizadora y de la puesta en marcha del proyecto de los libros de texto gratuitos, ideados e impulsados por Jaime Torres Bodet, el Estado mexicano, a través de la Secretaría de Educación Pública, se enorgullece de haber consolidado el principio de la gratuidad de la educación básica, consagrada en el Artículo Tercero de nuestra Constitución, y distribuir a todos los niños en edad escolar los libros de texto y materiales complementarios que cada asignatura y grado de educación básica requieren.

Los libros de texto gratuito son uno de los pilares fundamentales sobre los cuales descansa el sistema educativo de nuestro país, ya que mediante estos instrumentos de difusión del conocimiento se han forjado en la infancia los valores y la identidad nacional. Su importancia radica en que a través de ellos el Estado ha logrado, en el pasado, acercar el conocimiento a millones de mexicanos que vivían marginados de los servicios educativos y, en el presente, hacer del libro un entrañable referente gráfico, literario, de conocimiento formal, cultura nacional y universal para todos los alumnos. Así, cada día se intensifica el trabajo para garantizar que los niños de las comunidades indígenas de nuestro país, de las ciudades, los niños que tienen baja visión o ceguera, o quienes tienen condiciones especiales, dispongan de un libro de texto acorde con sus necesidades. Como materiales educativos y auxiliares de la labor docente, los libros que publica la Secretaría de Educación Pública para el sistema de Educación Básica representan un instrumento valioso que apoya a los maestros de todo el país, del campo a la ciudad y de las montañas a los litorales, en el ejercicio diario de la enseñanza.

De esta forma, el libro ha sido, y sigue siendo, un recurso tan noble como efectivo para que México garantice el Derecho a la Educación de sus niños y jóvenes.

Lakty'añ ch'ol

*Lengua chol
Chiapas y Tabasco*

Tercer grado

PRESENTACIÓN

Este libro de texto está dirigido a las niñas y los niños indígenas que cursan la educación primaria, tiene el propósito de favorecer el aprendizaje de la lectura y la escritura de la lengua indígena que se habla en su comunidad.

Se espera que este libro sea utilizado en forma creativa, tanto por el profesorado como por las niñas y los niños, en este ciclo escolar y los subsecuentes, para dar respuesta a los problemas particulares que se presenten en el desarrollo de la expresión escrita y la comprensión lectora.

En el libro se encuentran diferentes textos, algunos hablan del entorno físico de los alumnos, objetos y cosas que hay en la comunidad, y otros se refieren al entorno social y cultural, pues relatan las costumbres, fiestas y leyendas de la región.

Su elaboración estuvo a cargo de profesores indígenas bilingües con experiencia en la enseñanza de su lengua materna, así como con un profundo conocimiento de la cultura de sus comunidades. Para la redacción, los autores consideraron el enfoque comunicativo propuesto en el *Plan y Programas de Estudio para la Educación Primaria 1993*.

Este libro de texto podrá ser enriquecido a partir de las observaciones y consideraciones que profesores, padres de familia, comunidades y organizaciones civiles indígenas realicen acerca del lenguaje utilizado, los contenidos, las ilustraciones, el formato y la presentación.

Pästyäl

Ili libru tyi lakty' añ, tsa' ña'tyäntyi cha' añ ili ñaxañ cha' ñumel tyi primaria, cha' añ mi iñopobo ts'ijb jiñi alälob yik' uty mi iñuk' esañ, mi ip' äty-esañ jiñi iña' tyibal cha' añ bajche' jach mi ik' añ jiñi ity' añ. Ili kãntyesaj tyi ity' añ jiñi xkãñ juñob, jiñach cha' añ uts' aty mi ikãñob yik' oty mi ich' ämbeñ isujm jiñi muk' bã isubentyel, cha' añ ñumeñ oraj mi ikãñ tyi eskwela.

Ili libru melbil tyi ityojelob xkãntyesajbã lakpi' älob ikãñäbã ili ty' añ yik' oty bajche' k' iñ. Tsa' mejili iliyi che' äch bajche' mi yäl jiñi "Prokrama Nasyonal cha' añ Elukasyon Primaria 1993". Jiñ cha' añ wäle añ e' tyijibã tsijibtyakbã ijak' ibal iwokolil jiñi xkãñjuñob cha' añ mi ik' äjkel majlel jiñi ña' tyibaläl tyi kãntyesaj, che' äch bajche' isujmllel jiñi "komol ña' tyayaj cha' añ tsijibyel ili elukasyoñ".

Ili libru yom cha' añ mi lukweñ-esañ majlel tyi pejtyel k' iñ, ya' tyi iwuty jiñi lake' tyel wolibã lakmel majlel ila tyi ñaxañ junñumel eskwela, mi imejlel tyi tyoj-esantyel che' äch bajche' añ isujm juñi kãñ juñ yik' oty bajche' añ isujmiel jiñi ity' añ yik' oty iñusaj k' iñ.

Ity' añob jiñi xkãntyesajob, tyatyälob, tyejklumtyak, much' ulobã weñ ñuk ik' äjñibal cha' añ mi iwen-esantyel ili libru.

Wokolix yälä pejtyl xkãntyesajob, tyatyälob che' tsa' ik' eleyob ili ñaxañ ts'ijb cha' añ mi iweñ-añ majlel ili ibäl icha' ñumel libru.

GOLFO DE MÉXICO

VERACRUZ

TABASCO

OAXACA

VILLA

TACOTA

SABANIL

TUXTLA GUTIÉRREZ

MÉXICO

OCÉANO PACÍFICO

CAMPECHE

HERMOSA

TAMPAN

PALENQUE

SALTO DE AGUA

TUMBALA

CHIAPAS

GUATEMALA

INDICE

LECCIÓN		PÁGINA
1	Bajche' p'ojlemonlaj	12
2	Majkiyonlaj	20
3	Xulub chañ	28
4	Matye' ts'i' yik'oty chil	36
5	Bajche' tsa' chumlej ñaxañ xkolelob.	44
6	Lakña'tyibal	52
7	Bajche' añ tyik'ol	60
8	Me'ba' wiñik	68
9	Mäxäkañ	76
10	Kotyäntyel	84
11	wäläk ok	92
12	Ucn yik'oty k'ajk	100

13	Bajche' mi lajkän̄tyañ iweñlel pañäm̄il	108
14	Tyejklum kampanaryo	116
15	Ityomel mejiku	124
16	Jump'ej xchumtyälönlaj	132
17	Bajche' chajpäbil jñi tyejklumtyak	140
18	Jiñi k'iñijel	148
19	Jiñi yumäntyel baki añönlaj	156
20	Bajche' mi lakotsañ tyi ye'tyel lokpi'älob	164
21	Jiñi xtya'jol yik'oty xpekejk	172
22	Ñakow yik'oty pam	180
23	Mi lajk'än̄ jñi jäk'bal laxch'ujutyaty	188
24	Bajche' yilal laktyejklum	196

BACHE' P'OJLEMONLAJ

Oñi wajali tsa' abi ñumi kolen buty' ja'lel, baki tsa' chamiyob pejtjel lakpi' älob, cha'añ abi tsa' isäktyesañ pañämil lakyum tyi mulil.

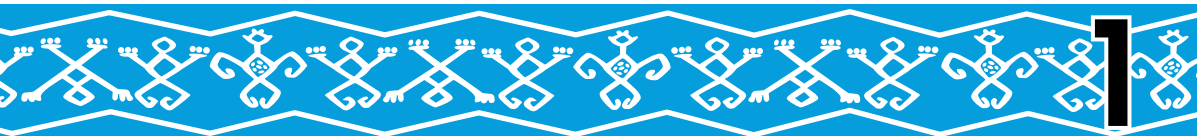
Tsa'tyo bä kotyäiyobi, tsa' abi majliyob tyi chambä wits, ya'i tsa' letsiyob tyi iñi' tye', k'ächä k'ächä abi tsa' iñusayob k'älä tsa' tsäk'maj jiñi buty ja'i.

Che' tsa'ix tyikij jiñi ja'i, tsa'ix abi kaji tyi ñumel tyilel lakyum ik'el bajche yilal tsa' ujtyi jiñi jilel, tsa' abi kaji ityaj majlel ibäkel jiñi lakpi' älob tsa' bä jiliyi. Che' jiñi tsa' abi kaji ityaj majlel ja'el tsa'tyobä käleyobi, k'ächk'ächtyakob abi tyi iñi' tye', tsa' abi kaji ik'ajtyiñ.

“¿Bajche' yubil jiñi wuty tye' wali ak'uxi, Sumukäch?” che' abi lakyum tsa' ik'ajtyibej jiñi lakpi'äl.

Jiñi wiñiki tsa' abi ijak'ä.

“Bajche' yubilbä ty'añ, wen sumuk”. Che' abi wen mich' tsa' ijak'ä jiñi wiñiki.

“Cha’ku uts’atyäch cheñi, la’tyi poj jubel jumuk”. Che’ abi lakyum.

Jiñi wiñiki tsa’ abi kaji tyi jubel, k’ojtyi baki añ lakyum, che’ jiñi lakyum ijäm bots’ abi ijol ich’ikba ochel tyi yity, che’ jiñi “ts’e ts’e ts’e...” majlik abi bats’, jich’iñ, ts’ujuñ, che’ abi tsa’ majli wen tyjikñañ abi tsa’ majli yilal.

K’ojtyi abi ityaj yambä, ik’ajtyibeñ ja’el: “¿Bajche’ yubil wuty tye’ wali ak’uxi, sumukäch?”. Che’ abi lakyum.

Jiñi wiñiki: “Mach sumukix kyum, wen ch’ajatyax yubil”. Che’ abi tsa’ ijak’ä.

“La’ix tyi jubel cheñi, wäleyi muk’ix acha’ ajñel tyi weñ, muk’ix acha’ kajel amel awe’tyel yik’oty mi acha’ kajel tyi p’ojlel”. Che’ abi lakyum.

Che’ abi tsa’ majlityak lokyum tyi ipetyol pañämil, tsa’ ityajatyak bajche’ iliyi. Che’ abi tsa cha’ p’ojliyonlaj bajche’ iliyi, yik’oty che’ abi tsa’ p’ojli ja’el bats’ bajche’ iliyi.

Ich'ajpöntyel ili ty'añ "Bajche' p'ojlemonlaj"

Cha'añ mi lakwen ch'ämbeñ isujm ili ty'añ tsa'bä ujtyi lakpejkañ, yom mi lajkän junchajp isujmläl.

- Yom mi lajkän chuki wali tyi ajlel o chuki tsa'ujtyi, yik'oty jalix tsa'ujtyi ili tsa'bä ajli.
- Che'jiñi majki tsa'ñumi tyi ty'añ, che'tsa'ix tsäk'majjiñi ja'i.
- Bajche'yilal tsa'käle jiñi pañämil che'tsa'ñumi lakyum.

Wäle k'ajtyibeñ yambä junchajp ty'añ juñi xkäntyesaj, cha'añ che'mi la'komol ña'tyañ isujmläl bajche'iliyi, kepekñañ mi la'chajpañ majlel.

Bajche' mi iyujtyel ty'añ

Che' añety tyi awotyoty tsa'jiñ bajche' yilal mi icha'leñ ty'añ atyaty añá'. Ya' mi ikajel ak'el cha'añ juntyikil majki mi ityech ty'añ, jiñi yambäyi mi iñäch'tyañ. Che' jiñi, tsa'bä ujtyi iñäch'tyañi, muk'ix ijak', o mi icha'len ty'añ, wäle jiñix jiñi tsa'bä ityech ty'añ, muk'ix iñäch'tyañ.

Käñä bajche' wali yujtyel ili junchajp ty'añ

chuchu' kom sa'
kome tyikiñix ktyi'

pi'tyantyo aläl
muk' tyo ikajel lajk'el

cha'anjach komächix
yubil chuchu'.

ipi'tyantyo cho'oñ!

Wäle tyempañ la'bä jatyelylaj tyi cha'tyikil uxtyikil cha'añ mi la'mel bajche' yujil ujtyel ili ty'añ.

Komol ty'añ

Jump'ej k'iñ, juntyikil lajkolibal tsa' kaji yäl bajche'tyak isujmlel jiñi k'iñijel muk'bä imelob. Tsa' yälä cha'añ wen kabäl ik'äjñibal, kome che' mi lajkotyäyel bajche' jiñi.

Juntyikil wiñik walibä iñäch'tyañ, tsa' ijak'ä.

“¿Kolibal, jaxku che' mi imejlel jiñi k'iñijel, pejtyel iyum tyejklum mi yochel o ty'oxoljach?”.

Tsa' ijak'ä jiñi lajkolibal, cha'añ bajche' isujmlel. Ujtyi jiñi yambä wiñik tsa' ik'ajtyi yambä jump'ej ty'añ: che' tsa' kaji ik'ajtyiñob yambä ty'antyak tyi jujuntyikil.

Che' añ chuki lakom lajkomol al, mach che'ikjach tyo'o ju'ukñañ mi ikajel, yom cha'añ jujuntyikil mi icha'leñob jiñi ty'añ, cha'añ junlajal mi iñäch'tyäntyel.

Tyempanla' bāj tyi cha'tyikil uxytykil cha'añ mi la' mel jiñi komol ty'añ, k'ajtyibeñ jiñi xpäs juñ cha'añ mi ikotyañetylaj tyi melol.

Ts'ijbañ ilayi jiñi ty'añ muk'bä ikajel la'wäl

Laktyomel

Tyi ityejchib ili juñ, tsa' lakila jump'ej ñaxambä ty'añ walibä yäl ityejchib ili pañämil.

Ili bajche' tsa' ak'eleyi, mach kojikjachi, jincha'añ wäle mi ikajel ak'ajtyibeñ atyaty aña' yambä junchajp bajche' mi iña'tyañ ityejchibal ili pañämil. Cha'añ mi ats'ijbañ ilayi

K'ajtyiñ _____

Jak'ol _____

Ch’ujultyakbä pañämil

Ili bajche’ chumulonlaj lakujil cha’añ antyak ch’ujultyakbä pañämil baki mi yujtyel k’ajtyiyaj o baki mi yujtyel k’iñijel, bajche’ lum, ja’, wits, ch’eñ yik’oty yambätyak, kome mi lakña’tyañ cha’añ antyak iyum.

Bajche’ jiñi wits añ bä tyi Tila, jiñi wits “Roj wañ” bä ik’aba’, ya’ bä an tyi saltu.

Jiñ cha’añ jiñi xkäntyesaj mi ikajel isubeñetylaj bajche’tyak isujmllel ili ch’ujultyakbä pañämil, bakityak añ; me ma’añik tsa’ yälä k’ajtyibenlaj. Che’ jiñi mi ikajel ak’ajtyibeñ atyaty añä’, yambä jiñi ch’ujultyakbä pañämili, cha’añ mi ats’ijbañ ilayi.

K'iñijel tyi ch'ujultyakbä lum

Ili ch'ujultyakbä lum wali lakäl cha'añ ya' mi iyujtyel tyi mejlel kabäl k'iñijel. bajche' ila tyi Tila, yä'äch mi ityempañoob kabäl majtyañäl.

Che' mi imejlel iliyi, jiñi lakpi'älob kabäl ityjiknayel mi imelob, mi japob ik'ixñäjib, mi icha'leñoob soñ, mi iweñ ch'älob ibäj, mi icha'leñoob k'ay yik'oty yambätyak.

Wäle mi ikajel añuk-esañ ili ty'añ, tyi ityojlel yambä junchajp akäñäbä, me mach awujilik, k'ajtyibeñ bajche' yujil imelol atyaty o majkijach yujilbä.

MAJKIYONLAJ

Ilumal ili ch'olob wajali che' maxtyo julem jiñi
kaxlañob ila tyi laklumal, wen ñuktyo, k'älä majlemtyo
tyi yebal ili mejiku, baki añ ili Watemalajbä wäle,
yä'äch baki añ jiñi kopan, Tikal yik'oty Peten; ila
tyi mejiku ya'ach baki ili Palenke, Komalkalko,
Toninaj, Bonampak yik'oty yambätyak.

Lakpi'älob ch'olobä jiñäch jump'ej tyejklum weñ
ñukbä ik'äjñi'bäl tsajñi che' antyo jumbajk' jab yom che'
tsa' juli lakch'uju tyaty ila tyi lum. Tsa' abi icha'leyob letyoy
yik'oty yambä lakpi'älob bajche' jiñi kichej yik'oty itsa'es.

Che' tsa' ujtyi ili kolen letyo, jiñ meku k'iñ che' tsa' asantyi lok'el ya' baki chumulob, tsa' ñumi tyilel tyi Watemala k'äläl tsa' juli ila tyi mejiku. Baki ñaxañ tsa' chumleyob yä' äch baki añ jiñi lakichañob wäle, "lakanton" bä mi laksubeñi, che' jiñi, tsa' cha' lok'iyob majlel k'äläl ila bakix chumulonlaj wäle, ya'ix tsa' k'älä käle, ya'ix baki tsa' wen chumleyob, ya'ix baki tsa' tyajleyob che' tsa' juli jiñi kaxlañob, k'älä che' tsa' juli jiñi tsa' bä ik'älä ch'ämä tyilel jiñi yambä ity'añ lakyum. Jiñix meku ili baki añonldj wäleiyi.

Wäle k'ajtyibeñ jini xpäs juñ cha'añ mi isubeñetylaj bajche' isujmlel ili ty'añ, tsa'bä ujtyi la' pejkan. Che' jiñi ili tsa'bä ujtyi la' wubiñi, mi ikajel la' k'ajtyibeñ la' tyaty la' na' cha'añ mi yutsi oñ-esañ ili tyañ.

Mi lajk'el ili ty'añ

Jiñi karlus mi iwen mulañ yäl pejtyeñ chuki mi iyubiñ, jiñi machbä muk'ik ich'ämbeñ isujm mi imulañ ik'ajtyibeñ xpäs juñ. Che' meku junp'ej k'iñ tsa'iña'tyaj cha'añ mi ik'ajtyiñ chuki isujmlel aja che' ñajty baki tyilemonlayi tsa'yubiyi.

Karlus: ixkäntyesaj! ¿Bajche' isujmlel aja che' ñajty tyilemonlayi?

* kántyesaj: kome joñonlayi ñajty baki tsa' p'ojliyonlaj, cha'anjach tsa' ujtyityak kabäl wokol, letyoj chubätyak tyi ityojlel yambä lokpi'älob, che' meku aja ch'olobi tsa' isajkayob tyilel yambä lum baki mi ichumtyälob.

Karlus: ¿chuki ik'abä' aja lum baki tsa' tyiliyobi?

* kántyesaj: Junchajp mi iyälob tsa' lok'iyob tyilel tyi Nikarawa, che' jiñi tsa' k'axi tyilel tyi Watemala, ak'untya' tsa' k'älä juli ila tyi Mejiku baki añonlaj wälej.

Karlus: ¿A che' jiñi antyo baki sayob?

* Kántyesaj: Ma'añix mi käl pero maxtyo ña'tyibilik, kome mi lajk'el cha'añ añ kabäl wokol tyi laktyolel, ya' jachix tsikil tyi yorälel wäleji.

TSAJIYAJ

Juntyikil alä ch'ityoñ, tsa' kaji yäl cha'añ tsajñi abi tyi cholel, ya' abi tsa' ityaja junkojty bätye'el, tsa' abi ik'ele che' abi bajche' kolen mis, yäx mulañ abi, chänts'ijty yok, ts'itya' bibichtyak abi ichikiñ, iñej chejach abi jolokñañ ñumel, tsa' abi majli tsa' ik'ele, pero jumuk' tsa' yubi "i aw, aw, aw...!" che' abi tsa' kaji tyi tyañ.

Ili bätye'el tsa' bä ityaja jiñi alä ch'ityoñ ty ichol, ¿Chuki tyi bätye'el mi aña'tyañ?

Wäle laj alä bajche' yilal jiñi yambä bätye'eltyak bache', jiñi ejmech, matye' chityam, bajlum, lukum, ts'í', tye'le muty, o ba'ikjach bä alak'äl awon alaj al bajche' yilal. Ts'ijbañ ilayi.

Wali lakäl tyilel cha'añ che' ch'olonlaj, cha'añ che' ik'aba' ili lakty'añ. Iliyi ya'äch lok'em tyi junchajp ty'añ bajche' jiñi mayabä, aja ili ch'ol che' bajche' jump'ej yal tsa' lok'i yilal, antyak yambä ty'añ tsa' bä lok'i ya'i bajche' jiñi tsotsil, tseital, tojolobal, kanjobal, mam mochoj, kakchikel, kiche, kekchi, chuj, yik'oty yambätyak.

Che' tsa' pasityilel ili lakty'añ bajche' iliyi, ak'untye' mi ikajel cha' lok'el majlel ixäk, kome mi lajk'el wäle cha'añ ts'itya' yänäl jiñi ch'ol cha'ambä Tumbala, yik'oty icha'amba Tila.

Me muk'ik iñumel yambä jok'al jab, yambä junchajp ty'añix mi imajlel ili cha'añ Tila yik'oty icha'añ Tumbala.

Tyempañ la' bä cha'tyikil uxtyikil cha'añ mi la' komol al o mi la' komol ña'tyañ bajche' isujmllel ili ty'añ tsa' bä ujtyi apejkañ. Mi imejlel ak'ajtyibenlaj jiñi xkäntyesaj cha'añ mi ikotyañetylaj tyi ch'ambentyel isujm. Che' jiñi ts'ijbanlaj.

Laklumsal

Alä bajche' yilal jiñi alumsal baki chumulety, mi alaj altyak bajche' yilal chuki mi yujtyel, bajche' jiñi ja'al, jajmel; me añ kabäl bajche' jiñi ja', kolen wits, o chubäjach añ, yom cha'añ mi alaj al bache' yilal.

Wajali tsa' icha'leyob tsik lakñojtye'elob, tsa' itsiki yixim, yalaxax, bajche' mi ip'is iñuklel jiñi pisil, bajche' mi iña'tyañ iñajtyel el bij, o chubajach yomob bä itsik. Jiñ cha'añ wäle lajts'ijbañ jiñi tyi ichajp tyi ichajp bajche' tsa' icha'leyob tsik jiñi lakñojtye'elob.

Käñä yik'oty ts'ijbañ jiñi jujunchajp bajche'tyak tsa' icha'leyob tsik lakñojtye'elob. Yik'oty ala chukityak mi ik'añob itsik.

XULUB CHAÑ

Oñi wajali mi yälob laktyaty lakña' cha'añ bajche' tsa' mejli tyilel iñumib jiñi kolen ja' antyakbä wäle. Añ abi junkojty kolen alak'äl, che' abi bajche' kolen lukum, añ abi ikolen xulub, uxk'al abi metru ityamlel, ip'ätyäleli ñumentyo abi bajche' uxkojty traktor, iyaleli añ abi wukpik kilu yalel. Ik'aba mi isubeñobi, jiñ abi xulub chañ.

Ili alak'äli, jiñ abi mi ipike' majlel iñumib jiñi ja' o jiñi ñuki ja' añ bä mi lajk'el wäleyi. Jiñ abi jiñi chats'ijty ikolen xulub mi ik'añ ipik o mi ityop' jiñi lum, wits, xajlelol, cha'añ baki mi ik'axel majlel jiñi ñuki ja'.

Ili alak'äli, mach abi ts'itya'ix ip'ätyälel, kome mach abi jalix mi iñejchuñ majlel pejtyel xajlel, mi itsep majlel kolen wits, pejtyel jiñi yalo' ja'i, jintyok abi yalä yok tsa' imeletyaki.

Jiñ cha'añ wäle, ich'ujlel abi wits, ch'eñ, tsa' käle. Ili xulub
 chañ, che' mach yorälel ja'al, wen ñup'ul abi tyi uts'aty,
 che' yorälel ja'ali muk' abi ichojkel lok'el
 cha'añ mi imajlel ipa'uñ jiñi ibijlel ja', ya' bakityak
 yom tyojmel lok'eli, cha'añ mach mi its'ibuyel.
 Che' wali tyi xämbal iliyi, jiñ abi che' añ kabäl chajk, ja'al,
 ik, kome muk' abi ilaj ñijkuyel pañämil, wen bábäk'eñ
 abi che' mi iñumel.
 Che' mi yälob lajkolibakib bajche' iliyi.

Ña'tyañ awik'oty api'älob tyi k'el juñ, bajche' yilal ili pañämil wajaliyi, che' maxtyo añ ili kolen pa'tyak, che' ja'el ña'tyañ bajche' yilal ili xulu' chañ, walibä lakäl wäleyi, bajche' yilal tsa' kaji ipik majlel aja pa'tyak.

lña'tyäntyel ili ityejchibal pañämili wen kabäl, jiñ cha'añ tyäk'ä majlel tyi yañtyakbä ty'añ muk' bä yäl ityejchibal ili pañämil; bajche' tsa' p'ojlityak tyilel ili pejtyel tye'le muty, yik'oty yambätyak.

CHE' AÑOÑ TYI PAÑÄMIL

Che' mi ilok'el ek'
mi ilok'el kabäl mep'.

Che' mi ilok'el uw
mi ijajpel kabäl ul.

Che' añoñ tyi kotyoty
muk' tyi k'ay kobäl tyojty.

Che' mi ilok'el k'iñ
mi ip'ojlel kabäl tyak'iñ.

Che' muk'ix amajlel
mi iñäjch'el ipetyol pañämil.

Che' mi ak'ejlel
kabäl majki mi iyajlel.

Komol pejkanlaj ili junchajp ty'añ tyi k'am, che' jiñi kajenlaj k'äyä. Che' jiñi kajenlaj sajkañ o p'ololaj yambä jump'ej ty'añ bajche' iliyi.

Jump'ej k'iñ, junmojty ch'ityoñob walob tyi alas majlel tyi ibijlel ja' samob abi tyi ts'ämel, che' jiñi tyi ojliil bij tsa' ityajayob alaxax, che' , jiñi, juntyikil tsa' yälä.

¿Majki icha'añ ili alaxaxi?

“Majchixka icha'añ”, che' tsa' ijak'äyob aja yañobi.

Walob tyi xämbal majlel, läk'älix cha'añ mi ik'ojtyelob ya' tyi ja' baki mi ikajelob tyi ts'ämel, jiñi ñaxañ bä wali imajlel tyi bij, tsa' bäk'ña yik'oty tsa' icha'le ty'añ che'li.

¡K'elexku majlel kolen lukum, erañ!

Pejtyel jiñi yañobi, tsa' tyoj wa'leyob, cha'añ mi ik'el mi imajlel jiñi kolen lukum.

Wäle kãñä bajche' yilal jiñi chap'ej tyañ tsa'bä yäläyob alälob tyi bij, Na'tyañ chuki wali yäl jujunchajp, che' jiñi kãñä bajche' ts'ijbubil, cha'añ mi asajkañ, mi amel yambä che' bä bajche' iliyi.

Kãñä chuki ik'äjñibäl ili sikno ¿?, yik'oty ¡!, cha'añ mi ak'ãñ ats'ijbañ jiñi ty'antyak walibä lakäl.

Bajche' tsa' p'ojli ixim

Mi yälob lajkolibakib wajali, cha'añ ili ixim mach abi che'ik bajche' añ wäle.

¿Bajche' yilal aja ixim wajaliyi? che' juntyikil alob.

- Wajaliyi, ili iximi che' abi bajche' xtye' bu'ul, chaxaltyak abi itye'el, wuty chejach abi bajche' ba'ikjachbä wuty tye', chejach abi ts'uy ts'uytyak jiñi iximi.

¿Bajche' tsa' sujtyi aja bajche' añ wäleyi?

- K'untye' abi tsa' kajityi yäjñel, ñaxañ che' abi bajche' bu'ul tsa' kajiyi, muk'ix abi tyi choj el bajche' bu'ul wäleyi, che' jiñi k'äläl abi tsa' sujtyi bajche' mi lajk'el wäleyi.

¿Bajche' yilal sam aja iximi, che' jiñi?

¡Bajchexka aläl! Jiñjachix yujil lakch'ujutyaty bajche' yilal sam ili lakiximi.

Ñaxañ kãña baki wali ik'äjñel ili sikno tsa'ix bä k'ejli, che' jiñi, ña'tyanku bajche' yilal ili ixim wajaliyi, yik'oty bajche' yilal sam mi la'ña'tyañ. Ts'ijbañ.

¿Bajche' mi lakpäk' kokoj?

Jump'ej k'iñ tsa' kchoño pak' kokoj, cha'añjach jiñi xmäñoñelob tsa' ik'ajtyibeñoñ bajche' yujil päjk'el.

Tsa' ksubeyob cha'añ mi iñaxa pikob lum, ya'i mi yotsañ ojilil kiu ats'am, mi ixäjk'el yik'oty jiñi lum, yik'oty ma'añik mi imujläntyel pejtyel itye'el cha'añ mach mi ichämel. Jiñi ats'am cha'añ abi wen tsaj jiñi ya'lel.

Che' jiñi tsa' tyili juntyikil lakña' yik'oty inoxi'al ik'ajtyibeñoñ bajche' yom päjk'el, joñoñ tsa' ksube bajche' iliyi. Jiñi lakña' tsa' ijakä.

"Alotyix, mach isujmix chuki wali awäli, k'ele alaxox weñ tsaj, ama'añik baki kila mi iyäk'entyel asukal".

Che' jiñi, ya'añ juntyikil kälä ch'ityoñ, tsa' ijak'ä.

"i ktyaty ! ,jaxku aja che' asukal mi lajkäkeñ jiñi aläkokojtyak, machbaj ñumeñ tsajik mi lok'el mi awäl". Joñoñ ma'añik tsa' mejli kak'ben ityañ jiñi kch'ityoñ.

Jaxku jatyety ¿bajche' awalä?

Ña'tyanlaj bajche' yujil päjk'el yambä pak'äbältyak.
Ts'ijbäñ.

Tsikoñel

¿Chuki jiñi tsikoñeli?

Che' juntyikil alob tsa' ik' ajtyibej juntyikil lajkolibal,
Jiñi lajkolibäl tsa' ljak' ä.

- Jiñi tsikoñel, jiñäch bajche' mi lakña'tyañ yomlel
jiñi chu'bä añtyak, ache' ja'el jujunchajp mi lakal
bajche'tyak yilal jiñi muk'bä laktsik.

me lakpí'äl -----> juntyikil
me pimel -----> juntyejk
me xajlel -----> jump'ej
me ts'i' -----> junkojty
me pisil -----> jumpojch.

Wäle sajkañ jiñi yambä jujunchajp bajche' mi
laktsik jiñi chubätyak añ.

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

MATYETS'I' YIK'OTY CHIL

Jump'ejlk'iñ, junkojty abi matye' ts'i' wali tyi ajñel tyi bij, che'jiñi tsa' ity'uxtyaj bulul bä lum, cha'anjach jiñi bulul bä lumi yotyoty abi chil, cha'añ tsa' jejmi yotyoty tsa' ik'ele jiñi chil, mich'ikñañ tsa' lok'i tyi yotyoty, tsa' yä'le jiñi matye' ts'i'.

"Chukoch tsa' jeme aja kotyoty" che'eñ jiñi chil.

"Mach tsajalik kcha'añ, yik'oty mach kujilik me ya' chumulety ya'i". Che'eñ jiñi matye' ts'i'.

Jiñi chil, wen jontyol abi, mich'ikñañ abi wali yä'leñ jiñi matye' ts'i', aja ili maty'e ts'i' chejax abi kotyoj wali ik'el jiñi yotyoty chil tsa' bä ijemeyi.

Jiñi chil ma'añik wali itsañañ ipusik'al, jiñ cha'añ tsa' iña'tyaj cha'añ mi icha'leñ letyoy.

Jiñ cha'añ, jiñi chil tsa' kaji isajkañ ikotyäntyel, yik'oty ja'el matye' ts'i', tsa' kaji isajkañ ikotyäntyel.

Jiñi chil tsa' kaji ityempañ bajche' xux, joron chañ, yik'oty pejtjel yambätyak lajal bä bajche' iliyi.

Jiñi matye' ts'i', tsa' kaji isajkañbajche' jontyoltyakbä alak'äl, bajche' jiñi bajlum, wax, bats', sakojl yik'oty yambätyak.

Che' yorälelix letyoy, tsa' k'ojtyi aja bätye'eltyak baki añ ikotyäntyel jiñi chil, cha'añjach aja chil, tsa' imuku baki tyokol tye'.

Che' ya'ix añ jiñi bätye'eltyak, ñaxañ abi tsa' lok'i tyilel jiñi wax, tsa' yila jiñi chil cha'añ che'ix bajche' jiñi, tsa' yotyaj jiñi ikotyäntyel. Tsa' meku tyili jiñi bajk'el xux, tsa' laj

paklej tyi iwuty, tyi ichikiñ, tyi ikotyol jujunkojty aja bätye'eli.

Jiñi aja wax, tsa' ichoko ochel ibä tyi mal ja' che' jiñi tsa' ochiyob jiñi yambatyak bätye'eli.

Che' abi tsa' ujtyi bajche' jiñi.

Ts'ijbañ bajche' tsa' ujtyi ili ty'añ tsa' bā ujtyi apejkañ,
yik'oty ts'ijbañ bajche' yilal wali ak'el ili ejtyaläl.

Ya' tyi ty'añ "Matye' ts'i yik'oty chil", Sajkañ yik'oty
käñä bajche' yujil k'äjñel ili k yik'oty k'.

Laj lok'sañ jiñi ty'an añ bä icha'añ k yik'oty k', cha'añ
mi ats'ijbun ilayi, cha'añ mi awen tsajiñ bajche'
ty'äñäbil.

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Jiñ cha'añ wäle, sajkañ yambä ty'antyak baki mi
ik'äjñel ili k yik'oty k', cha'añ mi ats'ijbañ ilayi,
jump'ej kolentyakbä ty'añ.

Wali lajk'el cha'añ ts'itya' antyak iwokolil bajche' mi lakcha'leñ ts'ijb. Pero mach kojikjach jiñi, antyak yambä lajalbä bajche' jiñi. Jiñäch ili: P , P' , ch, ch' , ts ,ts' ,ty,ty' .

Bajche' ili wali bä lajk'el, mach junlajalik añ icha'añ ili (`), yomo lajal tyi ity'änol yubil, pero ts'itya' yänäläch.

Jiñ cha'añ wäle, ts'ijbän jiñy ty'añ añ bä icha'an (').

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Wäle ts'ijbän jiñi ty'añ mach bä añik icha'añi ili ('), tyi jujunchajp ili wolibä lajk'el.

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Bajche' tsa' k'axi tyilel lakñojtye'elob baki añ wäle

Tsa' lakälätyak cha'añ lakñojtye'elob, mach yajñibikjach ila baki añonlaj wäle. Tsa' ixäñäyob tyilel ñajty bä pañämil. Jiñ cha'añ joñoñlayi wä'ix tsa' koliyonlaj ilayi, pero mi lajk'el cha'añ walix icha' pukob ibäj, walix imajilllob tyi yambä lumtyak.

Jiñ cha'añ wäle mi ikajel ak'ajtyibeñ atyaty, o majkijach bajche' tsa' tyejchi jiñi alumal o atyejklum. Ts'ijbañ.

Che' jiñi komol alälaj bajche' tsa' tyejchi jiñi yambä tyejklumtyak läk'äl bä añ baki chumulety.

Jiñi jujump'ej tyejklum yik'oty jujunmojty lakpi'älob, jujunchajp mi imelob ye'tyel. Añ baki tyo'o sik'äb mi iye'tyelañob, o puru ja'as mi ipäk'ob, o puru tyäñäm.

Jiñ cha'añ wäle, mi ikajel ats'ijbañ ilayi chukityak yujil päjk'el ya' tyi alumal, yik'oty chuki yujil kosäntyel ya' baki añety.

Jo'tyikil alälab walob tyi ajñel cha'añ mi ik'elob majki ñaxañ mi ik'ojtyel baki añ itye'el jiñi way ja'as.

Bajche' mi laksubeñ jiñi jujuntyikil bä x-ajñel wali ik'ojtyel baki añ jiñi way ja'as, Kome jiñi ñaxambä mi ik'ojtyeli mi laksubeñ: Ñaxañ.

Jaxku jiñi wi'il paty bä wali ik'ojtyel ¿Bajche' mi laksubeñ?

Jaxku jiñi yuxtyiklel ¿Bajche'?

Ichäntyiklel _____

Ijo'tyiklel _____

Iwäkyiklel _____

Iwuktyiklel _____

BAJCHE' TSA' CHUMLEJ ÑAXAÑ XKOLELOB

Mi yäjlel wäle, cha'añ wajali lakñojtye'elob wen kabäl isujmllel bajche' tsa' chumleyob. Añ abi kabäl bajche' tsa' ikäntyayob ibä, tyi wokolil cha'añ ye'tyelob, o cha'añ k'amijeltyak.

Pejtyel lakñojtye'elobi kabältyo abi ip'ätyälelob, kome añob abi muk' bä yubiñ cha'añ tyal wokol. Che' jiñi, muk'ix abi ikajel ichajpañob ibä, cha'añ mi mach mi ik'ojtyel jiñi wokol tyi ityojlelob, bajche' jiñi ik', bajche' ja'al, bajche' jiñi chäniltyak pañämil muk' bä ijisañ päk'äbäl bajche' cholel, bu'lel, yik'oty yambätyak. Jiñi añob bä iña'tyibäl lakñojtye'elob muk' abi ityempañob ibäj, cha'añ komol mi ichokob lok'el jiñi wokolil wali bä ik'ojtyel baki añob.

Me k'amäjel jiñi muk'bä ikajel tyi k'ojtyel baki chumulob, mi ityempañoob ibä ja'el jiñi "Xkäñä pañämil" kome che' mi isubentyelob cha'añ jiñoob muk'bä ikäñtyañ pejtyel jiñi iyum tyejklum, cha'añ ma'añik mi ityaj k'amäjel. Me tsa'yubiyob cha'añ tyal o mi ikajel tyi k'ojtyel jiñi k'amäjeltyak oraj mi imajlel ityajob tyi bij cha'añ mach mi ik'ojtyel tyi ilumalob, che' mi imajlelob ityaj jiñi k'amäjel tyi ojilil bij, mach tyo'o che'ikjach mi imajlelobi, mi ich'amob majlel pejtyel yamäy, lajtye', kitara, biyolin, o yambätyak yujilob bä inijkäntyel cha'añ mi imelob ityijikñäyel.

Che' mi ityajob jiñi k'amäjeläl ya' mi ikäjelob ityech ityijikñäyel, mi icha'leñoob soñ, k'älätyo mi ik'ojtyel ya' tyi tyejklum, che' jiñi, muk'ix isubeñoob jiñi walibä ich'am majlel jiñi k'amäjel, cha'añ mi ijap che' jiñi mi chojkel ochel tyi ch'eñ, cha'añ ma'añik majki mi ityaj ik'amäjel. Che' abi mi yujtyel bajche' iliyi.

Bajche' tsa' aña'tyaj ili junchajp ty'añ tsa' bä ujtyi
apejkañ. Ts'ijbäñ ilayi.

Komol ña'tyanlaj tyi la'pejtyelel bajche' isujmlel che'
kabäl añ wokol cha'añ jiñi e'tyel, che'mi tyilel ik'
iyäsañ cholel, che'mi ityilel sajk ijisañ cholel, o
pejtyel bät ye'el, bajche' jiñi matye' chityam che' mi
ik'ux jiñi chol. Ts'ijbañ bajche' isujmlel.

Jiñi junchajp ty'añ tsa' bä ujtyi apejkañ, tsa' ak'ele cha'añ añ majki muk'bä imel jiñi e'tyel yik'oty mi yäl ja'el chuki muk' bä imel

Jiñ cha'añ wäle mi ikajel lajk'el bajche' isujmlel ili jujunchajp, ik'abä tyi kastiya jiñach "Sujeto-predikado", tyi lokty'añ bajche' mi laksubeñ. Tsajiñ ili ty'añ.

"Woli tyi k'ajbal jiñi wiñik"

Che' mi lakwen tsajiñ ili ty'añ ¿majki woli tyi k'ajbal?

¿Chuki woli imel jiñi wiñik?

Jiñi wiñik wolibä tyi k'ajbal jiñach "Sujeto mi laksubén, kome jiñ aja waliba icha'leñ e'tyel. Aja wolibä imel jiñi x-e'tyel jiñach jiñi "predikado" ik'aba'. Jiñ cha'añ, kãñä ila tyi ty'antyak bakibä sujeto yik'oty bakibä predikado.

Tsajñoñ tyi tyuk' kajpe'.

Woli ichoñ its'i' kichañ.

Woli imel yotyoty käskuñ

Samoñ tyi paxyal wäle.

Mele tyi ajuñ ili ty'añ bajche'tyak isujmlel yik'oty sajkañ yambä baja jatyety bä mi amel.

Pejtyel bajche' mi lakcha'leñ ts'ijb, añ junchajp mach bä "letrajik", pero muk'äch lajk'añ tyi ts'ijb. Jiñ jiñi p'äkäl (.) yik'oty koma (,).

Ik'äjñi'bäl jiñi p'äkäl jiñach cha'añ mi lakpäs baki jaxäl tsa'ujtyi junñumel lakty'añ, cha'añ mi lakyäñ tyi yambä junchajp.

Jiñi koma (,) mi ik'äjñel, cha'anjach kãñäl jiñi junchajp chukityak woli bä lakäl, o cha'añ mi lakap ik'.

Kãñä ili ty'añ:

Tyi jkajpe'lel añ pajch', bits', alaxax, way ja'as, ja'as yik'oty ichtyo'.

Tsiki jaychajp chuki añ tyi kajpe'lel, che'jiñi awik'oty xkän tyesaj ak'älaj jiñi koma baki yom, che'jiñi k'ele bajche' tsa'kälej.

Jiñi p'äkäl junchajpäch ik'äjñibäl ja'el, cha'añ mi lajk'aj oj jumuk', pero cha'an mi lakcha'tyech yambä junchajp isujmllel jiñi wolibä käl o cha'añ ya'ix jaxäl tsa'ujtyiyoñ tyi ty'añ.

Wäle ts'ijbañ jump'ej ty'añ baki mi ak'añ jiñi p'äkäl yik'oty koma.

Wäle, ts'ijbañ junchajp ty'añ, cha'añ bajche' tsa'
its'äkayob ibäj lajkolibalob, chuki tsa' ik'añoyob.

Wälej yajkañ lok'el jiñi sujeto yik'oty predikado, baki
tsa' ats'ijbaj. Che' ja'el, kãña baki añ jiñi p'äkäl
yik'oty koma. Ts'ijbañ lok'el ilayi.

Woli lajk'el bajche' isujmllel its'ak lakñojtye'elob, kome che' tsa' ikotyayob ibäj, pejtyel tsa' bää ik'añäyob ya'jach lok'em tyi ilumalob, mach ñajtyik baki tsa' ich'amäyob tyilel, kome lajkänälob icha'añ bajche'tyak ik'äjñibal jujunchajp pimel, xajlel o alak'ältyak.

Jiñ cha'añ wäle, kääñä jiñi pimeltyak bää ts'ak añ bää baki añety, jiñi ts'ak lok'embä tyi xajlel yik'oty lok'embä tyi alak'ältyak.

Tyempañ la'bä tyi mojty tyi mojty cha'añ komol mi
la'ña'tyañ jaychajp añ jiñi pimeltyakbä ts'ak, jaychajp
jiñi ts'ak tyi xajlelbä lok'em yik'oty jaychajp añ jiñi
lok'embä tyi alak'äl.

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Che' jiñi ts'ijbañ jump'ej ty'añ, baki mi ak'añ jiñi p'äkäl
yik'oty jiñi koma. Che' jiñi tsiki jayp'ej tsa'ak'änä ya'
tyi junchajp ty'añ.

LAKŃA'TYIBAL

¿Bajche' chumulonlaj ila tyi pañämil?

Ili ch'olombäla, albil cha'añ yänälonlaj tyi ityojle kaxlañ, kome junchajp lakty'añ, junchajp lakña'tyibal, junchajp bajche' mi lakcha'leñ e'tyel, junchajp mi lakcha'leñ k'iñijel, junchajp bajche' mi lakcha'leñ soñ, junchajp bajche' mi lakmel otyoty, junchajp bajche' mi lakts'äkañ lakbä, junchajp lakbujk lakpislel, junchajp lakñopbälel yik'oty yambätyak.

Che' baja junchajp añ ili pejtyel lakña'tyibal tyi ityojlel kaxlañob, cha'añäch junchajp laktyomel, junchajp lakpasib, kome joñoñlayi mach kaxlañoñiklaj, laktyomel joñoñlayi jiñäch jiñi maya.

Mi lajk'el ili kaxlañobi wä'ix chumulob ila tyi laklum, pero tyilemoba tyi junwejl pañämil española bä ik'abä'.

¿Bajche' tsa' imeleyob lakñojtye'elob che' uts'aty tsa' iñusayob wajalij? Kome pejtyel ipäk'äb wen kabäl tsa' p'ojli, wen kabäl tsa' icha'le wuty, amach meku añik ili ts'aktyak, pejtyel alak'äl wen ty'ojoltyak tsa' koli. Pero cha'añ tsa' ilaj p'isij pejtyel chuki antyak tyi pañämil, kome albil ja'el cha'añ pejtyel chuki antyak tyi pañämil laj añ iyum. Che isujmel lakñojtye'elob mi ik'ajtyiben iyum jiñi lum baki mi ikajel imel ye'tyel.

Wäleyi ma'añix che' woli tyi mejlel bajche' iliyi, kome kabäl ix iña'tyibalob kaxlañ woli tyi k'äjñel, aja lakcha'añbäyi wolix lajkisñañ.

Komol alä awik'oty api'älob yik'oty xpäs juñ, bajche' isujmllel che' yänälönlaj, che' junmojtjonlaj, che' mach kaxlañonlayi. Ts'ijbañ ilayi.

Wäle k'ajtyibeñ añojtye'el o atatuch bajche' añ isujmllel ichumtyälob wajali, cha'añ mi alaj yik'oty bajche' yilal wäleiyi, cha'añ mi akän jiñi icha'añixbä kaxlañ walix bä laj k'änbeñ

Jatyetyi awomix bäj sujtyel tyi kaxlañ o ma'añik.

K'aba'äl

Mi lajk'el cha'añ pejtyel jiñi chubä añ ila tyi pañämil laj añ ik'aba', pejtyel lakpi'älob, pejtyel pimeltyak, pejtyel alak'ältyak, jujump'ej ik'aba.

Ts'ijbañ ik'aba' jiñi pimeltyak añ bä tyi achol, tyi akajpe'lel, o jiñi añ bä tyi pam awotyoty. Che' jiñi ts'ijbañ ik'aba' jiñi alak'äl añ bä acha'añ yik'oty akäñäbä.

Pimeltyak

Alak'ältyak

Wäle ts'ijbañ ik'aba' yik'oty ijol ik'aba' jiñi api'äl tyi kän juñ, cha'añ mi aña'tyañ o mi ak'el cha'añ jiñi pejtyel añbä tyi pañämil laj añ ik'aba'.

Tsa' lakila, cha'añ pejtyel ili k'aba'al jiñäch jiñi antyakkä chuki mi imejlel imel. K'ele awilañ: Ña'tyañ chuki woli amel jatyety wäleyi, che' jiñi alä chuki woli imel jujuntyikil jiñi api'älob tyi kãñ juñ. chuki woli imel jiñi xkäntyesaj.

Mi lajk'el cha'añ iyum ili k'aba'ältyaki jiñäch jiñi kuxulbä mukbä imel chuki yom, ña'tyañ chuki mi imejlel imel jiñi lakpi'älob, bajche' jiñi ajnel, we'el, juch'bal, chobal, k'ay, uk'el, yik'oty alä majlel chuki yambätyak mi imejlel imell.

Tsa' awila cha'añ jiñjäch jiñi kuxulbä muk'bä iñijkañ ibäj mi imejlel imel chuki yom. Bajche' pejtyel pimel, xajlel, wetye, otyoty, melbiltyakixbäyi, ma'añik mi iñijkañ ibä. Jin cha'añ wäle, kãñä jiñi pejtyel k'aba'al añbä chuki mi imejlel imel.

Wäle alä ik'aba' jiñi ñuktyakbä iye'tyel tsa'bä imele laknojtye'elob, me ma'añ tsa' mejli aña'tyañ, k'ajtyibeñ atyaty, aňojtye'el, achuchu' o majkijach, cha'añ mi isubeñety jiñi e'tyelyak tsa'bä imeleyob.

Ña'tyañ yik'oty ts'ijbañ ik'aba e'tyeläl tsa'bä imele lakñojtye'elob, jiñi muk'tyobä imejlel k'älä wäle tyi lakpi'alob. Bajche'tyak, joch' pisil, ts'äkojel.. alä majlel yambätyak.

Wäle ña'tyanlaj chukityak yujil kolel ya' tyi alumal, chuki mi ip'ojlel tyi awotyoty, yik'oty chuki yambätyak akäñä añbä tyi yambä lumtyak.

Che' jiñi alä chukityak mi imelob lakpi'älob ya' tyi tyejklumtyak, yik'oty bajche' mi imel.

Tyempañ la'bä cha'tyikil uxyikil cha'añ mi la'komal mel jump'ej e'tyel o komol ty'añ cha'añ bajche' yujil ujtyel e'tyel.

¿Chuki e'tyel mi imelob wiñikob?

¿Chuki e'tyel mi imelob x-ixikob?

¿Chuki mi imel jiñi alälob?

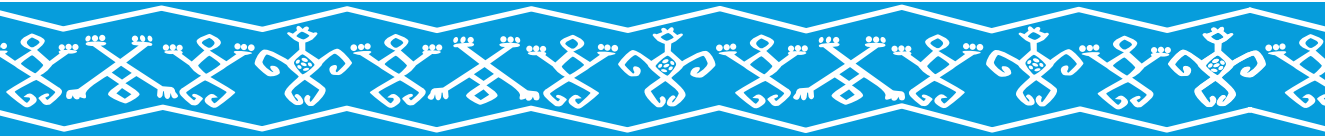
ñaxañ ts'ijb.

Bajche' woli lakäl tyilel añ kabäl ña'tyibaläl tsa'bä
ikäybonlaj jiñi xñaxañ xkolelob. Wäleyi mi ikajel lajk'el
its'ijb lakñojtje'elob. Jatyety ¿akäña its'ijb
lakñojtje'elob?
¿Baki tsa' ak'ele?

Ili ts'ijb walibä lajk' añ wäleyi mach ip'olbakibix
lajkolibakib, kome iliyi tyilemix tyi kaxlañ, ip'olbakibix
jiñi kaxlañob, ajiñix meku woli lajk' añ ja'el joñoñlaj
wäleyi.

Jiñ cha'añ wäleyi, mach chäñ lajkäñäyix jiñi
lakcha'ambäyi, pero añixtyo baki mi imejlel laktyaj
bajche' tyi joch' pisil, boñoñel, añtyakbä tyi xajlel.

Wäle ts'ijbän bajche'tyak yilal jiñi joch' pisil, jiñi
bombiltyakbä ya' baki chumulety.

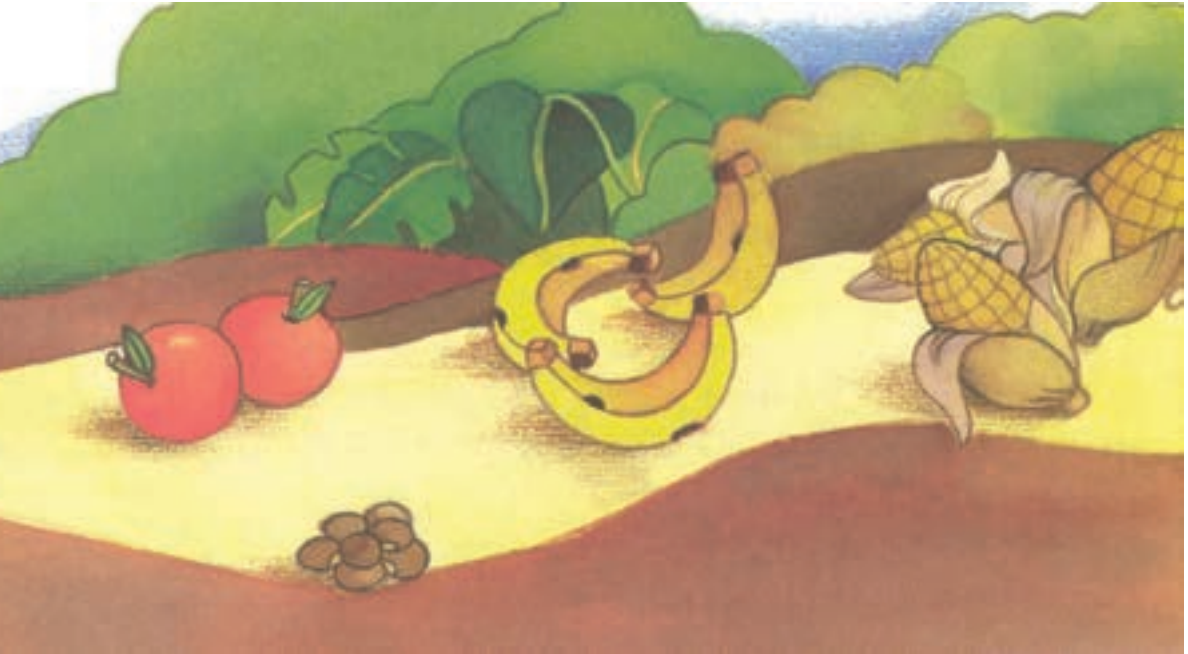
Bajche' añ tyik'ol

Mi yälob lajkolibalob cha'añ jiñi chukityak añ tyi pañämil kuxul, me mach kuxul, añ iyum. Jiñ cha'añ mi yälob, mach abi weñik che' mi laktyo'o low ibäl pañämil, bajche' jiñi lum, kome joñoñlayi lumonlaj, lum ili lakbäk'tyal, lum mi laksujtyel yik'oty mach abi muk'ix ikolel chukityak mi lakpäk'.

Che'ja'el mach abi yomik mi laktyo'o tsep jiñi tye'tyak, che' mi lakmel yom abi cha'añ junyajl mi ityujk'el ya' tyi ixujk'untye'lel, cha'añ ma'anik mi yubiñ wokol yik'oty cha'añ wen mi ipasel ibuts.

Bajche' jiñi ixim, mach abi weñik mi ixäñabäntyel, mach abi weñik mi ip'ul käytyäl tyi bij, tyi ja', tyi yotylel, tyi cholel, o ba'ikjach. Me che' bajche' jiñi muk'abi iputs'el ich'ujlel tyi ik'äb jiñi wiñik o x-ixik. Cha'añik wen kolen cholel mi imel jiñi wiñik mach abi oñik mi ik'aj, o puro ibik'tyaljach mi ilok'el. Che'jiñi p'ump'unjax abi mi ikajel iñusañ k'iñ lakpi'äl cha'añ wi'ñal.

Mi yälob laktyaty lakña'ob, jiñi majki mi iwen k'uxbiñ lum, tye', ixim, bu'ul yik'oty pejtyelex chukityak añ, wen uts'aty abi mi iyajñel, wen kabäl mi ityajbeñ iwuty pejtyelex chukityak mi ipäk' tyi ichol.

Wäle ña'tyañ isujmllel, ¿muk'bäj tyi oñel jiñi lum che' mi lakbujbuty'o? ¿jiñi tye' muk'bä tyi uk'el che' mi atyo'o tsep? ¿jiñi ixim, bu'ul, muk'ba tyi uk'el che' mi lajkäy o mi lakchok? Ma'añik wäle, pero muk'äch yubiñ wokol.

Awilañ, woli lajk'el ili ora ma'añix mi iwen kolel chukityak mi lakpäk' tyi cholel. Mi käl isujmäch ili tyik'ol, jiñ cha'añ yomäch mi lajk'uxbiñ jiñi lum, jiñi tye', jiñ päk'äbäl, kome jiñäch mi yäk'eñonlaj jkuxtyäyel ila tyi pañämil, kome ya' mi ilaj kolel pejtyel ibäl lakñäk'.

Jiñ cha'añ joñoñlayi ibäk'tyalonlaj pañämil yik'oty lakbäk'tyal ja'el pañämil kome lumonlaj, che' mi lakchämel mi lakpäntyäyel tyi lum, che' mi lakts'a'leñ woli lakts'a'leñ lakbä, me woli lajk'uxbiñ, woli lajk'uxbiñ lakbäj.

Jisil bä

Jiñi ktyaty kña' mi ityik'oñ cha'añ mach ch'äych'äyñañik chuki mi kmel, kome jisil abi che' mi lakcha'leñ tyujb, sep', lekoty'añ, p'ajoñel, wajleyaj, p'is ty'añ, chañil, ch'äkol, yik'oty che' mi laktyo'o asiñ jiñi bäl ñäk'äl, mach abi weñik che' tyi ak'älel mi acha'leñ misujel, che' tyi ak'älel mi chok ipaty ja'as, ijomoch'al wajtyañ, o mi añijkañ lok'el tyi jupaty jiñi muty, mach abi weñik, kome woli abi lakchokben lok'el ich'ujjel jiñi chuki antyak lakcha'añ. Kome pejtyel jiñi jisil bä tyi mejlel muk'abi lakmulityañ.

Jiñ cha'añ wäle, ña'tyañ yik'oty k'ajtyibeñ atyaty aña' bajche' yälä cha'añ ili ty'añ, me isujm o mach isujm. Ts'ijbañ ilayi.

Jiñi jump'ej ty'añ tsa' bä ujtyi apejkañ añ bä tyi yambä yopol tsa'ix bä añusaj, alä chuki isujmlel woli yäl yik'oty laja bajche' yilal tyi amelbal. Che' jiñi sajkañ chuki yambätyak jisil tyi melol, yik'oty chuki mi lakcha'leñ che' ma'añik mi lakp'is. Jiñ cha'añ yom lakmel jiñi wen bä.

Kuxtyälel

Tsa' isuboñ ktyaty
tsa' isuboñ kña',
tsa' yälä cha'añ ch'ujul ili pañämil
tsa' yälä cha'añ ch'ujul ili lum.

Mach abi weñik mi laktyo'o tsep
Mach abi weñik mi laktyo'o low,
kome iya'lel jiñi tye', ich'ich'el abi lakñojtye'el
kome tsa' koli tyi ja'al, ibu'lich bä lakch'ujutyaty.

Wäle mi ikajel ap'ol junchajp ñichty'añ yomo
che' bä bajche' iliyi. Ts'ijbañ.

Polo yambä ty'añtyak che' bä bajche' iliyi, cha'añ mi
ity'ojläjel ili lakty'añ.

Jiñi k'iñ.

Che' mi isäk'añ pañämil
wen tsuwantyo pejtyel chumlibäl.

Che' mi ipasel k'iñ
wen tyijikñañjax iyum pañämil.

Che' xink'iñilix jiñi k'iñ
kabälix ityäkwäläl jiñi k'iñ.

Che' mi ibäjlel k'iñ
muk'ix itsäñañ pañämil.

Che' muk'ix yik'añ
cha'añ wolix ityaj yoralel k'aj-oj.

Pejkañ tyi cha'ya uxya ili ty'añ, kãñä me añ baki
lajal mi yujtyel, cha'añ che' mi ikajel ap'ol yambä
abaja cha'añbä, yi k'oty sajkbekñ bajche' yom mi
lakäk'eñ ik'aba'.

Bajche'tsa'chumlej lajkolibalob

Wajali lajkolibalob che' mi ikajelob tyi pak', naxañ abi mi ikajelob tyi resar, cha'añ mi ik'ajtyiben iwenlel jiñi ye'tyel, cha'añ mach tyo'o ñusa k'iñ mi icha'leñ. Ity'añ mi yäl che'lij.

Wokolik awälä we'sañoñlojoñ
cha'añ mach mi kubilajoñ wi'ñal.
ak'eñoñkulojoñ jiñi p'olbaläl, ap'ätyälel,
kome ma'añik mi kmejlelojoñ tyi ajñel tyi ik'.

Ak'eñoñkulojoñ jkotyäntyel,
ak'eñoñkulojoñ jkuxtyayel,
ak'ä tyi kbäk'tyalojoñ
ak'ä tyi kejlajoñ
ak'ä tyi ktyi'lojoñ

Che' mi imelob wajali lajkolibalob, mi ik'ajtyibeñob lakyum jiñi pejtyel päk'äbäl muk' bä imel, cha'añ ts'äkäl mi ipasel jiñi ye'tyel. Mi lakña'tyañ cha'añ wajali ma'añik ts'ak, pero wen kabäl ip'olbalob.

Jin cha'añ wälel mi ikajel la'komol al awik'oty api'älob tyi kän juñ, bajche' mi imelob la'tyaty, cha'añ uts'aty mi ip'ojlel jiñi ye'tyel, ¿lajalba o machba lajalik?

Pimel

Juntyejk pimeloñ, cha'anjach ya ñoxoñix, mach chän jalix kuxuloñ, jiñ cha'añ wäle kom ksubeñetylaj, cha'añ che' alälontyo wajali, wen uts'atyoñtyo, tsa' kcha'le alas kik'oty kpi'äl, che' mi ityajonlojoñ ik', mi kats'lojoñ jk'äb, che' jiñi tsa' kajiyonlojoñ tyi buts, tsa' nuk-ayonlojoñ, yambä ñumeñ chañ tsa' koli yambä pek' tsa' käle.

Pejtyel jiñi wiñikob weñ tyijikñañob ya'tyak tsa' k'ojtyi ich'äm axñal ya' tyi kebakijoñ, o cha'añjach mi ik'ajob yoj che' lujbob.

Wäleyi ma'añix majki chän k'ajaloñ icha'añ, ila tyi kty'ejl ma'añix tsikil kpi'äl, tsa' laj tsejpi, iwi'jax umba' chaxaltyak, wen ch'ijyemoñix...

Bajche' awälä jatyety che' walix ilaj yäjñel ili pañämil, che' mach chän kabälix yuts'atylel, jiñ cha'añ ñuk-esañ ili ty'añ.

Giñi k'iñtyak

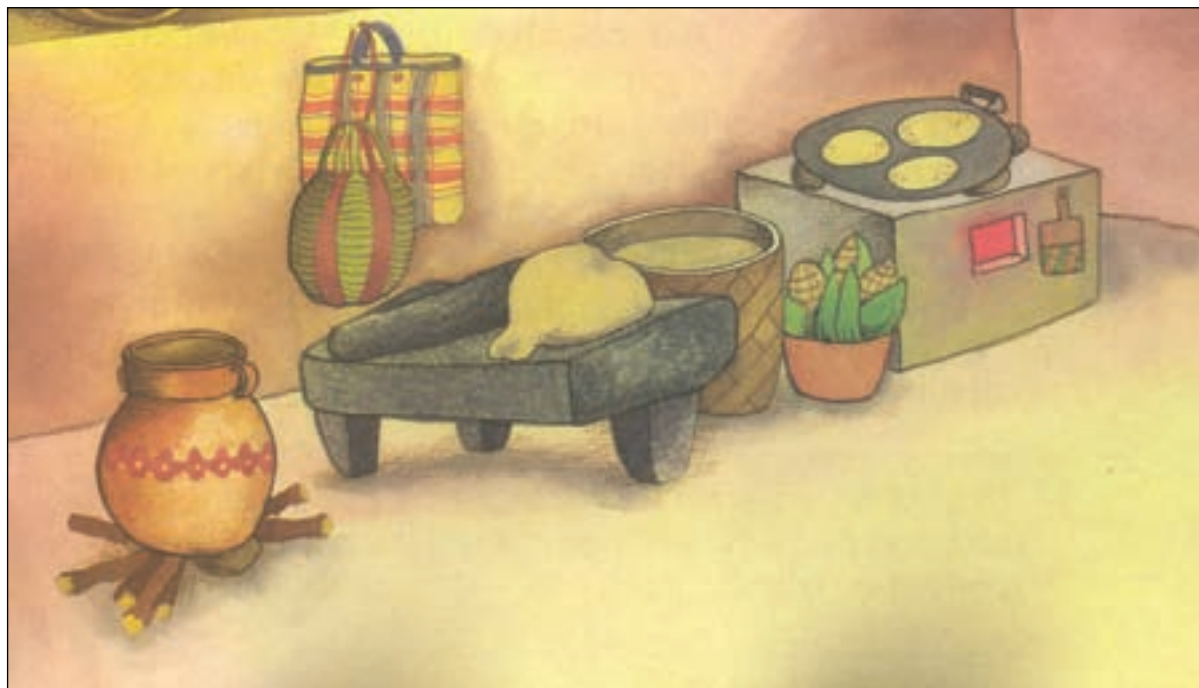
Bajche' mi atsik giñi k'iñ tsa'ix bä ñumi yik'oty giñi tyaltyobä.

Añ juntyikil lakpi'äl tsa'abi ch'ämbentyi k'ojtyel che' yomyomtyäl ixim tyi jo'p'ej k'iñ: che' yomtyäl ak'bi, yambä yomtyäl chäbiji. Jaxku aja yambä uxp'ej k'iñ ñumeñ ñaxañtyobä tsa'ajk'iyi ¿bajche' awälä mi awäl?

Yambä lakpi'äl muk'tyo abi ikajel ich'ämbentyel k'ojtyel che' yomyomtyäl ixim tyi jujump'ej k'iñ; che' yomtyäl ijk'äl, che' yomtyäl cha'bi, ... wäle alä majlel bajche' mi lakäl tyi yuxp'elet k'äläl tyi lujump'ejlel giñi k'iñ.

Giñ cha'añ wäle ña'tyañ bajche' mi laksubeñ giñi k'in tsa'ix bä ñumi yik'oty bajche' mi laksubeñ giñi tyaltyobä. Ts'ijbañ ilayi.

ME'BA' WIÑIK

Mi yäl lajkolibalob cha' añ wajali, juntyikil abi wiñik tsa' käle tyi me'ba', tsa' abi chämi yijñam. Jiñi wiñik ibajñel abi tsa' käle, jiñ cha' añ wen wokol abi tsa' kaji yubiñ, kome jiñ abi tsa' kaji ilaj mel pejtyel e'tyeläl tyi mal, bajche' mel bäl ñäk'äl, juch'bäl, pechom, wuts'oñel, laj jiñ abi tsa' kaji imel, jiñ cha' añ wen wokol abi tsa' kaji yubiñ.

Che' mi imajlel tyi cholel, ñaxañ abi mi ilaj mel pejtyel chuki yom melol tyi mal, cha'añ laj melbilix abi chuki mi ikäy. Ili wiñiki tsa'ix abi kaji tyi lujb-añ, tsa'ix abi ñox-aj, che' jiñi mach abi pejtyelix mi imejlel imel. Jump'ej abi k'iñ, wän ch'äxälix abi yixim tsa' ikäyä, che' tsa' k'ojtyi tsa' ik'aj, laj pecha'bilix abi iwaj tsa' ityaja, wuts'ulix abi ibujk. Tsa' ik'ele jiñi wiñik tyoj jilel abi, tsa' abi yäla:

“Majki tsajñi imelbeñoñ kwaji, majki tsajñi iwuts'beñoñ kbujk, majki bä xch'ok x-ixik tsajñi tyi kotyoty, woli ip'untyañoñ... wäle mi ikajel kchijtyañ cha'añ mi jkän, majki woli yajñel

imelbeñoñ kwaj, tyäk'ä muk'ix kpäy cha'añ kijñam wäle".
Che' abi tsa' iña'tyaj.

Tsa' ñumityak majlel k'iñ, che' abi tsa' k'ojtyi ityaj yotyoty jiñi wiñik, laj melbityakix abi, Jiñ cha'añ tsa' iña'tyaj ichijtyañ majki. Jump'ej abi k'iñ tsa' abi poj majli tyi cholel tsa' imele, pero tsa'jach abi ixoyo ibijlel, cha'añ tsa' k'ojty tyi paty yotyoty, tsa' kaji iyojch'oñ tyi jajb bojtye', yoch'o abi che' jiñi wen jumuk'abi tsa'yila ya'abi tsa' k'ojtyi ijk'al ts'i'. Jiñ abi tsa' k'ojty tyi juch'bal, tsa' abi ich'ämä iña'atyuñi "juch', juch', juch' " che' abi kajel. Butyiñañ abi woli tyi juch'bal. Che' jiñi, jiñi wiñik tsa' abi ipäsä ibäj. Jiñi ts'i' tsa' abi kisñaj, lij che' abi, wutsukñaj abi tsa' lok'ij majlel, mach abi tsa'ix chäm k'ojtyi ikotyañ jiñi wiñik, wen ch'ijyem abi tsa' cha' käle jiñi wiñik. Jiñ cha'añ yom abi k'ux mi lakubiñ jiñi ts'i', kome jiñach muk' tyi kantlyayaj, kome añach abi ipusik'al, yik'oty mi iwen ñuk-esañ pañämil.

¿Chuki tsa' ujtyi tyi ajlel ila tyi jump'ej ty'añ?

Wäle mi ikajel asajkañ junchajp ty'añ, che' bä bajche' iliyi, cha'añ mi la'komol al ya' baki añetylayi. Yom cha'añ mi la'ts'ijbañ tyi la' juñ, cha'añ mi ik'ejlel jiñi yambä isujmleltyak ili ty'añ .

Wäle ts'ijbañ ilayi chuki tsa' aña'tyaj ya' tyi jump'ej ty'añ, tsa'bä opejkaj bajche' jiñi "Me'bä' wiñik" , cha'añ ts'ijbañ ilayi.

Mi lajk'el cha'añ bajche' mi lakcha'leñ ts'ijb, kome antyak jiñi muk'bä lajk'añ, ts'itya' wokoityak tyi kãñol, Jiñ cha'añ mi lajk'el bajche' ili "t" tyi lakty'añ mach añik baki mi ik,äjnel , kome ñumeñ oñ jiñi "ty" , bajche': tyañ, tyuñ, tyuw, tyaty, tyam ..., che' ibajñel ili "t" mach añik baki mi lajkabäl k'añ.

Añ yambä bajche' mi lajk'añ ili "ty" jiñ che' yik'oty jiñi (´) mi ikäytyäl " ty" cha'añ mi lajkal: ty'añ, ty'ul, ty'ox. ty'oty' ... , sajkañ yambä ty'añ baki mi ak'añ iliyi.

Bajche' jiñi "t" yik'oty "s" , cha'añ jiñi "ts" cha'añ mi lakäl tsaj, tsuts, tsuk..., pero añ baki mi ik'ojtyel jiñi (´) cha'añ mi ikäytyäl tyi "ts" , cha'añ mi lakäl: ts'ak, ts'ej, ts'ok...

Jiñ cha'añ wäle kãñä yambätyak iwokolil lakts'ijb che'bä bajche' iliyi. Ts'ijbañ ilayi.

Añ yambä junchajp ili ty'añ muk' bä lajk' añ lakäl bajche' yilal jiñi chu'bätyak añ. Che' bajche' jiñi' säsäk, kolem, ok'beñ, tyäkäw, chaxal, tsaj, woxol... yik'oty yambätyak.

Woli ak'el ili ty'añ, cha'añ ma'añik woli yäl chuki, wolijach iyäl bajche' yilal jiñi chubätyak añ. K'ele ili ty'añ.

Jiñi uch wen xijiñ.
Jiñi xajlel wen tsäts.
Ili pimel wen ch'aj.
Wen ty'ojol jiñi panchañ.
Jäläl jiñi lukum.

K'ele ili ty'añtyak yik'oty kãñä bakibä woli yäl bajche' yilal jiñi wolibä isub. Che' jiñi polo yambä ty'añ baki mi ak'añ jiñi muk' bä yäl bajche' yilal.

Bajche' tsa' p'ojli ili lakts'ijb

Ili lakts'ijb woli bä lajk'an wäle mach jiñix imero icha'ambä lakñojtye'elob, lok'emix tyilel tyi ityojlel kaxlañob.

Tsa'ix lakälä bajche' yilal icha'añob lakñojtye'elob, yänäläch pero ili wolibä lakäl muk'bä yäl bajche' yilal jiñi chubätyak añ, añäch ja'el tyi its'ijbob lakñojtye'el, cha'añjach yänäl bajche' tsa' its'ijbayob.

Jiñ cha'añ ili ts'ijb yänältyak, añ oñ bä, añ wokolbä tyi kãñol, añ ty'ojolbä tyi k'ejlel yilal, o añ chaxaltyakbä.

Wäle kãñä jiñi ty'añ wolibä yäl bajche'tyak yilal jiñi wolibä tyi ajlel, cha'añ mi ats'ijbuñ ilayi. Che' jiñi p'olo yambä ty'añ baki mi awäl bajche'tyak yilal jiñi wolibä awäl.

Bajche' mi iyujtyel ch'ujutyessayaj.

Kyum ujume ba' ktyilel
tsa' me kch'ämä tyilel
kñichim kyopom
cha'añ mi jk'ajtyibeñety
ikuxtyäyel kpäk'äblojoñ,
bajche' ixim, bu'ul,
tyi ipejtyelel kpäk'äblojoñ.

Yom mi ak'elbeñoñ, akäntyabeñoñ
yom ma'añ mi ityäk'labeñoñ ik',
yik'oty awälak'.

Komlojoñ uts'aty mi ikolel
jiñi kiximlojoñ, kome kbäk'tyälächmelojoñ.

Kyum chän k'eleyixme,
chän käntyañixme, kome ujume
woli kch'ämlojoñ tyilel jiñi ts'itya'
ya'lel, we'eläl, cha'añ mi ik'uxtyäyel
cha'añ mi ik'ok'añ jiñi lum,
kome mach me woli ktyo'o
asinlojoñ jiñi lum, wenjachme
woli jk'äne'lojoñ cha'añ kpäk'äblojoñ.

Känä chuki tyi ty'añ ili tsa'bä ujtyi apejkañ, chuki
isujmlel, majki mi ik'añob, jala mi ik'añob. Baki ubibil
acha'añ ty'añ bajche' iliyi.

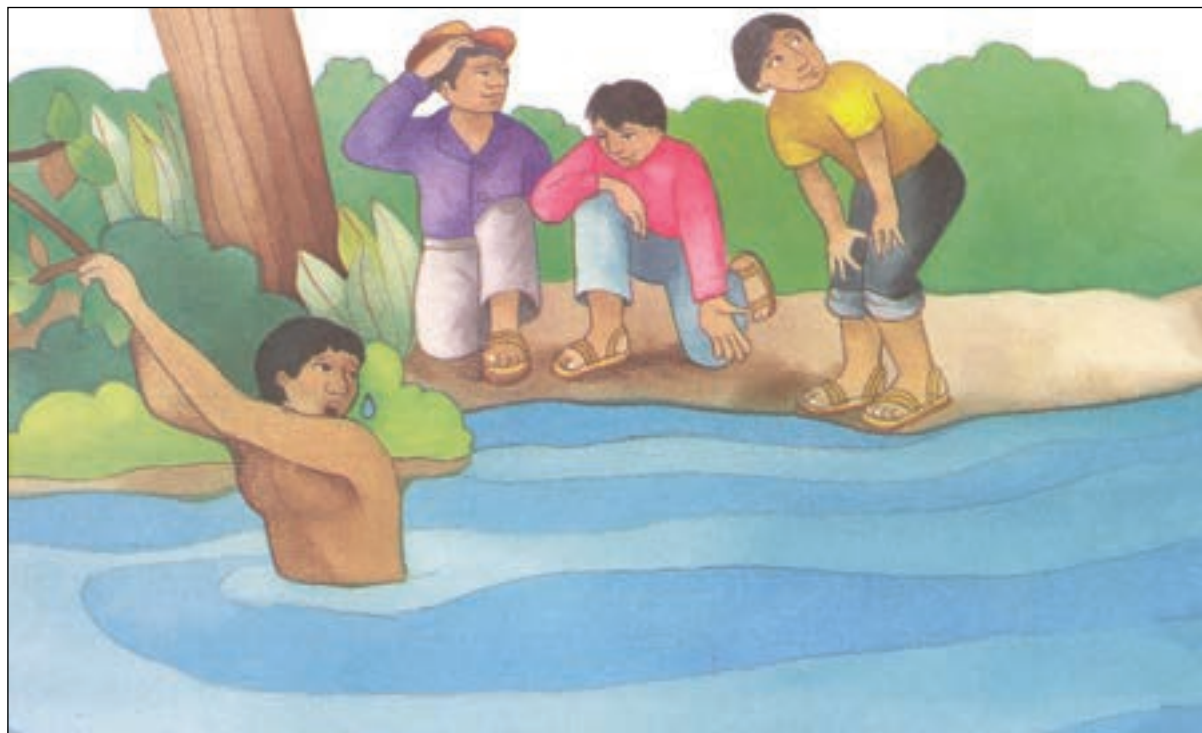
Soñijel

Añ mi imejlel k'iñijel ila tyi laklumsalakyak cha'añ mi iyubiñob ityijikñäyel, kome che'äch imelbalob k'älä wajali, yik'oty che'äch chumul pejtyel lakpi'älob. Cha'añik kaxlañob che'äch mi imelob ja'el, jiñ cha'añ yom lakña'tyañ bajche' isujmlel lakcha'ambä.

Wäle, alä bajche' añ isujmlel pejtyel ik'äjñi'bal jiñi k'iñijel muk'bä imejlel.

Mäxäkañ

Añ abi che' ujtjem wajali mi yälob, uxtiykil abi wiñik tsa' abi majliyob tyi luk chäy, tyi chuk puy, che' jiñi tsa' k'ojtyiyob ityaj kolen ja', tsa' abi ik'eleyob ts'uyu abi juntyikil lakpi'al tyi ityi' ja', jich'i abi tyi ik'äb juntyejk tye'. Jiñi xñumelob che' jiñi, tsa' abi ipejkaj "¿chuki tsa' acha'le, chukoch che' añety bajche' jiñi?" che'ob abi.

"uju yilal tsa' chujkiyoñ, junkojty aläk'al yom ijisañoñ, wokolik la' wälä poj kotyañoñ, poj ch'ambeñoñ tyilel kbujk, ya' mi amajlel tyi yebäl äxä kolen yäx tye'i, ya' mi ak'ajtyibeñ jiñi ako'i". Che' abi äja wiñiki, kolen mäxäkañ abi tsa' ichuku. Jiñi wiñikobi, tsa' abi majliyob ya' baki tsa' subentyiyob, k'ojtyiyob tyi yebal aja kolen yäx tye', ijoy k'el abi, mach

abi añik chuki tsikil, kolen x-onkoñatyjach abi ya' buchu tsa yilayob. Che' jiñi, cha'añ ma'añik chuki tsa' ityajayobi cha' sujtyikob abi majlel ya' baki añ ubi wiñiki, k'ojtyi isubeñ, "ma'añik majki tsikil" che' abi.

"Tsa'ixtyo awen k'ele" che' abi aja wiñiki.

"Tsa'ku, ma'añik majki tsikil, junkojtyjach kolen x-onkoñaty ya' buchu tsa' kilayi" Che'ob abi aja wiñikob.

"Cha'ku jiñ ako' aja jiñi, chukoch mach tsa' ak'ajtyibe, cha' kuku k'ele" che' abi aja wiñiki.

Che' jiñi cha' majliyob abi aja wiñikob ya baki añ jiñi kolen yäxtye' tsa' abi ik'eleyob wa'akña abi x-ixiki, wen uts'atyix abi otyoty, laj yänälíx abi tsa' ik'ele.

Tsa' ix abi kaji ik'ajtyiñ ibujk aja wiñiki, cha'añ mi ich'ämbeñ majlel, k'ojtyi jiñi, kajik abi ixoj, jumuk che'jiñi ty'oslaw abi kajel tyi tyojmel. che' abi tsa' kotyäyi wiñik bajche' jiñi.

Mi lajk'el wälej chuki isujmel jiñi "kartel" jiñi juñ k'ämbilbä cha'añ suboñel. Mi lajk'el ilayi cha'añ mach ts'ijbik añ cha'añ mi isub, ma'añik kome puro ejtyaläljach ya'añ, puro wu'tyäl, yik'oty yambätyak. Pero añäch chuki woli isub, jiñ cha'añ yom lajkän chuki woli isub.

Ili ejtyaläl añ bä tyi cha'añ, känä chuki woli yäl, komol alälaj tyi la' pejtyelel. Boño yambä.

Wälej alä bajche' yilal jiñi "kartel" wä' mi ats'ijbañ
ilayi, bajche'tyak yilal ibojñil, añ bä its'ijbal o
chukityak añ icha'añ.

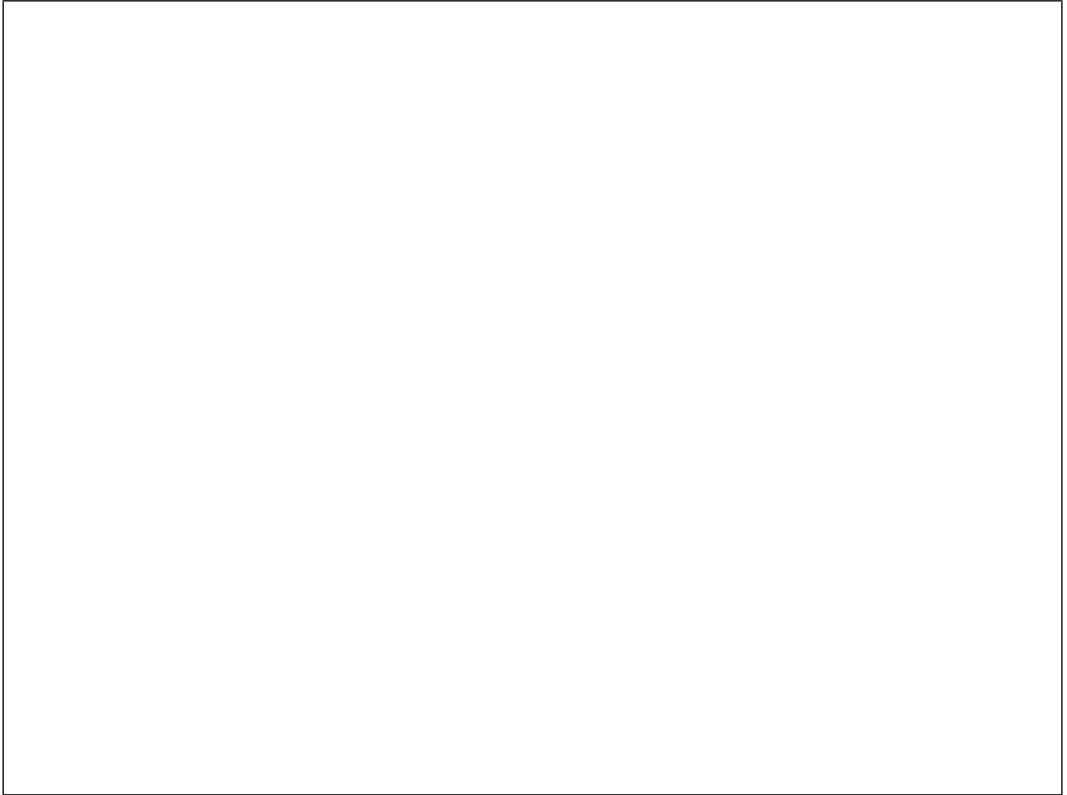
Wälej ts'ijbañ ilayi bajche' yilal awom jiñi jump'ej
kartel, che' jiñi tyempañ la'bä cha'añ mi la'komol al
bajche' yilal la' wom jujuntyikil.

Tsa'ix lakila chuki ik' äjñibal junchajp suboñel, jiñ cha'añ wälej mi lajk'el bajche'tyak isujmlel jiñi che' mi muts' lakwuty, che' mi lakñijkañtyak lakñi' lakwuty, che' mi lakñijkañ lajk'äb.

Tyempañ la'bä tyi jo'jo'tyikil cha`añ jujuntyikil mi la'mel jujunchajp muts' wuty, pejtyel ñijkaj ñi' wuty o lakok lak'äb. che' jiñi ts'ijbäñ bajche' tsa' ujtyi.

Wälej melelaj o boñolaj ilayi bajche'tyak yilal mi imelob lakpi'älob jiñi suboñel che' mach ts'ijbik mi ik'añ.

Ts'ijbañ bajche' mi aña'tyañ cha'añ ili suboñel lakpi'älob wajali.

¿Bakityak bä pimel lajkäña?

Ila tyi laklum añ kabäl pimel wä'jach bä kolem ila baki añonlaj, ila tyi laklumal. Kome antyak pimel jiñi päk'äb mach bä añik tyi ipetyol pañämil bajche' ili ixim, koya, xmañax bu'ul, on, kākāw yik'oty yambätyak.

Ili päk'äbäl baja wäjach p'ojlem wajali ila tyi laklumal, pero che' bä oraj tsa' juli jiñi kaxlañob, tsa'ix kaji tyi xäjbäl, ili wä'bä p'ojlem ilayi tsa'ix ich'amäyob majlel yik'oty ya'bä antyak baki tsa' tyiliyobi, tsa ich'amäyob tyilel ja'el, che' tsa' kaji tyi pujkel bajche' jiñi.

Jiñ cha'añ wälel mi ikajel la'tyempañ la'bä tyi jo'jo'tyikil cha'añ mi la komol al la'wik'oty jiñi xkāntyesaj bakityak bä pimel tsa' majli baki añob, ya' tyi junwejl pañämil yik'oty bakibä tsa' ich'amäyob tyilel ila baki añonlaj.

Lajiyaj

¿Bajche' isujmlel ili lajiyaj? Ili lajiyaj mi lakäl jiñäch bajche' mi imejlel tyi lajtyäl jump'ej melbaläl, isujmbä ila tyi pañämil, che' jiñi añ mi icha'leñob k'iñijel o soñ ya' mi lajiñob ya'i. Añ tyi isoñob mi lajob bajche' yilal iñusa k'iñ, me ityäkläntyelob che' mi ilajiñ.

Jiñ cha'añ wäle mi ikajel la' ña'tyañ bakityak jiñi lajiyaj tsa' bä imele lakpi'älob, che' jiñi melejaj jump'ej lajiyaj, cha'añ mi ats'ijbän ik'abä'tyak yik'oty isujmleltyak jujump'ej, che' ja'el alä bakibä tsa' awen mulaj yik'oty bajche' yom mi aña'tyañ.

KOTYÄNTYEL

Ili ch'olombälaj, wen kabäl isujmllel bajche' tsa' ñumityak lakcha'añ ili k'intyak tyi wajali, kome ili kolen lum baki chumulonlaj, ili mejiku bä ik'aba', wen kabäl iwokol tsa' iñusaj tyilel tyi wajali, kabäl keraj tsa' ñumi tyilel, tsa' chämi yonlel lakpi'älob.

¿Jaxku joñoñlaj bajche' yilal tsa' lakñusaj che' woli keraj?, ¿majki tsa' yäk'ä ibäj cha'añ mi lajkotyäyel? Mach juntyikilikjach lakpi'äl tsa' yäk'ä ibäj cha'añ mi lajkotyäyel che'bä tsa' ujtyi keraj, pejtyel jiñi xñoxob, lajkolibalob tsa' iña'tyayob bajche' mi ikotyañob ibä, kome yonlel tsa' ujtyi jiñi letyoy, wen kabäl tsa' ujtyi jilel. Jiñ cha'añ tsa' iña'tyayob bajche' mi imelob, tsa' imuch'kiyob ibä cha'añ mi isajkañ jump'ej ajñibäl baki mi ipejkañob lakchujutyaty o lakyum cha'añ mi ik'ajtyiñ iwenlel pejtyel lakpi'älob. Tsa' ik'ajtyibeyob ip'ätyälel jiñi weñ bä

iña'tyibalob woliyob bä tyi keraj, cha'añ mi imälob yik'oty cha'añ oraj mi iyujtyel, pero ili lakpi'älob, wiñikob x-ixikob tsa' lajkäleyob tyi jochol, kome pejtyel jiñi ye'tyelob tsa' laj sajtyi, tsa' laj xujch'intyi, kome kabäl tsa' ujtyi wi'ñal, jiñ cha'añ lakpi'älob mach bä tsa'ik ochiyob tyi letyoj tsa'ilaj wokotyayob.

Pejtyel jiñi chubätyak tsa'imeleyob, jiñ tsa'tyobä ikotyayonlaj cha'añ añañtyolaj wäleji, jiñ tsa' iyubiyob jiñi wokol, tsa'yäk'äyob pejtyel jiñi ip'olbaiob, che'tsa' mejli iputs'tyesayonlaj,

Che'tsa' ujtyi jiñi letyoj, k'untye'tsa' cha' kaji tyi weñ añ majlel ili pañämil, pero kabäl wokolil tsa' kalej, mach tsa'ik lajmejli tyi tyoj-esäntyel, jiñ meku aja k'älä woli bä lakwokotyañ tyi jujump'ej k'iñ wäleji.

Wäle ¿ña'tyañ majki tsa' ikotyayonlaj tyi wokol, bajche' ili tsa' bä ujtyi?

Wäle mi ikajel la'k'el bajche' isujmlel ili keraj wolibä
lakäl wäleyi, cha' añ mi la' chajpañ chuki isujmlel jiñi
wokolil

K'ajtyibeñ jiñi xkäntyesaj cha'añ mi isubeñetylaj
bajche'tyak mi ityejchel jiñi keraj, yik'oty bajche'tyak
mi ilajmel. Majki mi ityech, majki mi wa'tyäl tyi ty'añ,
majki mi ityoj-esañ jiñi wokol.

Che' añ ili wokol tyi laktyojlel, chukityak mi its'ibuyel
tyi pañämil, tyi lum, yik'oty yambatyak. Alä.

Wäle k'ajtyibeñ la'tyaty cha'añ mi isubeñetylaj
bajche'yilal tsa'iñusaj tyilel k'iñ wajali, cha'añ mi
alaj bajche'yilal wäle.

Ila tyi lakty'añ tsa'ix lakälä tyilel cha'añ añ muk'bä iyäl ujtyemixbä tyi mejlel, wolityo bä tyi mejlel yik'oty muk'tyo bä ikajel tyi mejlel.

Bache' tsa' ujtyi ak'el jiñi junchajp ty'añ wolibä yäl cha'añ wajali tsa' ujtyi keraj. Mi lajk'el ilayi cha'añ ujtyemix.

Jiñ cha'añ wäle mi ikajel ats'ijbañ junchajp ty'añ ujtyemix bä, junchajp wolityobä tyi mejlel yik'oty muk'tyo bä ikajel tyi mejlel, che' ja'el kähnä baki bä ty'añ woli yäl o woli ipäs jiñi ujtyemixbä, wolityobä yik'oty muk'tyo bä.

Ujtyemixbä: _____

Wolityobä: _____

Muk'tyobä: _____

Mi laksajkañ iyujtyibal jump'ej ty'añ

Tsajñoñ tyi sibal ak'bi, kome tyi kotyoty tsa'ix jili, jin cha'añ tsa'isuboñ kña' cha'añ muk'ix kmajlel kxoty' kabäl si'.

Ili ty'añ tsa' bää ujtyi apejkañ, ñaxañ kãñä chuki woli yäl, che' jiñi ña'tyañ bajche' tsa' ujtyi, kome ilayi ma'añik woli yäl bajche' tsa' ujtyi. Che' jiñi ts'ijbañ ilayi.

Wäle alä yambä junchajp ty'añ, cha'anjach ma'añik mi awäl iyujtyibal, cha'añ jiñi apí'älob mi iña'tyañob bajche' tsa' ujtyi.

Che' abi mi yujtyeltyak mi yälob, añ abi lakpiälob muk'tyak abi imulañob paxyal tyi matye'el, mi imajlelob yik'oty its'i', o tyi ibajñelil, o añob muk'bä imajlelob tyi ak'lel ijul bätye'eltyak.

Che' yorälel wajtyañ añ mi ikabäl jilel jiñi cholel, kome mi ikabäl lok'el bätye'el ik'ux, bäche' matye' chityam, ejmech, chuch, o chubäjach yujiltyakbä ik'uxol cholel, jin cha'añ jiñi iyum cholel muk'ix imajlel isajkañ jiñi bätye'el cha'añ mi ijul, machi mi imel iyak tyi choleltyak cha'añ mi iyäk. Che'tyak mi imejlel bajche' jiñi.

Wäle tyempañ la'bä tyi jo'jo'tyikil cha'añ mi la'komol al bajche'tyak mi imel la'tyaty, o majkijach bä lakpi'äl akäñäbäj. Che' jiñi ts'ijbäñ.

Bajche' yom lajkäntyañ bät'ye'el yik'oty pimel

¿Chukoch yom mi lajkäntyañ jiñi bät'ye'el yik'oty pimel?
Añ kabäl tyik'ol wäle tyi yumäl cha'añ mi lajkäntyañ
pejtyel bajche' bät'ye'eltyak yik'oty pejtyel pimeltyak.
Mach weñik mi laklaj jisañ jiñi tye'el kome ya' mi ityaj
ikuxtyäyel pañämil, ili pimeltyak mi yäk' tsäñälel
pañämil, kome ya' mi ip'ojlel ik' yik'oty mi ip'ol ja'al.

Jiñi bät'ye'el che' mi iyäk'eñ ikuxtyälel pañämil ja'el,
kome jiñäch ichänil jiñi matye'el.

Komol alälaj awik'oty opi'älob tyi kän juñ, cha'añ
bajche' isujmlel che' mi lajkäntyañ ikuxtyäyel
pañämil, yik'oty alälaj bajche' mi ikäntyañ lakpi'älob
ili lum, pimel, ja', bät'ye'el yik'oty yambätyak.
Ts'ijbañ ilayi.

Jiñi yak

Ila tyi laktyojlel añ lakpiälob muk' bä imel iyak cha'añ
mi ichuk bättye'el. Ili yak tyi ichajp tyi ichajp añ, kome
junchajp cha'añ xch'e, junchajp icha'añ baj, junchajp
icha'añ wax, yik'oty. yambätyak. Añtyak jiñi yak
kuxulbä mi ichuk jiñi ikolom bajche' jiñi icha'ambä
xch'e' yik'oty muk' bä itsäsañ.

Wäle, komol alälaj awik'oty opi'älob tyi kän juñ
cha'añ bakityak bä yak akäña, yik'oty chuki mi iyäk.
Alä bakibä awujil imelol. Ts'ijbañ ilayi.

K'ajtyibeñ atyaty cha'añ mi isubeñety bajche'
yujil mejlel jiñi yak, cha'añ mi akäñ

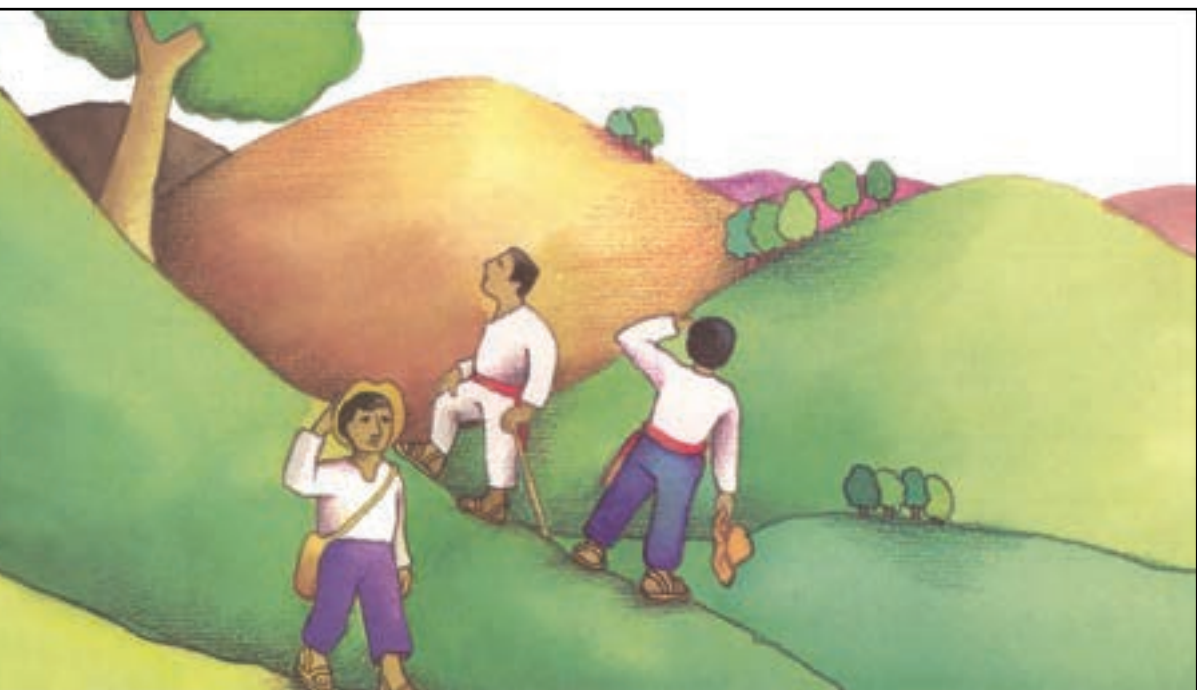
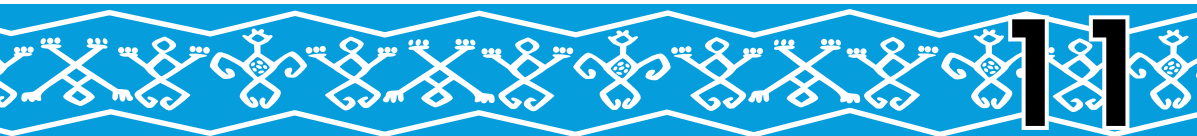
WÄLÄK OK

Mi yäl lakpi'älob cha'añ añ iwokolel che' mi lakcha'leñ xämbäl tyi matye'el. Añ muk'bä ityo'o sajtyelob che' walob tyi xämbal tyi matye'el, me che' bajche' jiñi mach abi kãñalik mi lakubiñ me sajtyemonlaj che' wolonlaj tyi xämbal, uts'atyäch abi woli lakmajlel mi lakubiñ, pero che' walonlaj tyi xämbal ya'jach abi baki tsa' ñaxa ñumiyonlaj mi laktyeñe ñumel.

Me che'ix woli yujtyel bajche' iliyi, jiñ abi cha'añ añ iyum jiñi matye'el, me xibaj woli ik'el lakpusik'al, kome yom ijisañonlaj cha'añ añoñlaj tyi ichumlib, kome pejtyel jiñi xibaj ya'äch chumul tyi matye'el.

Añ mi yälob ja'el, me che' bajche' iliyi jiñ cha'añ majki woli ik'el lakpusik'al tyi iwäy, cha'añ yom ik'uxonlaj. Jiñi xibaj me che' woli ityäk'lañonlaj bajche' iliyi woli abi yäsiñ tyilel yajñib

lakok, o mi ipichiñ jiñi bij baki woli lakñumel cha'añ mi laksik' yik'oty cha'añ mi laksojkel.

Me che'añonlaj bajche' iliyi jiñ abi wäläk ok woli yäsiñoñlaj, pero majki yujillbä cha'añ tsa'ix ityaja jiñi wäläk ok, muk'ix abi iña'tyañ imälbeñ. Yom abi che' mi lakwäts' pejtyel lakpislel bajche' lakwex, lakbujk, lakxäñib, che' jiñi mi ikajel tyi xämbal majlel pero uts'atyix abi sam. Yambä muk' abi imelbeñ yälas, muk' abi ijal yopol xañ, che' jiñi mi ilen käyben tyi bij baki woli tyi ñumel majlel, cha'añ mi iloty che' mi iñumel.

Me tsa'ix ilotgo jiñi yälas, mi ikajel iweñ k'el bajche' jalbil, che' jiñi mi ikajel yäl "Bajche' tsa' imele mi yäl aja".

Muk'ix iñajäyel jiñi wolibä isokbeñ ijol, muk'ix meku ityoj-añ tyi bij aja, k'aj che'tyoj icha'añ pero xmajli aja lakpi'äli. che' abi mi yujtyel bajche' jiñi.

Añ junchajp ty'añ muk'bä ityik'onlaj, isubeñonlaj chuki mi ikajel tyi ujtyel yik'oty yambätyak, cha'anjach mach kãñällik mi lajk'el me añ chuki woli isubeñonlaj. Jiñ cha'añ mi lajk'el wale bakityakbä jiñi ty'añ.

Mi yälob tyatyäña'alob kabäl ty'añ, kabältyak bä isujmllel, akse me mach mi isubeñonlaj tyi tyoj, kome muk'tyak ilaj bajche'tsa'ujtyityak wajali. bajche'iliyi.

ljk'al wi'ñal

Juntyikil abi lakña'wen wokol tsa'iñusaj, kome jiñi jab mach abi tsa'ik p'ojli ixim, wen wi'ñal abi tsa'ujtyi, che'jiñi ya'tyo abi añ juntyikil yambä yalobil tsa'tyo bä mejliä icha'añ jiñi cholel, baki tsa'majli jiñi lakña'ik'ajtyiñ jiñi ixim, cha'anjach jiñi yalobil wen jontyol, ma'añik tsa'yäkä jiñi ixim. Che'jiñi lakña'wen ch'ijyem tsa'käle, tsa'kaji tyi uk'el majlel, tsa'kaji ipejkañ majlel lakyum. Jumuk'abi che'jiñi pejtyel jiñi ixim tsa'abi kaji tyi kuxtyäyel, tyi sajk'abi tsa'lajsujtyi, säk misaj abi tsa'käle ya'baki lotybil jiñi ixim.

Ila tyi jump'ej ty'añ komol alälaj chuki tsa'aña'tya, bajche'tyak isujmllel, chuki woli isub, yik'oty chuki yom lakmel joñonlaj o bajche'yomonlaj.

¿Bajche' mi laksujmätyesañ lakty'añ?

Añ mi lakcha'leñ ty'añ lakik'oty yambä lakpi'älob, pero che' añ chuki mi laksubeñ mach orajik mi iñopob, mi ikajel isubeñonlaj cha'añ mach che'ik, mi ikajel isubenonlaj yambä isujmlelyak. Me che' bajche' jiñi bajche' awälä jatyety, machbaj muk'ik akotyañ jiñi aty'añ tsa' bä añaxa alä. Ts'ijbañ.

Wäle tyempañ la'baj tyi chänchäntyikil cha'añ mi la'komol cha'leñ ty'añ baki juntyikil mi yäl junchajp ty'añ, jiñi yañob mi ijak'beñ cha'añ mach che'ik bajche' tsa' yälä jiñi ñaxañ tsa' bä ityeche ty'añ, che' jiñi mi isäklañ bajche' an isujmlel jiñi ty'añ, cha'añ mi ikotyañ ibä.

Xujk Pañämil

Mi yäl lajkolibalob cha'añ ili pañämil añ
chänwejl ixujk, jiñi jujunwejl ixujk añtyak
ik'abä, wäle ña'tyañ bajche'tyak jiñi ik'abä'.

jol pañämil

pasib
k'iñ

bäjlib
k'iñ

yebal pañämil

Känä bajche' mi yälob atyaty añä' cha'añ ik'aba ili
ixujkyak pañämil, cha'añ mi la'komol al.

Soñoñel

Ili bajche' chumulonlaj añäch pejtyel ibäl muk'bä
yäk'eñonlaj k'äjñibäl. Bajche' jiñi k'ay, jiñi soñ, bajche'
jiñi ts'äkayaj, bajche' ñopbälel, bajche' yujil e'tyel
yik'oty yambätyak.

Jiñ cha'añ wäle mi ikajel la'komol al isujmler ili
jujunchajp ña'tyibäläl woli bä lakäl wäle, che'jiñi
mi ikajel ak'ajtyibeñ la'bä chukityak ik'abä' jiñi
k'aytyak añbä yik'oty ik'abä' jiñi sontyak.

UCH YIK'OTY K'AJK

Añ abi che' tsa' ujtyi mi yälob wajali, che' baki wolityo ip'ojlel pejtyel chuki añtyak tyi pañämil.
Che' jiñi juntyikil abi wiñik, buchu abi tyi k'ix baki añ k'ajk, kome säk'añtyo abi woli, yik'oty tsäñälel abi ya' baki chumul. Jiñ cha'añ mi ixik'ob ik'ajk cha'añ mi ik'ixñañ ya' baki añob, che' me aku ibäjñel abi buchu tyi k'ix jiñi wiñik, jumuk'ix abi ya' buchu tyi k'ix woli tyi ik'oj-otyañ ibä, cha'añ añ chukityak yom imel, che'tyo abi woli iña'tyañ, tsa' abi k'ojtyi junkojty uch, k'untye' abi tsa' ñaxa k'ojtyi, chejach abi k'untye' yoch'okñañ k'ojtyel. Jiñi wiñiki, mach abi añik tsa' iñijkaj ibäj, che'jach abi tyulu ik'el che' woli ik'ojtyel jiñi uch. chäk-ema abi ik'ajk aja wiñiki.

Jiñi uch, muk'tyak abi ijumuk' muk ibäj, che' jiñi icha' k'ojtyel, pero jiñi wiñiki mach abi tsa'ik iwis ñijkaj ibaj, che' jiñi tsa' yila, ibil juk abi ibäj aja uch, tsa' kaji ibälk'uñ ibäj tsa' lajñäp'le k'ajk ya' tyi iñej, jiñ me aku cha'añ säk bilañ iñej jiñi uch wäle, kome che' abi tsa' ipulu jiñi iñej bajche' iliyi.

Ili uch, che' woli imel bajche' iliyi mach abi cha'añik chejach tyo'o yom imel, cha'añ abi subebil ixujch'iñ jiñi k'ajk, cha'añ mi ik'äjñel, kome ili k'ajk, mach abi pam añik wajali, antyakjach abi yejtyal majki añ icha'añ, jiñ me aku cha'añ pejtyel alak'äl tsa' yäk'ätyak ibaj cha'añ mi ipam pujkel.

Che' abi tsa' ujtyi bajche' jiñi.

Wäle cha' komol alälaj chuki tsa' la'ña'tyaj ilaj tyi jump'ej ty'añ tsa' bä ujtyi la'pejkañ, jiñ cha'añ yom la'tyempañ la'bä tyi jo'jo'tyikil cha'añ mi la'ñaxañ komol al isujmlel. che' jiñi kajeñixkulaj alä isujmlel tyi ityojlel jiñi jujunmojtetyelaj.

Wäle mi ikajel asajkañ yambä ty'añtyak yomo lajalbä bajche' iliyi, cha'añ mi alajben isujmlel yik'oty ili tsa'ix bä apejkaj. Yik'oty lajaj jiñi muk' bä yälob api'älob tyi eskwelaj. Cha'añ mi ats'ijbañ.

Yäjyäch tsa' ñumiyoñ
i'ikoñ wäle
chächäk Samoñ
tyañ mi kujtyel

¿chuki jiñi?

¿Tsa'äch añä'tyaj chuki woli isubeñety ili ty'añ
añ tyi chañ?

Ili jump'ej ty'añ wolibä ak'el wäle, jiñäch ik'äjñi'bal
cha'añ mi lakäsiñ ty'añ, kome añäch chuki woli
isubeñoñlaj, cha'anjach mach tyojik mi isub.
Ik'äjñibal iliyi cha'añäch mi laktyaj laktyijikñäyeyel
yik'oty cha'añ mi isejb-añ lokña'tyibal.
Jiñ cha'añ mi ikajel ats'ijbañ yambä jiñi
"ña'tyayaj" ilayi.

Jiñi Käyty'añ

Ili käyty'añ, jiñäch ik'äjñi'bal cha'añ mi lajkäy lakts'ijb che'mach ya'añ jiñi lakom bä lakpejkañ.

K'ele bajche' iliyi.

Julio 7 tyi 1994

Kña': tsa' majliyoñ tyi yotyoty kchich, cha'añ mi yäk'eñoñ jiñi alä muty tsa' bä isuboñ. Mi kujel mi yik'añ wäle.

jiñi awalobil

ñox

K'ele chukityak añ icha'añ ili käyty'añ. ¿Jaychajp jiñi ts'ijb añ icha'añ? Che' mi awen k'el, ya'añ jiñi chuki tyi k'iñ tsa' mejli, majki woli jkäyben jiñi ty'añ, chukoch tsa' ikäyä jiñi ty'añ, majki tsa' its'ijbaj jiñi ty'añ.

Jiñ cha'añ wäle mi ikajel amel jiñi jump'ej käyty'añ, mi amelbeñ bajche' atyaty, awerañ, o api'alob tyi känjuñ.

Jiñi. käyty'añ tsa'bä amele, kajenlaj k'exe jiñi la'juñ
cha'añ mi la'komol k'elbeñ la'bä bajche'tyak tsa'
la'mele, cha'añ mi la'komol känbeñ la'bä, baki weñ
yik'oty baki mach weñ. Cha'añ mi la'cha'tyoj-esañ.

Ts'ijbañlaj jiñi ña'tyayaj baja la'p'olbal bä cha'añ mi
yoñ-añ majlel.

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Wäle kajeñ cha' mele jiñi käyty'añ, cha'añ mi
akäybeñ api'älob tyi kãñ juñi

Wokolil cha'añ lum.

Yom cha'añ mi lajkäñ jiñi lum baki chumulonlaj
Ch'olombäla. Mi lajk'el cha'añ ilumalob bä lakpi'älob
añ tyi jop'ej munisipyo ila tyi chapas.
K'ajtyibenku jiñi xkäntyesaj baki bä yik'oty kähnä bakibä
ñumeñ oñ lakpi'älob bä chumul.

Wäle komol alälaj bajche' tsa' tyejchi jiñi la'tyejklum,
me añ majki tsa' la'chilbej o joch lumtyobaj tsa'
tyajlej.

Käñä chuki mi ip'ojlel ya' tyi lum baki chumulety

Ila tyi ilumal jiñi alä ñox yujil kolel kabäl päk'äbäl,
bajche' ixim, kajpe', chapäy, xñik'ujts, wäch', sik'äb,
pätya, ja'as, way ja'as, yik'oty yambätyak.

Jiñ cha'añ käñä jiñi päk'äbäl yujil bä kolel tyi alumal,
cha'añ mi awäl chukityak uw yujil päjk'el, jayp'ej uw
mi ikolel, jaya mi ipäjk'el jump'ej jab, cha'añ mi
ats'ijbañ ilayi.

BAJCHE' MI LAJKÄNTYAÑ IWEÑLEL PAÑÄMIL

Jiñi antyakbä tyi pañämil wolix ilaj jisäntyel cha'añ iwenlel juntyikil lakpi'äl. Mi yälob cha'añ jiñi chu'bä antyak tyi pañämil mach yujilik jilel, isujmäch mach añik mi ityo'o jilel jiñjach che' mi ikajel laktyo'o tsep muk' lakisañ ip'ätyälel jiñi pañämil, pero aja bajche' woli lakmeli woläch lakts'ibuñ ili pañämil.

Che' mi lajk'añ jiñi junchajp chu'bä añ tyi pañämil; bajche' ja', ik' lum, pimel, xajlel, bätye'el yik'oty yambätyak, ka'bäl iwokolil mi ikajel tyi ipejtyelel che' mach mi lajkäntyañ. Me tsa'ix lakts'ibu junchajp iliyi muk'ix ilaj ts'ibuyel tyi ipejtyelel.

Wäle che' mi lakmel laketyel bajche' cholel, kajpe'lel, o chubäjach, muk'tyakix lajk'añ ts'ak, pero iliyi mi ijisañ imero iwenlel bä ili lum, mach chän kolix jiñi päk'äbäl.

Jiñ cha'añ, che' mi lajkäntyañ ili pañämil, wen kabäl iwokolel kome ma'añik mi imejlel imel juntyikil lakpi'äl, yom cha'añ junlajal mi imel lakpi'älob cha'añ mi ikäntyañ ili pañämil. Cha'añ mi lajkotyañ ikuxtyäyel ili lum, yom cha'añ mach mi lajk'añ jiñi e'tyelyak ñajty bä tyilem muk' bä its'i'buñ laklum; mach yomik mi lakbib-esañ jiñi ja'tyak; mach yomik mi laktyo'o tsep jiñi pimeltyak, mach yomik mi loktyo'o tsäsañ alak'älyak.

Wäle kabälix wokol tyi pañämil kome ma'añik woli lajkäntyañ iweniel, añ ma'añik mi ikolel lakpak', kome jiñi lum mach p'ätyälix, ma'añix ja'al, ma'añix ik'; pejtyel ja' wolix ilaj tyikiñ, kome kabälix ibib-aya, ma'añix kabäl bätye'el ichäñil bä jiñi matye'el. Jiñ cha'añ la'lakmel lajk'uxbiyaj ityojlel lakpañämil, tyi laktyojlel yik'oty tyi ityojlel lakalo'bil.

Ili jump'ej ty'añ tsa'bä ujtyi apejkäñ, tyempañ la'bä
cha'añ mi la' komol al isujmlel, cha'añ chuki woli isub,
isujmba chuki woli yäl, k'ajtyibentyak jiñi xkäntyesaj
cha'añ mi ityoy-esañetylaj majlel tyi iña'tyäntyel.

Subenlaj la'tyaty laña' chuki yom imel cha'añ mi
ikäntyañ ili pañämil, pero yom añañañ subeñ
bajche' isujmlel.

La'lajk'el bajche'tyak ik'aba' ili ty'añtyak ambä mi lajk'el baki añoñlaj.

¿Chuki ik'aba' ili lakty'añ muk'bä lajk'añ?
¿Chuki ik'aba' ili ity'añob kaxlañ?
K'ajtyibeñ jiñi xkãñtyesaj chuki yambä ty'antyak añ ila tyi mejiku.

Ila tyi chapas baki chumulonlaj añ junlujump'ej ty'añ, bajche' k'op, ch'ol, tsotsil, soke, tojolabal, lakanton, kanjobal, mam, mochoj, kakchikel, chuj yik'oty yambätyak. Jiñ cha'añ wäle kajenlaj kañä chukityak ik'aba' jiñi ty'añ antyak bä tyi mejiku.

Kñoj

Kñoj tsa' kñajle sajmäl
ñaj tsa' ktyaja ñoj bij
ñajty añ kña'jel
ñajty tsa' kñajle kña'jel

Tsa' ñojli kña'jel tyi ñajal
ñaj kña'jel tsa' ñojli tyi iñoj

Pejkañ tyi cha'yaj uxyaj ili ty'añ, ts'itya' wokol tyi ipejkäntyel, pero ityileläch cha'añ mi ip'äty-añ lakak' tyi ty'añ. Jiñ cha'añ polo yambä junchajp che'bä ty'añ bajche' iliyi, wokol bä tyi ajlel. Ts'ijbäñ.

Che' mi lakñumel tyi yambä tyejklum

Che' mi lakñumel tyi yambä tyejklum ¿chuki mi lakmel? K'ele ila tyi atyejklum cha'añ mach laj añik jiñi chukityak lakom, añ ma'añik ixim, ts'ak, bujkäl, alaxax, p'ejty, uk'um o chubäjach. Jiñ cha'añ, jiñi pejtyel tyejklumtyak, añ ya' mi laktyaj yambä chukityak lakom, machbä añik tyi laktyejklum.

Añ lumaltyak baki lakpi'älob ma'añobik ityak'iñ, jiñ cha'añ muk'jach ik'exob jiñi chubätyak yomob, bajche' mi ik'exob ts'i' yik'oty muty, o ixim yik'oty ak'ach, o yambätyak.

Jiñ cha'añ wäle alä bajche' mi imelob lakpi'älob ila tyi atyejklum tyi ityojlel yambä tyejklumtyak, chuki mi imäñob, o chuki mi ik'exob.

Jaxku me e'tyel yom imelob, ¿awujllbaj bajche' mi imelob? Bajche' ili tsa' ujtyi lakäl cha'añ mi ik'exob jiñi chuki yom imañob, añäch bajche' mi imelob che' yom ikotyañob ibä tyi e'tyel. Mi lajk'el cha'añ añ mi isubeñob ibäj cha'añ mi ikotyañob ibä, mi ik'el jayp'ej k'iñ mi imajlel tyi e'tyel ipi'äli cha'añ che' jiñi che' k'amel mi ik'exbentyel ik'äbi.

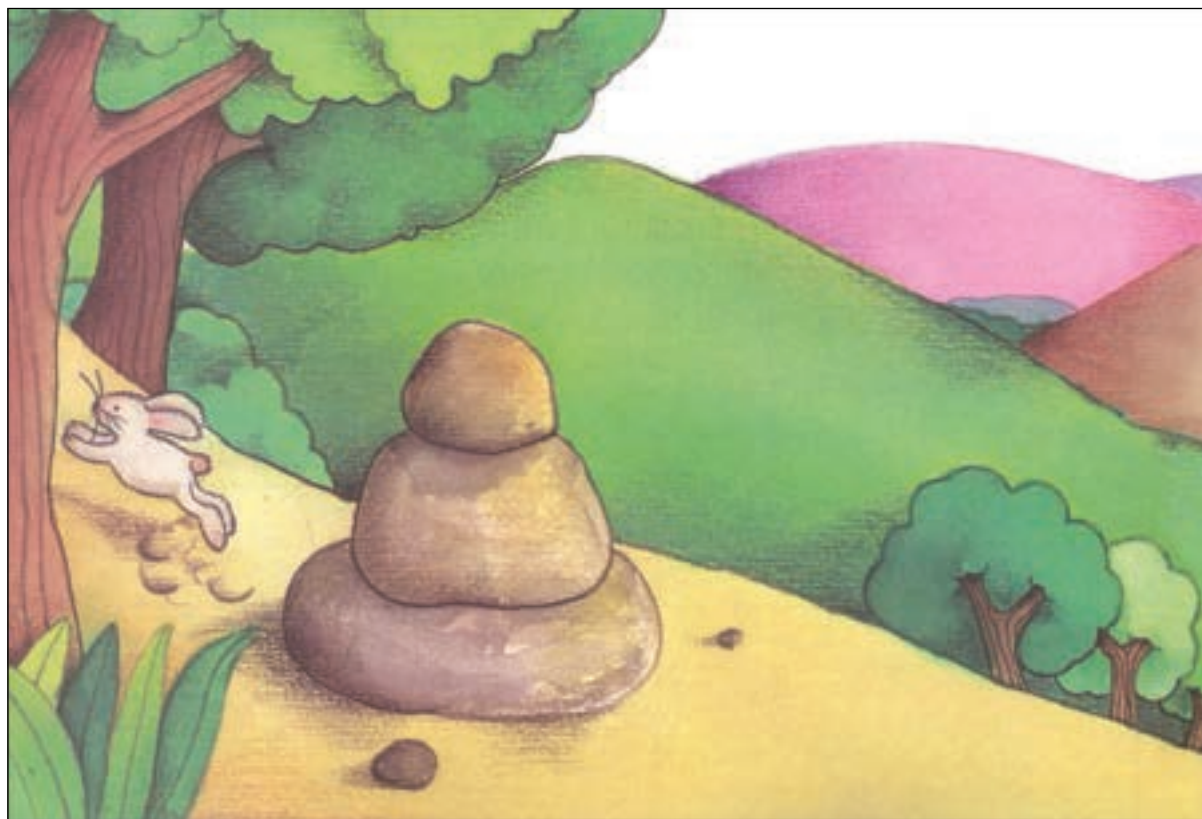
Wäle komol alälaj tyi api'älob tyi kän juñ cha'añ bajche'tyak isujmlel che' mi icha'leñob e'tyel bajche' iliyi. ¿Chuki ik'aba' mi isubeñob che' mi ikotyañob ibä bajche' iliyi. Yik'oty k'ajtyibeñ atyaty aña' cha'añ mi iwen subeaetylaj bajche' yujil mejlel.

Che' mi amajlel tyi cholel, mi atyaje' xäk bij bajche' mi amel me añ yambä api'äl tyal tyi apaty, amach ikäñäyik jiñi bij ¿Bajche' mi amel cha'añ mach mi isäjtyel, cha'añ tyoj mi imajlel baki añety?

Añ majki mi ich'äm ik'äb tye' o alä pimel cha'añ mi yäk ya' tyi ixäk bij cha'añ mach mi isäjtyel.

Wäle tyempañ la'bäj tyi jo'jo'tyikil cha'añ mi läkomol al bajche'tyak la'wujil tyi imelol, muk' bä la'mäk tyi pimel, tyi tye', tyi xajlel, o chubäjach, Jiñ cha'añ alälaj yik'oty mi ats'ijbañ ilayi

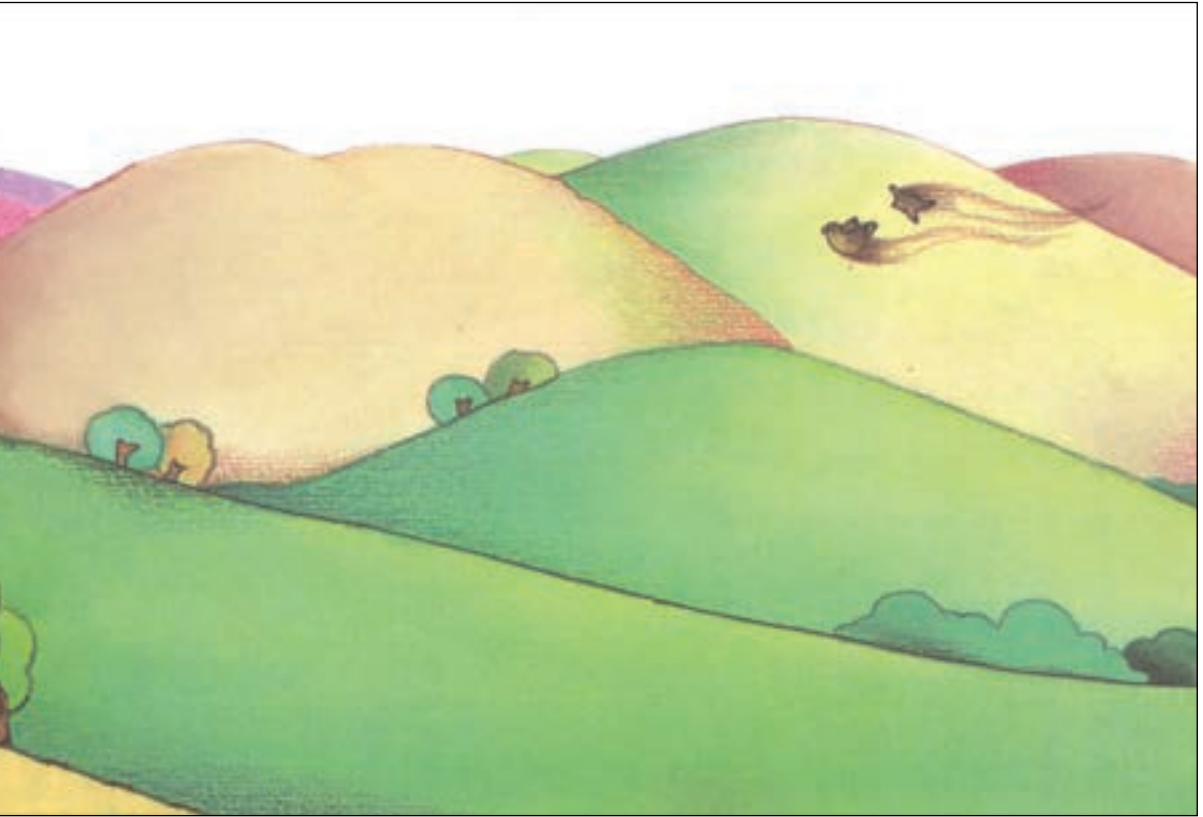
TYEJKLUM KAMPANARYO

Añ jumplej alä tyejklum "kampanaryö" ik'aba' chukulbä tyi jump'ej kolen tyejklum Tila bä ik'aba'.

Ili alätyejklum che' ik'aba' bajche' iliyi kome añ abi uxp'ej kolen tyuñ che' bä bajche' kampana yujil abi ty'añ, añ abi tyi yojlil o xiñil matye'el iñajtyel el ya' tyi alä tyejklumi, añ abi ojilil lewa.

Ili kampanajtyak buchul abi tyi ipam jump'ej kolen xajlel o tyuñ, jujump'ej ili kampana yäñäl abi ity'añ, che' mi ityäjlel "tsälän" che' abi muk' tyi ty'añ.

Ili kampana woli lakäl wäleyi mach tsuku ty'akiñik, puru xajlel abi, yik'oty ts'älä abi añ, mach belelik, jump'ej abi añ tyi yebal, yambäyi añ abi tyi ipam jiñi k'äkälbä tyi ipam xajleli, aja yuxp'yleli k'äk'al abi tyi ipam.

Me añ abi majki tsa' ityälä ili kampana, mach bä kambilik ya' tyi tyejklum, mach abi weñik, kome oraj abi mi iwen kajel ja'al, ik', tsäñal o chubäjach abi mi ikajel. Jiñ cha'añ mach abi yomik majkijach mi ityäl, majki mi ityäl muk' abi ik'ajtyiñ yochel cha'añ ma'añik chuki mi yujtyel.

Che' abi isujmllel ik'aba' ili alä tyejklum bajche' iliyi.

Wäle tyempañ la'bä tyi chänchäntykil cha'añ mi
la'komol al me añ majki ikäñä jini alä tyejklum
kampanaryo bä ik'aba', O majki ubibil icha'añ ili
ty'añ bajche' iliyi, jini cha'añ kãñä me lajal o yãñal ili
ty'añ tsa' bä ujtyi apejkañ yik'oty jini awujilbä, Ts'ijbãñ.

Me ma'añ tsa' mejli aña'tyañ, k'ajtyibeñ majki ikäñä,
bajche' jini xkãntyesaj, o yambä majkijach yujil
cha'añ mi iwen subeñety.

Yom lajkãñ wãle cha'añ añ kabal ik'aba' tyejklumtyak, machbã kastiyajik, añ bã tyi lakty'añ. Bajche' iliyi.

Chi'lum	→	cha'añ chi'ikñãñ jiñi lum.
Yaxalum	→	cha'añ yax jiñi lum.
ñäty'ä tyuñ	→	cha'añ ñäty'äl jiñi tyuñ
Jo'oxil	→	cha'añ ilumal jo'ox.
P'otyo'ja'	→	cha'añ kabäl p'otyo'
Panch'eñ	→	cha'añ añ tyi pam ch'eñ.
Yochi'ja'	→	cha'añ ya' mi iyochel ja'.
Joloñel	→	cha'añ ya' jaxäl tsa' joloñi.

Wãle ña'tyañ chuki isujmllel ik'aba jiñi alumal, me añ tyi laktyañ. Yik'oty sajkañ yambã ik'aba' lumtyak añ bã tyi lakty'añ, cha'añ mi akänbeñ isujmllel. Añ kabäl tsa'ix bã sujtyi tyi kastiya, pero ityomel añ tyi lakty'añ jiñ cha'añ cha' chajpañ.'

Jiñi k'ajtyiyaj

Jiñi pejtyel chukityak lakom lakña'tyañ, mach tyi juñikjach mi laktyaje', mach pejtyel muk'ik laksubentyel, añ muk' bä lajk'ajtyiñ tyi ityojlel jiñi yujilbä chuki lakom bä lakña'tyañ.

Jiñ cha'añ ili k'ajtyiyaj woli lakäl jiñäch che' tsolol mi lajk'ajtyiñ cha'añ tsolol mi laktyaj ijak'ibal. Bajche' iliyi.

- ¿Chukoch ty'ulija' ik'aba' jiñi ja'i?
- ¿Majki tsa' yotsabe jiñi ik'aba'?
- ¿Jalix tsa' otsabentyi jiñi ik'aba'?

Ili k'ajtyiyaj cha'anjach mi ak'el bajche' yujil mejlel, wäle mi ikajel asajkañ jump'ej ty'añ awom bä akañ, pero mi amel jiñi ak'ajtyibal cha'añ uts'aty kepekñañ mi akäñ majlel.

Yom cha'añ mi lajkãñ chukityak isujmlel jiñi
 ik'aba'tyak tyejklum, ik'abä'tyak lum, ja' o
 chubäjach. Jiñ cha'añ wäle mele jiñi ty'añ k'ajtyiyaj
 bä cha'añ mi akãñ isujmlel
 yik'oty cha'añ mi añaťyãñ jalix tsa'
 otsabentyi jiñi ik'aba' , yik'oty majki tsa'
 yotsaj.

Che' tsa'ix ujtyi amel iliyi, komol alälaj awik'otyob
 tyi kãñ juñ, me lajal omach lajal, me che' o mach
 che'.

Wäle yajkantyak jiñi tyejklum, lum, o pañämil kastiya
bä ik'abä', cha'añ mi asajkabeñ ik'abä' tyi lakty'añ
che'äch bajche' yom mi aña'tyañ. Cha'añ iliyi yom
mi la'tyempañ la'bä tyi cha'tyikil uxyikil cha'añ mi
la'komol ña'tyañ bajche' k'aba'al yom.

Tyi jujump'ejtyak tyejklum jujunchajp añ bajche' mi iñusañob k'iñ, junchajp ik'iñijelob, junchajp bajche' mi its'äkañob ibä, yik'oty yambätyak.

Jiñ cha'añ wäle mi ikajel amel jiñi k'ajtyiyaj ty'añ, cha'añ mi ak'ajtyibeñ wiñikob, x-ixikob, o atyaty, bajche' isujmlel jiñi jujunchajp iñusaj k'iñ lakpi'älob.

Ts'ijbañ ilayi.

Che' tsa'ix amelej komol alälaj bajche'tyak isujmlel tsa' la'tyaja jujump'ej jiñi ty'an.

ITYOMEL MEJIKU

Ili lum baki añonlaj wäle, lakujil cha'añ mejiku ik'aba', pero ili ik'aba' mach añik tyi kastiya, añ tyi ity'añ junmojty lakpi'älob wä'ächbä añob ila tyi lum bajche'onlaj. Ik'aba', jiñäch mexika, che'jiñi tsa'sujtyi tyi kastiya, mejiku tsa'käle, yik'oty che'ix mi lakäl ja'el wäle.

Iyum ili mejiku wen kabäl, wäleiyi añ jo'lujunmojty iyuxk'al ila tyi mejiku, jiñi jujunmojty yänälob, jujunchajp bajche'chumulob, jujunchajp iña'tyibakib.

Mi laj k'el cha'añ kabäl lakpi'älob añ ilayi, ma'añik mi imejlel tyi ajlel cha'añ iyum ili mejiku junmojtyjach, ma'añik mi imejlel tyi ajlel cha'añ iyum junlajal imelbalob, cha'añ junlajal ina'tyibalob.

Yik'oty tsa' utsi' juli kaxlañob ila tyi laklumal, kome lakujil cha'añ ili kaxlañob mach mero ilumalik ilayi, tsa'jach juliyo, jiñob aja tsa' bä juli ityäklañonlayi, tsa' itsäsayob lakñojtye'elob, tsa' ilaj chilbonlaj laklum, Jiñ cha'añ wäleyi añonlaj tyi pampambujtyäl, baki tyo'o xajlelol, lakpi'älob joyoltyakjax ilumob tsa' käle.

Jiñi lakña'tyibaltyak tsa'ixtyo lamtya käle lakik'oty, pero mach ts'äkälix kome tsa'ix wen sajtyi yonlel.

K'ele ili ch'olombäla, mach chän ñukix laklum, ila baki añonlaj añjax jop'ej munisipyo bajche' Tila, Tumbala, Sabaniya, Palenke yik'oty saltu.

Yambä lakpi'älob ila tyi mejiku che' tsa' käleyob ja'eli, jiñ cha'añ ili mejiku kabäl ña'tyäbaläl tyi ityojlel, kome jujunmojty lakpi'älob jujunchajp iña'tyibalob.'

Ts'ijbañ ilayi jiñi tsa' bä aña'tya ila tyi jumplej ty'añ tsa' bä ujtyi apejkañ.

Wäle komol alä awik'oty api'älob tyi kãñ juñ, yik'oty jiñi xkäntyesaj cha'añ bajche' isujmlel ili mejiku che' tyi imojty tyi imojty añ lakpi'älob, yik'oty che' jujunmojty jujunchajp iña'tyibakib.

Ts'ijbañ ja'el.

Che' mi isäk'añ pañämil

Che' mi isäk'añ pañämil,
muk'ix kch'ojyel tyi wäyel,
muk'ix kpoke' jk'äb tyi ja'
muk'ix kwajyum kwuty ja'el.

Che' mi kpoke' jk'äb,
che'li, che'li, che'li.
che' mi kwajyuñ kwuty
che'li, che'li, che'li.
Che' mi kmisuñ kotyoty
che'li, che'li, che'li.

K'ayä ili jump'ej ty'añ, pero yom mi ameltyak bajche' woli yäl, me misujel mi apäs bajche' yujil ujtyel. Yom cha'añ mi la' komol k'äy tyi la'pejtyel ya' tyi ipam eskwela.

Wäle polo yambä jump'ej k'ay che' bä bajche'
iliyi, cha'añ mi ik'äjyel ya' tyi eskwela.

Ts'ijbañ bajche' awälä mi asubeñ opi'alob
cha'añ mi k'äyob yik'oty alas jiñi tsa' bä
ujtyi ats'ijbuñ.

Ktyejlum

Ili ktyejklum baki ch'oyoloñ, tsa' isuboñ ktyaty cha'añ che'ya wistyäl wajaliyi, k'untye' abi tsa' kaji tyi nuk-añ majlel, jiñ cha'an wäle wen ty'ojol ili tyejklum.

Wäle mele jump'ej ak'ay cha'añ tyi ityojlel jiñi atyejklum baki chumulety, yik'oty mi la'k'äy bajche' tsa' amele tyi yambäyi.

Baki jaxäl iñuklel laklum

K'ajtyibeñ jiñi xkäntyesaj cha'añ mi isubeñety
baki jaxäl ilum ch'olob, baki jaxäl ilum jiñi
bajch'ojom, lakichañob, yik'oty yambäyob.
Tsiki jayp'ej munisipyo chukul icha'añ ilumob
jujunmojty lakpi'alob tyi chapas.

Wäle kãñä baki bä estaro añob yambä
lakpi'alob ila tyi mejiku, Ts'ijbañ.

Jiñi alasältyak

Tsa'ix lakälä cha'añ ili jujunmojtjy lakpi'älob
jujunchajp iña'tyibalob, yik'oty ja'el junchajpäch
bajche' mi imelob yälas, jiñ cha'añ wäle mi
ikajel awäl bakityak bä alas añ tyi alumal,
ts'ijbubeñ ik'aba'.

Wäle alä bajche' yujil asintyel jiñi alas tsa'
bä ats'ijbubej ik'aba', yik'oty alä bajche'
melbil yik'oty chuki mi lajk'añ lakmel.

JUMP' EJ XCHUMTYÄLONLAJ

Mi lajk'el tyi jump'ej otyoty, añ
juntyikil tyätyäl, juñtyikil ña'äl, yik'oty
ya'añ alälob, añ juntyikiljach bä yik'oty
añ oñobä.

¿Awujilba bajche' mi ip'ojlel ili xchumtyäli?
ityileläch yujil, kome pejtyel lakpi'älob mi
isajkañ bajche' mi ichumtyäl. Jiñ cha'añ
juntyikil ch'ityoñ wiñik o juntyikil xch'ok
che' baki oraj tsa'ix ityaja ikolel, muk'ix
ikajel iña'tyañ iñijpuñejel, yik'oty cha'añ
muk'ix ibaja chumtyäl.

Che' tsa'ix ñijpuñiji jiñi wiñiki,
jiñi x-ixik mi imajlel, tyi yotyoty
jiñi wiñiki.

Me che'ix añob bajche' jiñi tyalix yalobilob, muk'ix ikajelob tyi kolel, añ oñobä yalobil, yik'oty añ mach bä oñobik. Che' mi ip'ojlel jiñi xchumtyäl bajche' iliyi.

Jiñi muk' bä iñijpuñelob, añ ma'añik mi ityäts'ob ibä tyi yotyoty ityaty jiñi wiñik, ya'jach mi ikäytyäl tyi chumtyäl, mi ikomotyañ jiñi otyoty, me kabäl yalobil jiñi tyatyä ñumeñ oñ iyum sam jiñi otyoty, añ uts'aty bä mi iñusañob, pero añ mach bä che'iki, kome añ ya' mi ikajel letyoy tyi alobob, jiñäch jump'ej wokol jiñi.

Yañob che' baki oraj mi iñijpuñejel muk'ix ity'äs ibä, muk'ix isajkañ bajche' mi ibäja chumtyäl, che' mi ityilelob yalobilob ma'añik kabäl wokol, kome ibajñel mi ik'elob chuki yomob, bajñel mi ityoy-esañ me añ iwokolob.

Wäle mi ikajel awäl chuki woli yäl ili junchajp
ty'añ tsa' bä ujtyi apejkañ. Yom ja'el cha'añ
mi la'komol al bajchetyak tsa' la'ch'ämbej isujm
jujntyikiletylaj.

Alä jaytyikiletylaj añ tyi awotyoty, majkityak,
chukityak ik'aba'ob, majki askuñil o majki
ijts'iñäl acha'añ, chumuletyba tyi ityojlel
añojtye'el, atatuch, ayum, o baja chumul jiñi
atyaty.

Jiñi kántyesaj.

Isujmlel ili kántyesaj woli lakäl, jiñäch bajche' mi imel jiñi xpäs juñ tyi eskwela, kome mi lajk'el bajche' mi ipäs juñ jiñi xkántyesaj. Che mi ikajel tyi e'tyel añ junchajp ty'añ muk'bä ikajel ikántyesañonlaj.

Jiñ cha'añ wäle tyempañ la'bä tyi chänchäntyikil cha'añ mi la'mel la'bä bajche' xkántyesaj, mi la'päsbeñ jiñi api'älob. Che' mi ikajel amel iliyi, ñaxañ sajkañ chuki muk'bä ikajel apäs, che' jiñi yajkñ bakibä ñaxañ mi ikajel, che' jiñi baki yambätyak.

Mi lajk'el jiñi ty'añ muk' bä yäl bajche' yilal
jiñi chu'bä añ. Bajche' iliyi.

- Ya'añ junkojty ñoxi kolen bajlum ixi, wäyäl
tsa' kila.
- Tsa' yajli tyikintye' che' tsa' ñumi ik' .
- Bib äxä ya'lel jok' tsa' kilayi.

Wäle yajkañ lok'el jiñi ty'añ muk' bä
yäl bajche' yilal jiñi wolibä yäl. Ts'ijban.

Mele yambä ty'añtyak baki mi ak' äñ
jiñi ty'añ muk' bä yäl bajche' yilal chu'bä añ.

Wajali mach abi che'ik
petyel laktyejklum bajche' iliyi, chejaxyo
abi jujuktyak jiñi otyoty tyi matye'el,
mach abi tyojik japaltyak ibijlel bajche' wäle.

Jiñi otyoty kolentyak mi imelob, mi iyäk'eñ
iyopol jiñi kolentyakbä yik'oty k'ok'tyakbä
xañ o jam mi yäk'eñob.

Yajkañ lok'el jiñi ty'añ muk'bä yäl bajche'
yilal, yik'oty komol alälaj awik'oty api'älob
me jiñäch jiñi tsa' bä alok'oj o mach jiñi.

Lajkuktyal.

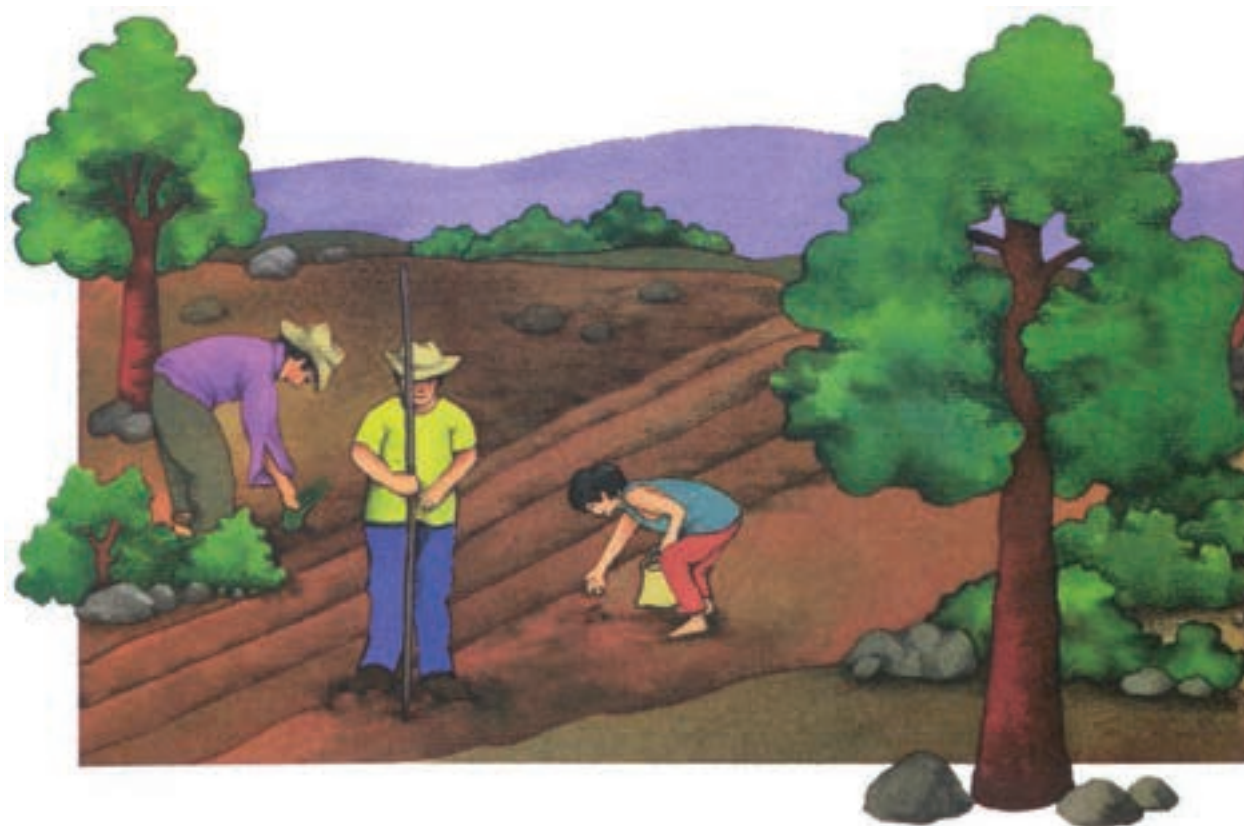
Ili lajkuktyal wa'akñañ mi lajk'el kome chaxal lakbäkel tyi lakmalil, che' jiñi pejtyel lakbäk'tyal pixil icha'añ jiñi bak, che' wa'alonlayi cha'añ che' wa'al jiñi bak, ya'i jok'ol pejtyel lakchijil, baki mi iñumel lakch'ich'el.

Wäle ñuk-esañ ili ty'añ yik'oty wen chajpañ isujmllel cha'añ mi acha'leñ kántyesaj tyi ityojlel api'älob.

Lakujil cha'añ jujump'ej ili tyejklum, jujunchajp bajche' mi imelob k'iñijel. Wäle mi ikajel lajk'el chukityak ik'aba' jujump'ej jiñi muk' bä iñijkañ ityijikñäyel. Ts'ijbañ.

Wäle alä chuki mi ik'añ imelob jiñi muk'bä ik'añob tyi mel k'iñijel yik'oty bajche' mi imel, o komol alälaj awik'oty api'älob tyi kän juñ.

BAJCHE' CHAJPÄBIL JIÑI TYEJKLUMTYAK

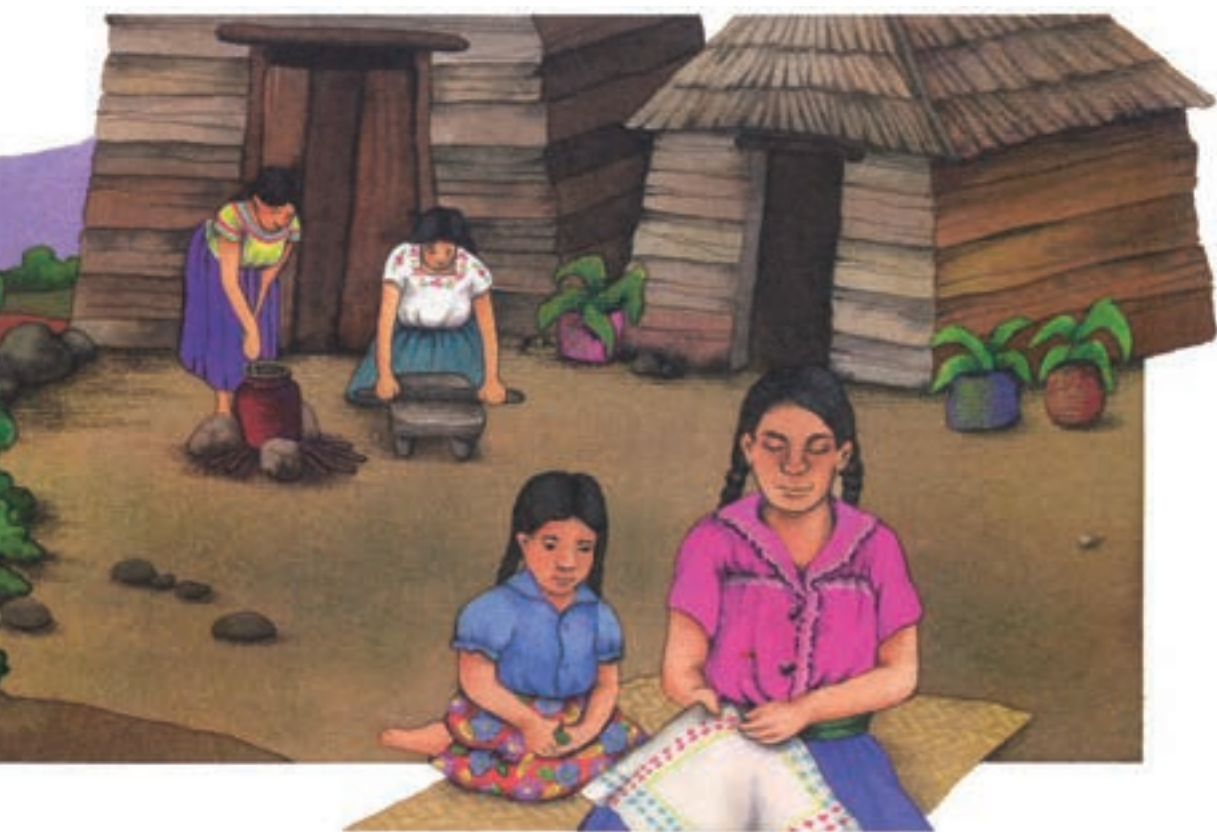

Wen tsajiñ chuki mi imelob jiñi jujuntyikil
lakpi'äl iyumob bä jiñi tyejklum tyi jujump'ej
k'iñ, tyi säk'añ yik'oty tyi yik'añ.

Tsajiñ chuki mi imelob jiñi wiñikob tyi
pejtyel k'iñ, jiñi ch'ityoñ, alä ch'ityoñ,
jiñi x-ixik, xch'ok, alä xch'ok.

Che' tsa'ix awen tsaji, mi ak'el cha'añ jujuntyikilob
ili wolibä lakäl jujunchajp mi imelob ye'tyel,
mach cha'añik majkijach mi ikajel imel ba'ikjach
bä e'tyel.

Tsa'awila, jiñi wiñikob mi imel tsätstyakbä
e'tyel bajche' ak'iñ, chobal, sek', jiñ mi imajlel
pejtyel jump'ej k'iñ tyi matye'el; jiñi alä

ch'ityoñob maxtyo jiñik tsäts bä e'tyel mi imel, jiñjaxyo bajche' kuch morar, ñusaj waj sa', me ak'iñ maxtyo wersa tsätsik mi icha'leñ.

Jiñi x-ixikob mach jiñik ñaxañ mi imajlel tyi, cholel, tyi chobal, añ muk'jach imajlel cha'añ kuch ixim, kuch si', tyuk'yopom, pik ajkum, ts'ijm.

Aja mero ye'tyelbä jiñi x-ixiki yä'äch tyi mal, bajche' juch'bal, pechom, wuts'oñel, misujel, luch ja', kosa mutyi, jiñi alä xch'okob muk'äch icha'leñ e'tyel, pero jiñ mi imel maxtyo bä tsätsik, bajche' buk'saj alak'äl, ñusaj ja', ñusaj si', chejaxyo bajche' jiñi.

Jiñi pejtyel alälob che' tyi k'iñil mi imajlelob tyi eskwelaj kome che' mi iñusañ ik'iñ, che'tyo ye'tyelob bajche' jiñi.

Alä ilayi chuki e'tyeläl mi amel jatyety che' añety tyi awotyoty, bajche' yilal ye'tyel jiñi atyaty, jiñi aña', awijts'iñ, awäskuñ. Ts'ijbañ ilayi.

Komol alä api'älob tyi kan juñ chukoch che' chajpäbil ili e'tyel tyi lakpi'älob, bajche' tsa' kaji tyi mejletyak bajche' iliyi.

Ts'itya' lajalbä yujtyibal ty'añ

Alä pejpeñ
Alä pejpeñ
welwelña tyi wejlel
welwelña mi imajlel
welwelña mi ityilel
welwelña mi isajtyel

Su'ts'

Ya' tyi mal che'eñ añ kabäl su'ts'
tsajñoñ kik'oty jiñi wen ts'ub
bä lakpi'äl.

Tsa' ktyajalojñ wen su'ts'
bä ja'as, tsa' imäk'ä
Che' jiñi tsa' sujtyiyonloñ tyi
xink'iñil, wen tyäkäw k'iñ
jiñ cha'añ wen su'ts'
kwuty tsa' sujtyiyonlojoñ.

Akäñäyix jiñi ty'añ muk'bä yäl chuki mi imejlel,
yik'oty akäñäyix ja'el cha'añ añ uxmojty bajche'
mi lajkäñ, jiñi ujtyemixbä, wolityobä yik'oty
muk'tyo bä ikajel.

Ts'ijbäñ junchajp ty'añ baki woli yäl ujtyemix.

Ts'ijbäñ junchajp ty'añ wolityo bä

Ts'ijbañ junchajp ty'añ muk'tyo bä ikajel

Tsa'ix ak'ele cha'añ jiñi e'tyel muk'bä imel lakpi'alob chajpabil añ, junchajp ye'tyel wiñikob, junchajp ye'tyel x-ixikob, junchajp ye'tyel alä ch'ityoñ, junchajp ye'tyel alä xch'ok.

Jiñ cha'añ ts'ijbañ chukityak jiñi e'tyel mi imelob wajali tyi alimal, bajche' yilal wälebä k'iñ yik'oty bajche' yilal say mi aña'tyañ.

Wäle yajkañ lok'el ya' baki tsa' ujtyi ats'ijbañ jiñi ty'añ ujtyemixbä, wolityobä yik'oty muk'tyo bä ikajel yujtyel.

Jiñi muk bä ip'ojlel che' mi icha'leñob e'tyel wiñikob,
x-ixikob yik'oty alälob.

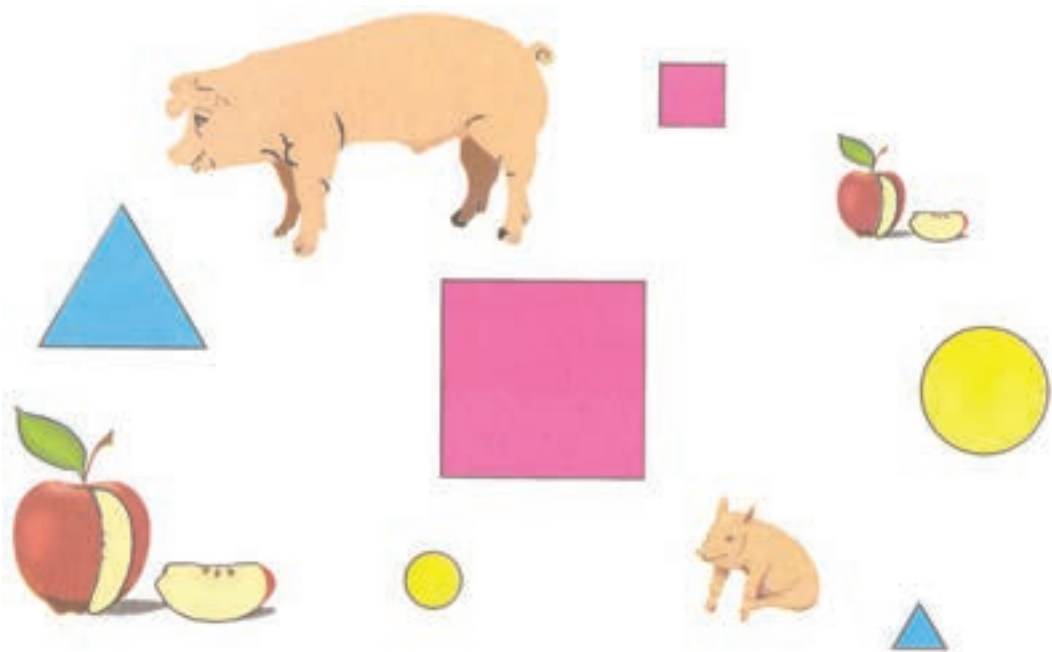
Ts'ijbañ bajche' jiñi lajaltyak bä añ yujtyibäl ty'añ.

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Bajche' yilal, bajche' k'amel

Pejtyel chuki añ tyi pañämil mach junlajalik ikolemler añ ch'och'okbä yik'oty kolembä. Jiñi bajche' yilali mach junlajalik ja'el, añ woxolbä, bänäl bäl, chaxalbä, seles bäl, kotyolbäl, o bajche'ik jach. Jiñ cha'añ känä bajche'tyak yilal iliyi yik'oty alä.

Laja ikolemler ili chubätyak añ ilayi, yik'oty alä bajche' yilal, awik'oty api'älob tyi kän juñ.

JIÑI K'INIJEL

Che' mi iyujtyel k'inijel tyi klumal weñ uts'aty mi imejlel, pero wen kabäl e'tyel mi ip'ojlel, kome yom cha'añ laj chäpälonlaj, laj ts'äkäl yomonlaj cha'añ wen uts'aty mi iyujtyel. Ili e'tyeli tyi ichajp tyi ichajp añ, kome junchajp mi ityajob ye'tyel x-ixikob, junchajp ye'tyel wiñikob.

Che' mi ikajel ili k'inijeli ñukäch jiñi e'tyel mi imejlel, kome ñaxañ mi ityempañoob ibä pejtyel añoob bä ye'tyel cha'añ mi ikomol ña'tyañoob chuki ik'iñilel mi imelob, baki mi ikajel, jaymojty jiñi xsoñoob, jiñi xk'inijelob mi ik'ojtyel.

Cha'añ che' jiñi mi iña'tyañoob bajche' k'amel mi imäñoob pejtyel jiñi jujunchajp muk' bä ik'äjñel

bajche' jiñi bäl ñak'äl, lembal, yik'oty mi iña'tyäntyel
 jayp'ej k'iñ mi imejlel, Che' tsa'ix ñatyäntyi pejtyel
 bajche' mi ikajel tyi ujtyel, jiñobjach mi ikajel yälob
 majki mi ikajel ich'ämtyak k'ojtyel jiñi muk'bä ik'äjñel,
 ya' mi iña'tyañob majki mi imajlel tyi xoty' si', o
 chubajach.

Ya' tyi otyoty baki mi iyujtyel jiñi k'iñijel mi sajkäntyel
 majki mi ikajel tyi mel waj, luch ja', ch'äxoñel, misujel,
 mäñoñel, ty'ojonel, pok latyu, tsol waj, wets'oñel,
 xik' k'ajk, o chubäjach.

Pejtyel iliyi sebtyo mi ikajel ich'äxob jiñi bu'ul, cha'añ
 tyik'añix che' mi ik'ojtyel yorälel k'ux waj. cha'añ
 tyijikñañ mi icha'leñob soñ pejtyel jiñi yujilobä
 iñijkäntyel ityijikñäyel.

Alä bajche' yilal mi yujtyel jiñi k'iñijel tyi alumal,
chuki ik'iñilel, chuki mi ik'añob, jayp'ej k'iñ mi
iyujtyel.

Ili ty'añ añ bä tyi junwejl yopol ili juñ woli yäl bajche'
mi imejlel k'iñijel, jiñ cha'añ laja bajche' mi iyujtyel
tyi atyejklum yik'oty ili tsa' bä apejkaj, me lajal o
mach che'ik.

Añ abi che' tsa' ujtyi mi yälob, juntyikil abi alä ch'ityoñ woli abi ik'ojtyel tyi eskwelaj, cha'anjach ili aläl mach abi mi iwentajiñ muk' bä yäl jiñi xkäntyesaj, chejach abi buchuj, yambä abi chuki woli ibaja ña'tyañ yilal. Jiñi xkäntyesaj muk' abi isubeñ, mi ipoj k'el jumuk', pero oraj abi mi iñajäyel icha'añ.

Jump'ej abi K'iñ , jiñi xkäntyesaj tsa' ik'ele jiñi alob. cha'añ ñuku abi tyi wäyel, tsa' majli iñijkañ, pero jiñi alob mach abi tsa'ik iwis ubi, kome wen wäyäl.

Che' jiñi, ili xkäntyesaj tsa' abi wen bäk'ñaj, tsa' kaji ik'ajtyiñ ikotyäntyel. Che'tyo abi woli tyi ty'añ aja xkäntyesaj, aja alobi we'ekñañ abi tsa' lok'i ya' tyi eskwela, kome tsa' abi iñajle cha'añ woli yasantyel.

Wäle ña'tyañ bajche' yom mi awäk'eñ ik'aba' ili jump'ej ty'añ, kome woli ak'el cha'añ ma'añik ik'oba tyi ijol. Ña'tyañ ja'el, cha'añ ñuk ik'äjñibal jiñi ik'abä' jujunchajp ty'añ. Ts'ijbañ ya' tyi ijol.

Muk' bǎ lakmel jump'ej k'iñ

Yom cha'añ mi lakts'ijbañ jiñi muk' bǎ lakmel
tyi jujump'ej k'iñ.

Jiñ cha'añ wǎle ts'ijbañ pejtyel tsa' bǎ amele
ak'bi, k'ǎlä che' tsa' ch'ojyiyety tsa' säk'äj k'ǎläi
che' tsa' kajyiyety tyi wǎyel.

Sajkabeñ ik'aba ili jump'ej ty'añ muk'bä ikajel
apejkañ.

Añ abi che' tsa' ujtyi mi yälob, junkojty abi mis
wen ts'ubatyax abi, che mi imajlel tyi wäyeli ya'
abi mi imajlel tyi imety muty baki woli tyi tyuñ.

Pejtyel abi k'iñ jiñi mis ya' mi imajlel tyi
päktyäl baki añ ityuñ jiñi ña'amuty, k'älä abi
tsa' ityaja yorälel mi ijajwel jiñi tyumuty,
jiñi alä mutytyak wen ch'ejltyak abi, tsa' kajityak
tyi k'ay. Che' abi tsa' ujtyi bajche' jiñi.

Mi imejlel ok'ajtyibeñ jiñi xpäs juñ cha'añ mi
ipejkabeñety yambä ty'antyak cha'añ mi sajkabeñ
ik'aba'. Me mach awoñ k'ajtyibeñ ia'bä awik'oty
api'alob tyi kähn juñ.

Ich'ujlel pañämil

Mi yälob lakpi, älob cha, an ili pañämil kuxuläch,
laj añ iyum mi yälob, bajche' wits, ch'eñ, bij,
ja' , tye'el, o chubäjach. Mi imejlel iliyi kome
joñonlaj mi lakña'tyañ cha'añ pejtyel pañämil
laj añ iyum, jiñ cha'añ bakijach mi lakmajlel
yom mi lajk'ajtyiñ tyi wen ty'añ chuki lakom,
cha'añ ma'añik mi imel ijontyolil iyum
baki añonlaj.

Wäle tyempañ la'bä tyi jo'jo'tyikil cha'añ mi la'komol
al baki añ wits, ja' ch'eñ, añ bä iyum mi
la'ñatyañ. Alä chuki mi imejlel che' añ iyum.

Majtyañäl

Ili majtyañäl woli lakäl ilayi mi imejlel o mi yäjk'el che' ik'iñilel xchämelob che' tyi ityejchel noyembre. Che' yorälel ili k'iñijel ba'ikjach mi iyujtyel, añ mi iyäk'äb tyi mal, o mi imajlel yäk'äb tyi kapasantu ya' tyi ipam jiñi ilumi xchämelob. Jiñi majtyañäl mi yäk'ob pejtyel k'uxbillä, japbillä mi yak'ob lembal, ñichim o yambätyak.

Wäle alä bajche' yilal mi imelob tyi alumal che' yorälel ik'iñilel xchämelob.

JIÑI YUMÄNTYEL BAKI AÑONLAJ

Joñonlaj lakujil cha'añ ch'olonlaj, mach kaxlañoñiklaj, jincha'añ joñonlayi, bajche'yambä lakpi'älob mach bä kaxlañobik, mach che'ik yilal mi imelob iyuminytyelob bajche'añ wäleyi.

Kome ili muk'bä lajk'el wäle laj icha'añobix kaxlañ, mi lajk'el cha'añ añ juntyikil yumäl icha'añ petyol mejiku, che'jiñi mi iyäk'yambä tyi jujump'ej estaro, cha'añ iliyi mi iyäk'juntyikil tyi jujump'ej munisipyo, che'jiñi mi iyäk'tyak juntyikil muk'bä ich'am ye'tyel tyi jujump'ej laklumixbä joñonlaj bajche'ili ejiru mi lakäl. Ik'abä'jiñi e'tyel muk'bä ityajtyäl tyi ejirujtyak jiñäch jiñi komisaryu, jiñ yumälbä tyi laktyejklumtyak.

Che' añ ili yumäntyel baki añonlaj bajche' iliyi, ma' añix aja mero lakcha' ambäyi, tsa' ix laj sajtyi, mach lakujil bajche' yilal aja che' añiktyo lokcha' ambäyi, mach lakujil me che' tyak ik' aba' ili e' tyeläl bajche' iliyi.

Ili komisaryu lakcha' añ jiñ muk' bä ich' äm majlel lakwokol ya' tyi lakmunisipyo cha' añ mi ichajpäntyel iwenlel o ilekojlel cha' añ mi lak' äk' entyel o ma' añ, kome mach ya' ikjach tyi munisipyo mi ilaj ñojpel lajk' ajtyibal, añ mi imajlel k' älä tyi yumäl cha' añ estaro, o k' äläl tyi yumäl cha' añ mejiku. Jiñ cha' añ mi iwen jal-antyak lajk' ajtyibal bä, jiñi wokoltyak bä tyi mejlel.

Ili e' tyeläl mi ityajtyäl, mi ijaläjel uxp' ej jab jujuntyikil. Che' añ isujmllel ili e' tyeltyak tyi laklumal bajche' iliyi.

Alä yik'oty ts'ijbañ chukityak ik'aba' jiñi e'tyeläl muk bä ityajob api'älob ya' tyi alumal.

Tyempañ la'bä cha'añ mi la' mel lajiya, bajche' jiñi añob bä ye'tyel, cha'añ mi la' wa'chokoñ juntyikil komisaryu, juntyikil wen, yik'oty yambätyak, cha'añ mi imelob, bajche' mi imel jiñi isujm añob bä ye'tyel. che' jiñi ts'ijbañ bajche' yilal tsa' mejli.

A a, E e, I i, O o, U u, ä ä, B b, CH ch, CH'ch',
J j, K k, K'k', L l, M m, N n, N ñ, P p,
P'p', R r, S s, T t, T't', TY ty, TY' ty',
TS ts, TS' ts', W w, X x, Y y, ' .

Woli ak'el ili alpabeto cha'añ laktyañ, kãñä chukoch
jiñi ty'uñulbä yik'oty bik'itybä. Che' jiñi, k'ãñä
ili ts'ijb cha'añ mi ats'ijbañ ty'añ baki mi ityaj ibä
yik'oty komol alälaj awik'oty xkantyesaj cha'añ mi
atsol ili alpabeto, kome yom la'k'el bakibä ñaxañ,
che' jiñi baki bä wi'iltyak.

Ili alpabeto tsa'pä ujtyi ak'el, añ wokoltyak tyi
käjñel yilal, kome antyak uxp'ej jiñi letrajtyak chukul
icha'añ yilal. Bajche' jiñi, ty, ty', ts, ts', ili
uxp'ej pä yilali mach cha'añik isujm, kome ijak'ibal
jump'ejach, jiñ cha'añ jump'ejach mi lakäl ja'el.

Jiñ cha'añ wäle käñä jiñi wokoltyakpä yilali
cha'añ mi ak'ajtyibeñ jiñi xkäntyesaj, yik'oty
laja tyi ityojlel jiñi machpä wokolik, cha'añ
mi ats'ijbañ ilayi.

Jiñi x-e'tyelob muk' bä yochelob ya' tyi alumal,
ña'tyanlaj bajche' mi ityaj tyak'iñ cha'añ mi
imajlelob tyi xambäl tyi amunisipyo, o icha'amba
mi ik'añ mi la'ña'tyañ. Ts'ijbañ ilayi.

Komol ña'tyanlaj tyi la' pejtyelel cha'añ bajche'
mi imel ye'tyel jiñi x-e'tyelob tyi olumal, Bajche'
mi ityaj tyak'iñ cha'añ muk' tyi xämbal ñumel
bakijach. Ts'ijbañ ja'el ilayi.

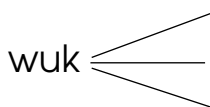
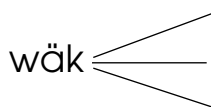
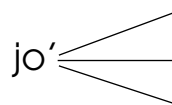
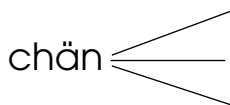
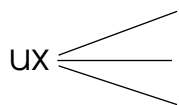
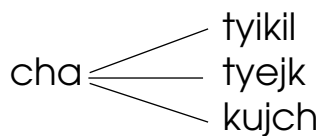
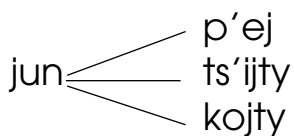
Joñonlaj lakujilix cha'añ mach kaxlañonlaj, jiñ cha'añ yom lakña'tyañ bajche' mi its'äkañob ibä. Kome junchajp bajche' mi imel mach lajalik its'ak bajche' icha'añob kaxlañ, mach pixbilik. Lakcha'ambäyi lok'em tyi pimeltyak, tyi alak'ältyak, tyi xajleltyak, mi isajkäntyel tyi ichajp tyi ichajp cha'añ mi ixäjbel cha'añ mi jajp'el. Ili ts'aki, mach majkiyikjach mi imejlel yäk' , jiñach jiñi yujilbäyi.

Alä bajche' yujil ujtyel ts'äka tyi alumal, chukityak mi ik'äjñel, bajche' mi imejlel, yik'oty laja jiñi ts'ak tyi ityojlel its'ak kaxlañ. Ts'ijbañ.

Mi lak'el bajche' mi lakcha'leñ tsik tyi lakty'añ
 tyi jump'ej k'aläl tyi ñajtyäl. Mi lajk'el che'li.

jun	————→	1	wäk	————	6
cha'	————	2	wuk	————	7
ux	————	3	waxäk	————	8
chän	————	4	bolon	————	9
jo'	————	5	lujun	————	10

Iliyi jiñ muk'bä lajk'añ laktsik jujump'ej chuki
 mi laktsik, pero kojikjach, kome oñ yok'yib muk'bä
 yäl bajche' yilal jiñi wolibä laktsik. bajche' iliyi.

Polo majlel ili tsikoñel cha'añ mi yoñ-añ majlel
 k'aläl tyi iñajtyel jiñi tsik yik'oty bajche' yilal.

BAJCHE' MI LAKOTSAÑ TYI YE'TYEL LAKPI'ÄLOB

Che' mi yochelob tyi ye'tyel jiñi yumälob icha'añ tyejklumtyaki, yambäyäch isujmllel, kome che' mi ikajel tyi ocheli, mi ikajel isub ñumel ya' tyi tyejklumtyak ya'äch baki k'älä laxäl jiñi ilumalob, cha'añ mi isub ñumel pejtyel chuki mi ikajel imel che' mi ityaj ye'tyeli, me uts'ätyäch tsa' yubiyob jiñi lakpi'älob, muk' meku ikajel ikotyañ cha'añ mi yochel tyi ye'tyel, me mach weñik tsa' yubi'yob lakpi'äl muk' bä ikajel imel jiñi wiñiki, mach meku muk'ik ikajel tyi kotyäntyel. Che' isujmllel jiñi ñuktyakbä e'tyeläl mi ityajob bäche' iliyi.

Aja baki añonlayi mach che'ik ajayi, yambäyäch isujmlel, ja'el, kome che' mi ityajob iye'tyel lakpi' älob mach cha'añik mi ikajel ich'am ityojol, ma'añik, cha'anjach mi iñusañ iba tyi ye'tyel, kome jump'ej tyejklum ma'añik, mi imejlel tyi käytyäl tyi tyo'ol, wersa añ yom baki mi laktyaj lokotyäntyel che' añonlaj tyi wokol, kome ya' mi lakmel lakbä tyi ityojlelob che' añ lakmul.

Yik'oty ja'el jiñ muk' bä ich'amajlel ty'añ yik'oty mi ich'am tyilel ya' baki mi iyajñel.

Che' wolix its'äkyäyel imel ye'tyel ili wiñiki, añtyo ojlił jabil yom cha'añ mi ityaj yorälel muk'ix ikajel isajkañ ik'exol, cha'añ che' tsa'ix ts'äkyäyi tyajbilix majki mi ich'am jiñi e'tyeli. Ili muk'bä itsijib ochel tyi ye'tyel ma'añik mi ikajel isub ñumel chuki mi imel, kome ya'jach mi ikajel tyi e'tyel ya' tyi jump'ej ilumalob.

Tyempañ la'pä tyi jo'jo'tyikil cha'añ mi la'wäl chuki
isujmllel ili ty'añ tsa' pä ujtyi apejkañ. Ts'ijbañ ilayi.

Wäle k'ajtyibeñ atyaty jalix tsa' ochi tyi ye'tyel
jiñi komisaryu, jala mi ik'extyäyel, majki
mi iyochel, jaytyikil jiñi muk' pä ikajel tyi
k'extyäyelob. Ts'ijbañ ilayi.

¿Bajche' yilal jiñi k'ay?

Ñäch'tyañ jump'ej k'ay tyi lakty'añ, che' jiñi alä chuki tsa' yälä tsa' awu'bi.

Sajkañ bajche' mi aña'tyañ ak'äy ili wolibä ak'el.

Yäjäx ijomoch'al
säk jity'añ iwuty
bäñäl ikuktyal
chäk wotsañ ijol

Wen Sumukoñ
wen p'ätyäloñ,
yäjäx kyopol

Ya' tyi kwuty
mi ilok'el wen sumuk bä waj
muk' bä ich'am pejtyel lakpi'älob.

Iliyi jump'ej ty'añ, pero muk' imejlel ak'äy, cha'añ mi ak'el chuki woli yäl, bajche' yilal jiñi wolibä yäl, chuki ik'äjñibal. Ts'ijbañ.

Wäle Sajkañ jum'ej k'ay cha'añ mi la'k'äy yik'oty alas,
baki jujuntyikil mi yäl jujunchajp ik'ay. Che' mi la'mel
iliyi yom mi la'tyempañ la'bä yik'oty joyo la'bä cha'añ
uts'aty jujuntyikil kepekñañ mi la'wäl majlel. Ts'ijbañ.

K'ajtyibeñ jiñi xkäntyesaj yik'oty komol alälaj
chukityak mi imejlel lajk'äy, kome jiñi k'ay añtyak
ch'ijyemtyik bä isujmel yik'oty ty'ojol bä jiñi
isujmlel. Ts'ijbañ.

Joñonlaj mach bä kaxlañoñiklaj bajche' añonlaj tyi ityojlel jiñi ley, kome pejtyelonlaj mach achemoñiklaj, mach lakcha'añik, mach iwentajoñiklaj, Pejtyel chuki albil ya' tyi ley, icha'añjach jiñi kaxlañob, jiñ cha'añ añ kabäl lakwokolel, kabäl laktyäk'lantyel. Añtyo bajche' yom mi ityoj-añ jiñi ley cha'añ mi lakña'tyañ ya' mi laktyaj lajkotyäntyel.

Wäle k'ajtyibeñ jiñi xkäntyesaj bajche' isujmlel jiñi ley añ tyi ityojlel lakpi'älob. Che' mi ach'ämbeñ isujmlel ña'tyañ me weñ o mach weñ.

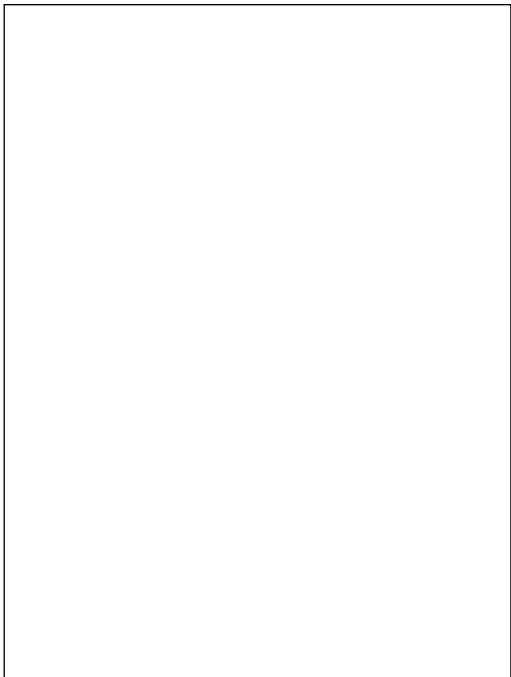
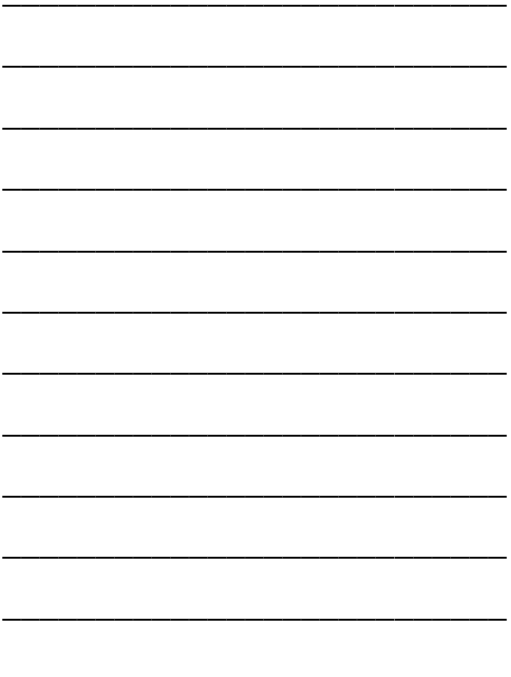
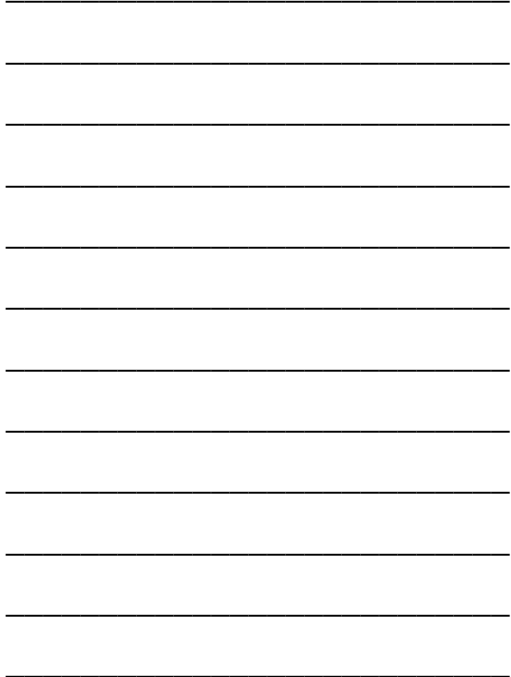
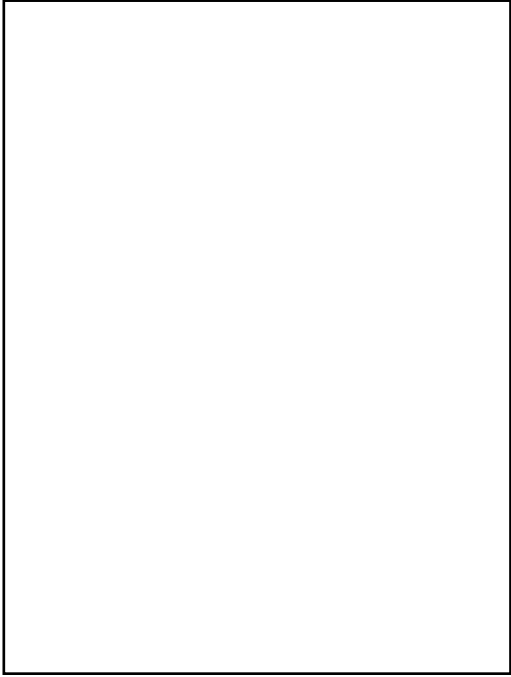
Tyi lakpi' älob baki añonlayi añ yujilob bä wujty, yujilob
bä yantyakbä ts'ak, pejtyel ili lakpi' älob che'ob bä
bajche' iliyi, baja junchajp bajche' mi icha'leñ ty'añ,
wen chäpäl, baja junchajp ity'añob mi imel.

Wajali tsa' mejlityak k'iñijel che' mi ik'extyel
x-e'tyelob, me che' bajche' jiñi, mi iwa'tyäl juntyikil
muk' bä ikajel isub isujmllel jiñi e'tyeläl woli
ikäjyel yik'oty woli bä ich'äjmel, Jiñ cha'añ
weñ ñuk chuki woli yujtyel.

Wäle mach chän che'ix mi imejlel bajche' wajali
kome kabalix lakmelbal wolix bä iyäjñel tyi
mejlel, laj icha'añix kaxlañ woli tyi k'äjñel.

K'ajtyibeñ atyaty bajche' yilal mi imejlel wajali
che' mi ik'extyel x-e'tyelob, cha'añ mi ats'ijboñ.

Boño yik'oty ts'ijbañ bajche' yilaltyak mi k'exob
x-e'tyelob tyi alumał.

JIÑI XYA'JOL YIK'OTY XPEKEJK

Jump'ej abi k'iñ, wen jamäl abi pañämil, che' jiñi junkojty abi xya'jol welekñañ ñumel tyi panchañ, kome wen k'ux k'iñ chejeñi, tsa' abi ik'ele baki añ ja' tsa' jubi ich'äch, Che' jiñi tsa' abi kaji tyi xämbal ya' tyi pamtyak xajlel, ya' baki woli tyi xämbal tsa' abi k'ojtyi itya junkojty xpekejk.

Jiñi xpekejk tsa' abi ik'ajtyibej jiñi xya'jol,

“¿chuki woli asajkañ?” che' abi.

“woli ksajkañ ja' , kome wen k'uxatyax k'iñ ixtyi chañi” che' abi jiñi xya'jol.

“¡ Aj ! Jatyety jiñi chañ mi awejlel mi jk'eli” che' xpekejk.

“Joñonku”. Che' abi jiñi xya'jol.

Che' abi tsa' kajiyob tyi ty'añ, ya' abi tsa' kaji yäl jiñi xpekejk cha'añ yom abi ikañ iñuklel pañämil, kome mi ityeñe k'el muk' tyi wejlel jiñi xya'jol tyi panchañ, jiñ cha'añ yom abi ikañ ja'el.

Tsa' ujtyi yälob jiñi, tsa' kaji isubeñ jiñi xtya'jol aja xpekejk, me awon, letseñ tyi kpaty mi päyety letsel, che' abi. Jiñi xpekejk tsa' abi letsi bajche' tsa' subentyi. Che' ya'ix woli tyi wejlel numel yik'oty xtya'jol, tsa' abi kaji isubeñ.

"tyuwächix ajoli", che' abi.

Jiñi xtya'jol mach abi yomik tsa' yubi che' tsa' subentyi bajche' jiñi, tyoj mich'añ abi, tsa' isubej jiñi xpekejk, "mach awäl bajche' jiñi, ame kchokety jubel tyi lum, me tsa' cha' suboñ mi kchokety jubel". che' abi aja xtya'joli. Pero ijol jiñi xtya'joli, wen tyuwäch abi woli yubiñ, jiñ cha'añ xpekejk tsa' icha'alä, "wen tyuwächix ajoli".

che'abi tsa' icha'sube.

jiñi xtya'joli mach abi weñik tsa'yubi, tyoj mich'añ abi, iwa'ts'ej abi ibä, chaxalaj che'abi tsa' kaji tyi jubel jiñi xpekejk, che' woli iyajlel majleli, ya'abi añ xajleli, tsa'abi yälä tyäts'ä la'bä xajlel ame klaj lubetylaj". Che'abi jiñi xpekejk che woli iyajlel majleli.

Che'abi tsa' ujtyi bajche' jiñi.

Bajche' yilal ityejchibal ili ty'añ tsa' bä ujtyi apejkañ

Bajche' yilal yujtyibal ili ty'añ tsa' bä ujtyi apejkañ

Sajkañ yambä junchajp ty'añ yomo lajalbä isujmlel bajche' ili tsa' bä ujtyi apejkañ, cha'añ mi akomol al awik'oty apí'äl tyi kan juñ.

Tsa' yajli k'ajk tyi panchañ, jiñi k'iñ tsa' mäjki,
pejtyel lakpi'älob tsa'tyo bä koliyob tsa' ijexpayob
majlel tyi ipaty yejtyal lakyum, cha'añ woli isajkañ
ba, mi ikotyañ ibä.

Ba'ikjach mi ik'ojtyel o mi imajlel, laj añ ak'älel, añ
bajlum, an ch'ix tyi ch'eñ tsa' bä isajkayob baki mi
ichämelob, Che' jiñi pejtyel tsa' laj kaji tyi, ty'añ, pejtyel
jiñi xch'e' ñaxañ x-uma' bä, tsa' cha' kajityak tyi ty'añ,
jiñi xäye' tsa' ityeche imety, jiñi kuxtyäleläl tsa' cha' juli.

Tyi pejtyel ty'añ bajche' iliyi, añ ya'añ tyi yojlil jump'ej,
chap'ej ñuk bä ik'äjñibal ity'añ, jiñ isujmllel jiñi pejtyel
aja ty'añi, kome lajal bajche' ibäk' baki añ iñuklel
chukityak añ. Jiñ cha'añ wäle sajkañ lok'el jiñi ibäk ili
tyañ yik'oty ts'ijbañ ilayi. Yik'oty sajkañ yambätyak.

Me añ baki añ yajñib libru, mi amajlel ak'ajtyiñ tyi majañ, che' mi awäk'entyel mi ichujkel ik'aba' jiñi libru, chuki ik'aba tsa' bä imele, baki xmel libru tsa' imele, baki tsa' mejli, yik'oty chuki tyi jabil tsa' mejli. Jiñ cha'añ añ jo'chajp jiñi muk'bä laklok'sañ tyi libru che' mi lakchämbeñ ik'aba'. Bajche' iliyi.

- 1.- Ik'aba' tsa' bä its'ijbaj.
- 2.- Ik'aba' jiñi libru.
- 3.- Ik'aba' otyoty baki tsa' mejli.
- 4.- baki tsa' mejli.
- 5.- chuki tyi jabil tsa' mejli.

Wäle ch'ämä ba'ikjach bä libru cha'añ mi alok'sabeñ pejtyel jiñi ik'aba' bajche' tsa' ujtyi lakäl ilayi. Me ma'añ mi atyajtyak bajche' añ k'ajtyibeñ jiñi xkäntyesaj bajche' antyak, yik'oty komol alälaj awik'oty api'älob tyi' kãñ juñ.

Lok'sañ ibäk' ili ty'añ, o jiñi ñuk bä ik'äjñibal mi laksubeñ, cha'añ mi ats'ijbuñ.

Jiñi kaxlañob tsa' yubi cha'añ joyolobix, ma'añix baki mi ilok'elob majlel, che' abi añobi, pero woli abi ik'oj-otyañ bajche' woli tyi mejleltyak jiñi templatyak. Wen mäkbilob tsa' käle, jiñ cha'añ tsa' kaji isajkañob bajche' mi ilok'elob, tsa ilaj ñijkayob pejtyel bojtye' cha'añ mi isajkañob ilok'ib, che woli imelob bajche jiñi tsa' kojtyi' ityajob jump'ej wen makbilixbä tyi'tyoty, che' jiñi tsa' kaji ityop'ob, che' tsa' jajmiyi tsa' ik'eleyob cha'añ ya' buty'ul kabäl oro. che' jiñi tsa' yälä jiñi kortes cha'añ ma'añik majki mi ityäl.

Wäle lok'sañ jiñi iñuklel ilityañ, yik'oty
ts'ijbañ ilayi.

Wäle ak'ä tyi mojty tyi mojty jiñi ik'aba'tyak
bajche' pimel, alak'äl yik'oty xajlel, bajche' iliyi.

ja'.

pimel

yax ja'

k'äntyé' ja'

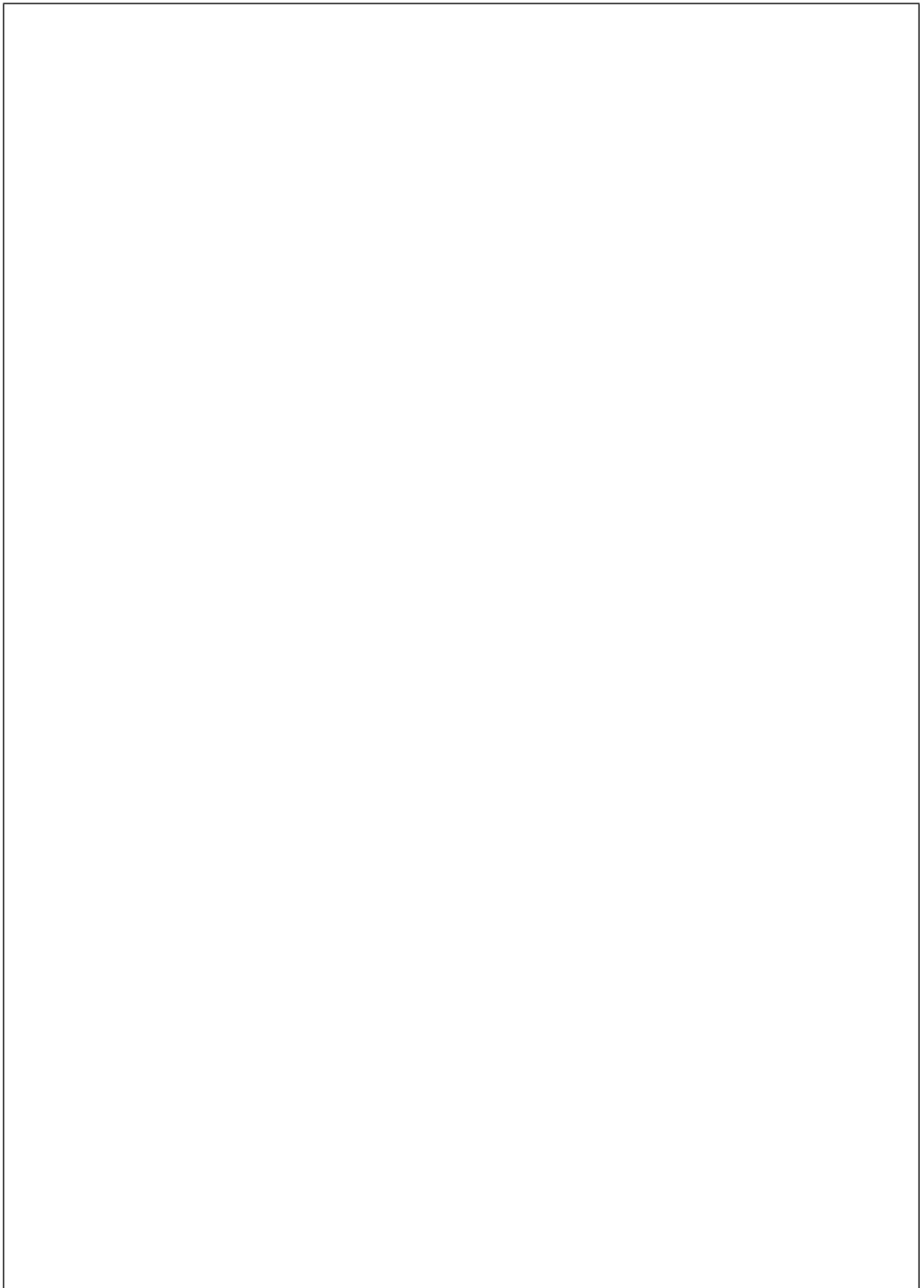
ty'ulija'

xumulja'

alak'ältyak

xajleltyak

Ñaxañ kãñä chukityak isujmlel jiñi soñ mi imelob
cha'añ mi ats'ijbuñ tyi ichajp tyi ichajp bajche' añ
jiñi isujmlel. Jiñ cha'añ boño ilayi bajche' mi imejlel.

ÑAKOW YIK'OTY PAM

Mi yälob cha'añ wajali jiñi xñakow wen tyam abi iñi' wajali, che' muk' tyi buk' bali wen uts' aty abi mi ich' äm, mach abi wokolix mi yubiñ yilal. Che' jiñi ya' abi añ yantyak tye' le mutyi, woli abi ik' el bajche' woli tyi buk' bal jiñi xñakow. Jiñi pämi tyulu abi ik' el, kome wajaliyi che' abi ya wistyäl jiñi iñi', bajche' yambä yalo' mutytyaki, jiñ cha'añ jump' ej k'iñ tsa' ityajatyakob ibä ya' tyi matye' el, che' jiñi tsa' kajityakob tyi ty' añ, cha'añ mi ikomol sajkañ ibuk' bal, jiñi pämi tsa' abi yila mach abi wokolix woli ich' äm ibuk' bal jiñi xñakowi. Che' jiñi tsa' kaji yäl jiñi pämi.

"!ñakow!" . che'eñ jiñi pämi.

"¿chuki?" . che' abi jiñi xñakow.

"ñoj uts' atyjax mi ach' oj abuk' bal mi jk' el jatyety, mi kwen mulañ bajche' jiñi añi".

"mach weñik, alatyax tyi ch' uyo!" . Che' abi jiñi xñakow.

Jiñi päm che' jiñi ora abi tsa' iña'tya, cha'añ mi isubeñ. "poj ak'eñoñ tyi majañ, cha'añ mi kubiñ jumuk' bajche' yubil tyi k'ãñol jiñi añi' ".

Jiñi xñakow, mach abi yomik yäk', kome mi ibäk' ñañ ma'añix mi isutyk'ibentyel, jiñ cha'añ tsa' abi isubej jiñi päm. "mi kpoj ak'eñety cheñi, pero jumuk'jach". che' abi.

Tsa' abi ik'exetyak jiñi iñi', tyijikñañ abi tsa' yubi jiñi päm kome kolemix abi iñi', che' jiñi weñächix abi tyi k'ãñol tsa' yubi, kolemtyak abi mi ich'oj jiñi ibuk'bal tsa' yubi, yik'oty mach abi yujilik isäjkantyel ibuk'bal tyi lum, puru tyi iñi'tyak abi tyi tye'.

Jiñi xñakow mach abi sumukik ibuk'bal tsa' yubi che' mach tyamix iñi', tsa'ix abi kaji iña'tyañ icha' ch'ãm jiñi iñi, che' abi woli iña'tyañ tsa' majli jiñi päm tsa' yilayi, tsa' puts'i majlel jiñi päm, mach abi añix tsa' isutyk'i.

Jiñi xñakowi komatyax abi iñi tsa' käle, woli ichän pityañ jiñi päm, pero ma'añix tsa' chãñ k'ojtyityo, Jiñ cha'añ "ñakooow" che' mi iyuk'tyañ iñi' jiñi xñakowi.

Tyempantyak la'bö cha'añ mi la'komol altyak chuki
isujmlel jiñi ty'añ tsa'bä ujtyi apejkäñ. Yik'oty
alälaj yambä yomo lajalbä isujmlel.

Subeñ ili ty'añ atyaty o aña' che' mi ak'ojtyel tyi
awotyoty, ñäch'tyañ bajche' yäläyob, cha'añ mi
ats'ijbañ.

Che' mi lakcha'leñ ty'añ, ts'ijb añ mi lakäl cha'ya uxya jiñi k'aba'ältyak ya' bä tyi imal jiñi tyañtyak. Bajche' iliyi.

Jiñi Peru' tsajñi ik'aj wajtyañ ya' tyi ji' lumil sajmal, joñoñ tsa' majli jk'el ya' baki añ ichol, cha'añ mi jk'el bajche' lentyäl jiñi ye'tyel.

K'ele ila baki añ k'aba'äl cha'añ mi imejlel lakäl jinjach bä lakpi'äl, pero ma'añix mi lakälbeñ ik'aba', muk'jax lakäl: joñoñ, jatyety, jiñi, jononlaj, jatyetylaj, jiñob cha'añ mach pejtyel oraj mi lajk'añ ili k'aba'ältyak. Jiñ cha'añ mi imejlel lakäl che'li.

Joñoñ mi kmel ili korar cha'añ wen ty'ojol mi ikäytyäl, che' yom amel ja'el jatyetyi. Jotyetyla yom mi la'lajk'el pejtyel ili korar cha'añ ma'añik mi ijejmel.

Alas

Ili alas weñ ñuk
ik'äjñibal kome mi
iyäk'eñonlaj laktyjikñäyel
lajkok'lel, cha'añ
ma'añik mi lajk'am-añ

A

Ñusaj k'iñ

Ili ñusaj k'iñ, jiñäch
k'älä imelbalbä
lakñojtye'elob,
ñukäch bä tsa'
imeleyob cha'añ mi
yajñelob tyi uts'aty

B

C

D

ty'añ

Ñukbä ty'añ

Woli iyajlel itya' ek' ya'tyi jump'ej pañämil ik'aba jupiter, mach ña'tyäbilik bajche' yilal say ili pañämil.

A

A

Suboñel

Ili tyi yamba semana tyal kaxlañob isub cha'añ añ abi kotyaya cha'añ mel cholel, o ba'ikjach bä pak'.

B

B

K'ajtyiñ akotyäntyel tyi xkäntyesaj cha'añ mi
isubeñety baki bä jiñi ty'añ muk' bä lajk'añ che'
mach lakom lajk'añ jiñi k'aba'äl. Ts'ijbañ.

Sajkañ ja'el jiñi ty'añ muk'bä yäl chuki mi imejlel
yik'oty alä tyi yuxyajlel bajche' mi yujtyel e'tyeläl.

Ña'tyañ jaychajp añ bajche' mi its'äkañob ibä lakpi'alob wajali, kome jiñi k'am-äjel mach junchajpik, wen kabäl jiñ cha'añ kabäl bajche' mi yujtyel jiñi ts'äkayaj. Alä chukityak o bajche'tyak yilal isujmlal jiñi akäñäbä, cha'añ mi alaj bajche' mi yäl yambä api'alob.

MI LAJK'ÄÑ JIÑI YÄK'BAL LAKCH'UJTYATY

Pejtyel jiñi kuxulbä ila tyi pañämil bajche' jiñi pimeltyak, alak'ältyak, ja', xajleltyak, laj iyäk'baljach pañämil, yajñibjach ila tyi pañamil, mach cha'añik lakpi'äl tsa' imele, che'äch bajche' mi lakäl cha'añ ilaj yäk'bal lakyum, o lakch'ujutyaty.

Jiñ cha'añ ili chuki mi lakmel yom tsajal mi lajk'añ pejtyel jiñi chuki añ, kome wäle lakpi'älob tsa'ix ilaj ch'äma iña'tyibal kaxlañ; mach muk'ix lakchän k'uxbiñ jiñi pimel, jiñi lum, jiñi ja', jiñi xajleltyak; che'jax mi lajk'el bajche' ma'añix ik'äjñibal yilal.

Jiñ cha'añ wäle yom lajkämbeñ ik'äjñi'bal, iñuklel, jiñi chuki pejtyel an tyi pañämil, kome jiñ muk'bä ikuxtyesañ ili pañämil. Mi lajk'añ ili tye' kome añäch ik'äjñibal lakcha'añ che' mi lakmel lakotyoty, o chubajäch, pero yom cha'añ ma'añik mi laktyo'o tseptyak.

Jiñi pejtyel alak'al antyakbä tyi matye'el yom cha'añ ma'añik mi laktyo'o tsäsäñ, jiñjach me cha'añ mi lakwe'sañ lakbä, cha'añ lakts'äkañ lakbä, kome joñonlayi mi lajk'añ jiñi ba'ikjachbä alak'al amba tyi matye'el cha'añ mi lakts'äkañ lakbä. Jiñ cha'añ yom lajkäntyañ pejtyel ichañil jiñi matye'el kome che' yom ajñel bajche'ety ja'eli.

Jiñi ja'tyak weñ ñuk ik'äjñibal ila tyi pañämil, kome jiñ mi ilaj yax-esañ pejtyel pañämil, jiñi mi iyäch'esañ laktyi', jiñ mi iyäch'esañ ityi pejtyel alak'altyak, ambä tyi mal'yik'oty ambä tyi matye'el. Mi ilaj yax-esañ pejtyel pimel, che'yax ili pimeltyaki wen ty'ojol ili pañämil, añ kabäl ik', wen yax jiñi pimel, kabäl mi iñumel ja'al, uts'aty meku mi ikolel pejtyel jiñi päk'äbaltyak.

Wäle tyempañ la'pä tyi jo'jotyikil cha'añ mi la'komol
al bajche' isujmllel ili "ikuxtyayel pañämil". Mi imejlel
la'k'ajtyibeñ jiñi xkäntyesaj bajche isujmllel, o bajche'
mi ikuxtyesañ ili pañämil.

Yom ja'el mi ak'ajtyibeñ atyaty bajche' isujmllel mi
ich'ämbeñ isujm ili ikäntyäntyel pejtyel ip'ätyälel ili
pañämili.

“Suboñel” ik’aba’ che’ mi lakts’ijbañ juñ, baki mi lakäl jump’ej ty’añ cha’añ mi lakäk’eñ o mi laksubeñ yambä lakpi’äl. Che’ mi imejlel iliyi, jiñ che’ ma’añik mi laktya jiñi lakpi’äl, jiñ meku mi imejlel lajkäybeñ ili ts’ijbubil bä ty’añ. K’ele ili ty’añ

Patelna, Tumbala, julyo 23 tyi 1994.

Markux: Wäleyi ma’añix tsa’ ktyajayety, kome joñoñi sayoñ tyi yaxalum, mach kujil jala mi kulel. jiñ cha’añ mi jkäybeñety ili ty’añ, kome ila tyi laklumal tyalob abi kaxlañob cha’añ mi ik’el bajche’ yilal woli ikolel lakpak’, cha’añ mi ikotyañonlaj tyi its’äkol me mach k’ok’.

Kojach jiñi, wokolikix awälä.

Kaspar.

Wäle mi ikajel amel junp’ej suboñel bajche’ iliyi, cha’añ mi achokbeñ majlel yambä api’älob.

Säk'ajel.

Che' mi isäk'añ pañämil
che' mi ipasel k'iñ
yäx elañ ya' baki mi ipasel
yäx k'iyañ jiñi pimeltyak
lemlawtyak ik'äk'äl jiñi pimel.

Kabäl ity'ojläjib pañämil,
che' mi lajk'el, wen ty'ojol
che' mi lakña'tyañ, lakñajaljax yubil
kome tyi lakñajal kabäl
mi lajk'el ity'ojläjib pañämil.

Che' mi isäk'añ pañämil
jiñi k'iñ mi ibuchtyäl
tyi ipam jiñi pimeltyak
che' jiñi mi ich'ujyel letsel
yäx k'iyañ mi ikäytyäl jiñi pimeltyak.

Pejkanlaj tyi komol ili "ñich ty'añ" cha'añ mi
la'wäl baki oraj mi yujtyel k'iñijel tyi awiskwelaj.

Alälix lakcha'añ chukityak añ ila tyi laklumal,
cha'añ añ kabäl pimeltyak, bät ye'eltyak, ja' o
chubäjch. Wäle yom lajkän bajche' mi imejlel
tyi moty moty ajk'el.

Ili pimeli kabäl isujmlel bajche' p'ojlem, kome
mach junlajalik, añ ak' bä itye'el, añ chejach
bä jemtyäl yujil kolel, añ kolen tye' bä yujil
kolel, yik'oty añ tyi ik'äb tye' yujil kolel.

Wäle ts'ajbañ jump'ej "ñich ty'añ" ityojlel
ili pimeltyak tsa' ujtyi lakäl.

Wäle ts'ijbañ jiñi "suboñel" cha'añ mi asub
bajche' yom lajkäntyañ jiñi pimeltyak, bät ye' eltyak,
jiñi ja', o chubäjach yom bä kättyäntyel.

Ila tyi lakpañämil o tyi lakña'tyibal añjach jo'chajp jiñi bojñiläl mi lajk'el' jiñäch bajche' chächäk, yäyäch, säsäk, k'änk'añ, i'ik' yik'oty jiñ yäxejm, pero ili bojñiläl antyak yambä tyi kastiya, jiñ cha'añ komol alälaj awik'oty tyi api'al tyi eskwelaj yik'oty k'ajtyibeñ jiñi xkäntyesaj bajche' mi laksubeñ tyi lakty'añ jiñi yambä bojñiläl mach bä añik tyi lakty'añ.

BAJCHE' YILAL LAKTYEJKLUM

Juntyikil kerañ tsajñi tyi ityejklum kaxlañob, che' tsa' juliyi, tsa' kaji isubeñoñ bajche' yilal tsa' ik'ele. Tsa' kaji isubeñoñ cha'añ mach lajalik bajche' ila tyi laktyejklum, kome pejtyel ibijlelob tyi ityejklum laj xajlel, jiñi otyotytyak puru xajlel melbil ja'el, ma'añix baki mi lajk'el bajche' ila tyi lakcha'añi. Ma'añix mi lajklel pimel, me añ, yaj juntyejk cha'tyejkjach, ma'añix kabäl tye'le muty bajche' ilayi, kabäl karu yik'oty kabäl ibuts'il, jiñ cha'añ mach säkix jiñi ik' mi lakap, añ kabäl xujch'ob, mach lajalik bajche' laklumal.

Che' jiñi tsa' kaji isubeñoñ cha'añ mi klaj ila tyi laktumal, yik'oty jiñi ilumalob kaxlañ. Tsa' kaji ktyajlojoñ cha'añ ila tyi laktumal, antyo kabäl pimel, antyo kabäl tye'le muty, añtyo kobäl tsäñä ik', kome jiñi pimel mi ip'ol jiñi ik'. Ila baki añonlayi mi ip'ojlel kabäl bäl ñäk'äl, bajche' ixim, bu'ul, kajpe' ja'as, alaxax o chubäjach.

Che' jiñi tsa' kñä'tyalojoñ cha'añ ityileläch wäle kome joñonlayi añäch ik'äjñibal lakcha'añ jiñi antyakhä tyi tyejklum. Yik'oty ja'el, añäch ik'äjñibal icha'añob ja'el kaxlañi pejtyel muk' bä lakp'ol ilayi. Ya'äch käyälöb baki añonlayi kome mach yujilobik ip'olol bajche' jiñi ixim o yämbatyak. che' tsa' käle bajche' jiñi.

Ila tyi jump'ej ty'añ tsa' bä ujtyi apejkañ, baki woli yäl bajche tyak yilal jujump ej ili tyi jklumtyaki, wäle lok'sañ bajche' yilal jiñi ityejklum kaxlañ, yik'oty bajche' yilal laktyejklumbä joñonlayi. Motyoltyak mi awäk.

Bajche' yilal
ityejklum kaxlañ.

Bajche' yilal
laktyejklumtyak.

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Majañ ty'añ

¿chuki jiñi majañ ty'añ? ili majañ ty'añ jiñäch jiñi ty'añ tyilem bä tyi kastiya cha'añ mi yochel ila tyi lakty'añ. Ili ty'añ wolibä yochel ila tyi ch'ol jiñäch k'aba'al mach añik ila tyi laktyañ joñoñlayi, bajche' mi lakäl: lapis, libru, eskwela, karu, laminaj, tubu, bombiyuj yik'oty yantyakbä.

Ili ty'añi jiñäch ik'aba' ili mach bä añik tyi laktyojlel, ili mäch bä wä'ik p'ojlem ilayi.

Jiñ cha'añ wäle, awik'oty jiñi xkäntyesaj k'ajtyibeñ o komol ña'tyanlaj yambä jiñi majañ ty'añ, cha'añ mi ats'ijbañ.

¿Chuki jiñi notisya? Jiñäch jiñi ty'añ muk'ä iñusa'bentyel pejtyel iyumtyak tyejklum, jiñi pejtyel chuki woli yujtyelyak tyi laktyejklum, o chuki mi iyujtyel tyi yambä lumtyak, cha'añ mi lakubiñ chuki woli yujtyeltyak ba'ikjach.

Ili notisya añ muk'bä iñumel tyi raryu, tyi peryoriku yik'oty yambätyak.

Wäle k'ajtyibeñ jiñi xkäntyesaj cha'añ mi iweñ subeñety bajche' yujil mejlel jiñi notisya, cha'añ mi amel lajiyaj, yik'oty mi ats'ijbañ bajche' yilal tsa' ujtyi amel.

Yom cha'añ mi lajkäñ jiñi e'tyijbäl lakcha'añ
tyi lake'tyel. Pero yom lakñaxa käñ chuki
tsa' ik'añayob lakñojtye'el wajali, cha'añ kepekña
mi lakäl tyilel k'älä wäle.

Wäle mi ikajel awäl ili e'tyijibal muk'bä
lak'añ tyi e'tyel, pero mi ikajel awäl bajche'
jump'ej notisya. Ts'ijbañ bajche' yilal tsa' ujtyi.

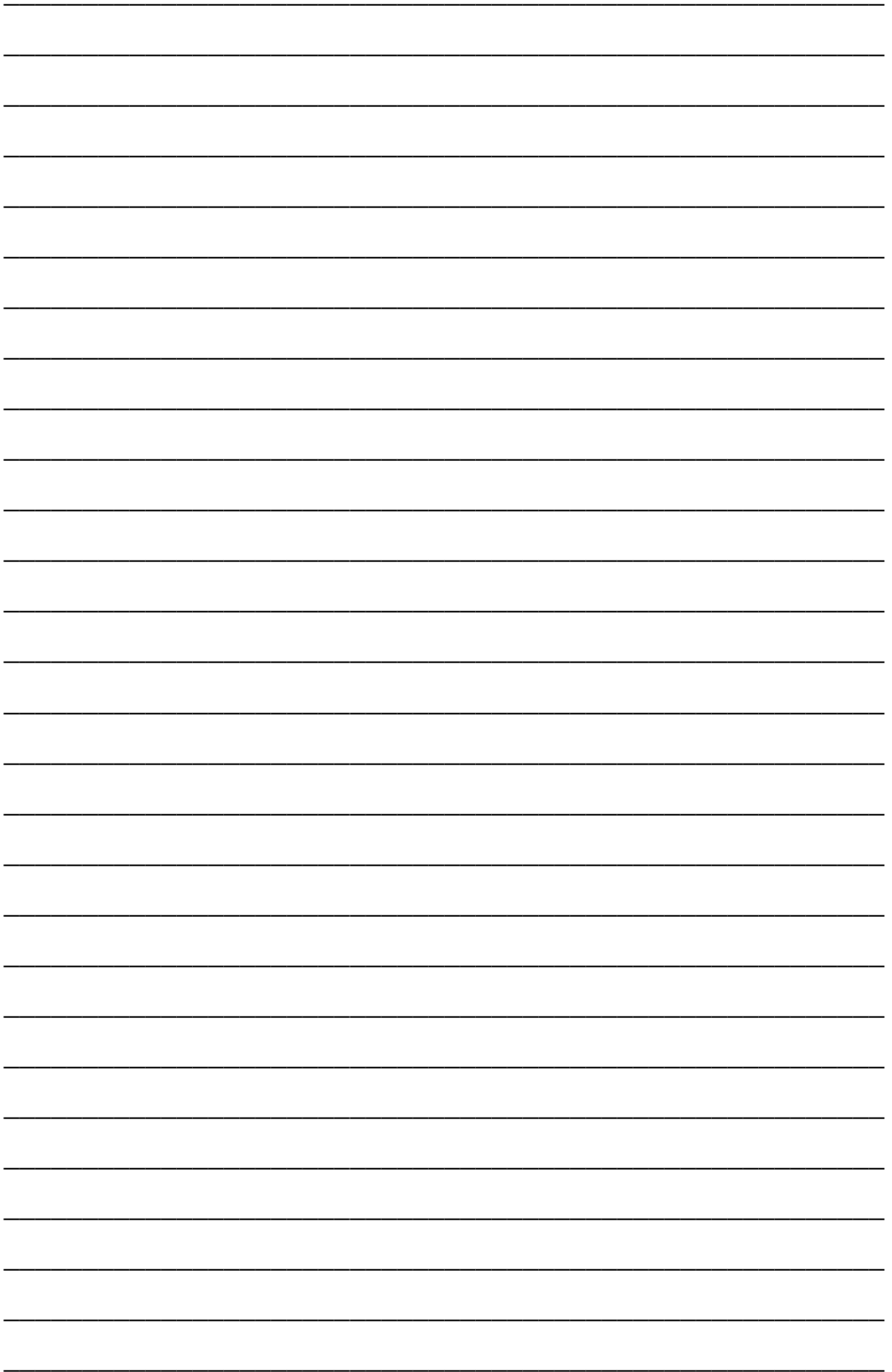
Tsa' lakila bajche' isujmllel jiñi majañ ty'añ,
 jiñ cha'añ wäle mi lajk'el cha'añ ila tyi ch'ol
 añtyak jiñi lakty'añ wolixbä isajtyel, kome
 woli yochel tyilel jiñi kastiya tyi ch'ol, jiñ
 cha'añ wolix ityäts' ibä ili lakty'añi, cha'añ
 mi iläp ibäj jiñi kastiya, bajche' ili:
 k'ujts wolix ik'extyäl tyi sikar; bajche' jiñi
 xänib wolix ik'extyäl tyi sapatu; jiñi we'tye'
 wolix ik'extyäl tyi mesa.

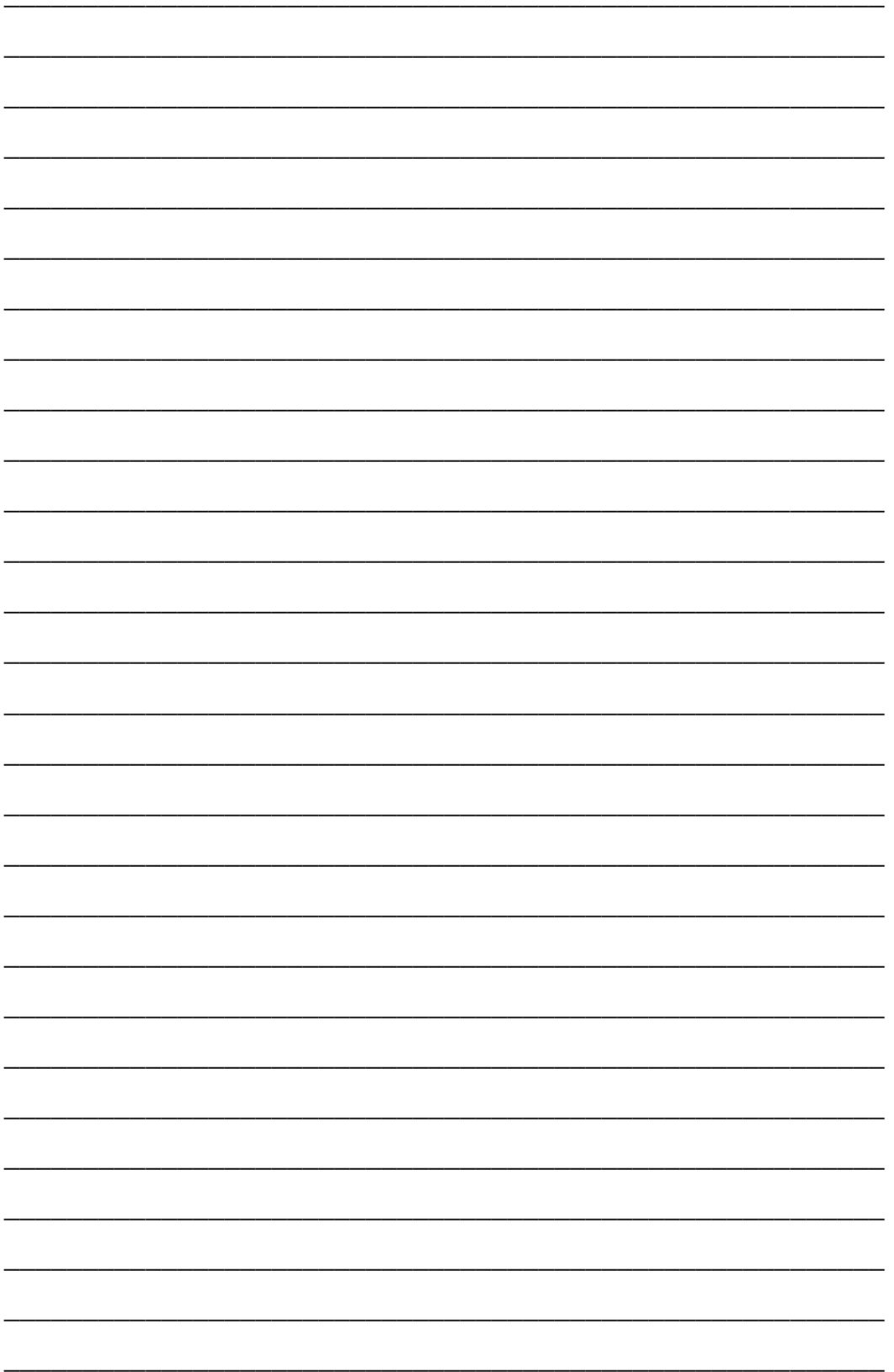
Jiñ cha'añ wäle, awik'oty jiñi xkäntyesaj
 kähnä jiñi ty'añ woli bä isajtyel, cha'añ mi
 acha' k'än tyi pejtyel orajtyak, cha'añ muk'ix
 lakcha' lok'majlel jiñi kastiya wolibä yochel
 tyi ch'ol. Ts'ijbañ ilayi.

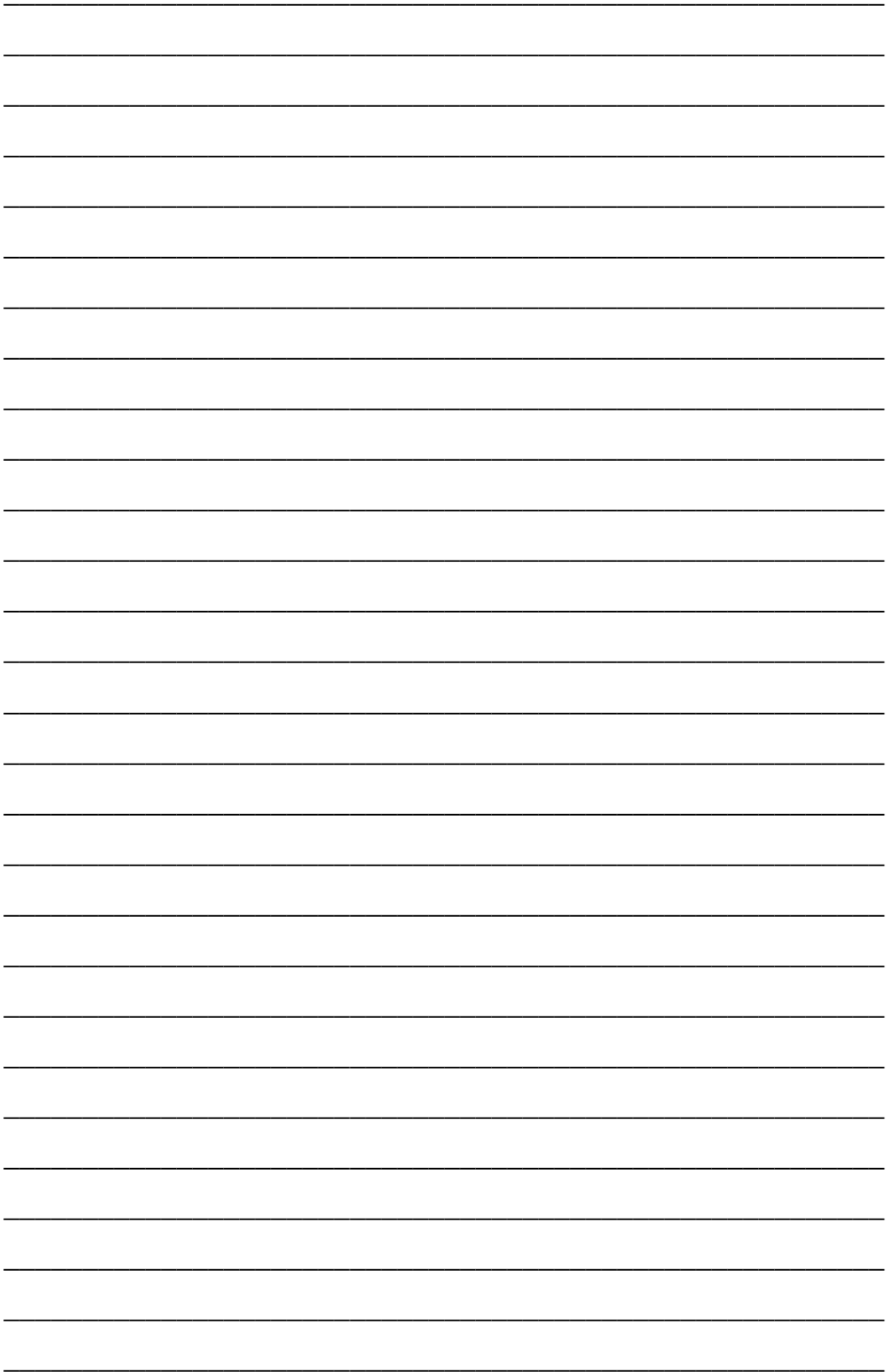
Che' woli yochel tyilel ili kastiya tyi ch'ol, añ wajalix
bä ochem, yik'oty añ walityaktyobä yochel tyilel,
jiñ cha'añ wäle yom lakña'tyañ bajche' mi ikajel
laksubeñ jiñi wolityakbä ijulel maxtyo bä añik
tyi lakty'añ.

Jiñ cha'añ wäle komol ña'tyañ awik'oty jiñi
xkäntyesaj cha'añ bajche' mi laksubeñ jiñi maxtyo
bä añile ik'aba' tyi laktyañ. Jiñ cha'añ yom
mi ap'ol jiñi tsijibtyak bä ty'añ cha'añ me
añäch ik'aba' ja'el tyi ch'ol, cha'añ mach tyeñe
jiñikjach ity'añ kaxlañob mi lajk'añ. Ts'ijbañ.

Wäle komol ña'tyanlaj bajche' mi lakcha'leñ
tsik ila tyi lakty'añ, cha'añ mi atsijbañ ilayi bajche'
mi lakäl jiñi tsiktyak.

Lengua chol Chiapas y Tabasco
Tercer grado

Se imprimió por encargo de la
Comisión Nacional de Libros de Texto Gratuitos,
en los talleres de
con domicilio en
el mes de

El tiraje fué de ejemplares
más sobrantes de reposición.

